

Євсебій ФРАСИНЮК

**Ключ
до «Саду божественних пісень»
Григорія Сковороди**

Редактор: **Михайло МИХАЙЛЮК**
Обкладинка і техноредагування: **Ірина МОЙСЕЙ**

Референти:

Володимир Антофійчук

Іван Ковач

Михайло Михайлюк

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FRASYNIUK, EVSEBII

Kliuch do "Sadu bozhestvennyh pisen" Hryhoriia Skovorody /
Evsepii Frasyuniuk - Eusebiu Fraseniu. - București : R.C.R. Editorial, 2017
ISBN 978-606-745-020-0

82.09

**Наклад фінансований
СОЮЗОМ УКРАЇНЦІВ РУМУНІЇ**

Євсебій ФРАСИНІЮК

**Ключ
до «Саду божественних пісень»
Григорія Сковороди**

**Видавництво RCR EDITORIAL
Бухарест – 2017**

У СЯЙВІ ВЧЕННЯ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Невдовзі розпочнеться підготовка до відзначення 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди (1722 – 1794). Безсумнівно, цей ювілей, як і попередні, послужить додатковим стимулом для нового прочитання спадщини знатного українського поета й байкаря, унікального філософа світової величини. Усе його вчення, перейняте духом Священного Писання, має конкретний промисел – допомогти кожному пізнати Божі істини, осмислити високе покликання Людини, дароване Творцем.

У центрі філософської системи Григорія Сковороди – вчення про три світи: перший – великий світ, безкінечний Всесвіт, макрокосмос, що складається з безлічі світів; другий світ – невеличкий, мікркосмос, або людина; і третій – теж малий світ, світ символів, або Біблія. Виходячи з останнього, можна стверджувати, що Сковорода-філософ вбачав у Книзі Книг символічні образи всього світу, радив читати її без поспіху, ретельно обмірковуючи прочитане, аби не пропустити найголовнішого: «Нічому іншому нас Біблія не вчить, окрім богознання, але цим усьому навчає. <...> Біблія – наш верховний товариш та ближній і приводить нас до єдиного, найдорожчого й найлюб'язнішого. Вона – нашими предками полишений заповіт, що ховає в собі скарб богознання. Богознання, віра, страх Божий, премудрість – це одне і те ж. Це справжня мудрість». Сам же Григорій Сковорода в одному з листів стверджував, що народився задля того, щоби тлумачити Біблію. Ідеться не тільки про цілий комплекс біблійних образів, символів, алегорій, метафор, трансформованих та

інтерпретованих у його філософських трактатах, поетичних творах, байках і притчах. Куди важливіше, що Священне Писання було для нього справжнім «утіленням Богом», а тому своєрідним способом його інтелектуального й морального існування, найбільш ефективним засобом, за його словами, «очистити, просвітити і укріпити душу». Тому сьогоденний світ сприймає Григорія Сковороду не тільки як одного з найглибших новочасних поетів-містиків, фундатора української «філософії серця», а й, за висновком науковців, як найбільшого після перших отців Церкви християнського філософа.

Універсальність учення Григорія Сковороди, заснованого на християнських ідеалах, дуже швидко зробила його популярним у всьому світі завдяки перекладам багатьма мовами: англійською, вірменською, грузинською, італійською, німецькою, польською, португальською, російською, словацькою, чеською, а нещодавно стараннями Євсебія Фрасенюка – і румунською. Втім контакт великого українця із народом Міхая Емінеску відбувся ще в першій половині XIX ст., коли визначний румунський класик Александр Хашдеу (1811 – 1872), навчаючись у Харківському університеті, перейнявся благородною метою – зібрати біографічні відомості про Григорія Сковороду й опублікувати його спадщину. Однак активніше наукове осягнення творчості Григорія Сковороди в Румунії розпочалося тільки з другої половини XX ст., передусім завдяки професорові Бухарестського університету Магдаліні Ласло-Куцюк. До своїх монографій «*Relațiile literare româno-ucrainene în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea*» (1974), «Велика традиція» (1979), «Вогонь і слово» (1992) і «Боги світла і боги темряви» (1994) вона включила великі розділи про Григорія Сковороду, а також опублікувала про його творчість низку статей румунською та українською мовами. У 2008 р. викладач Сучавського університету «Штефан чел Маре» Анамарія Герцану захистила дисертацію «*Grigori Skovoroda – studiu monografic*», у якій синтетично представила життя і творчість українського письменника й філософа.

У переліку праць румунської сквородіани чи не найпочесніше місце посідає книга Григорія Сковороди «*Livada cânturilor Divine*» (2012), до якої увійшли поетична збірка «Сад божественних пісень», філософський трактат «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе» та афоризми в перекладі негостинського професора, літературознавця й журналіста Євсебій Фрасинюка. Це видання воістину стало подією в культурному житті Румунії, завдяки якому широке коло літературознавців, філософів, богословів, студентів, школярів і рядових читачів дістало змогу глибше пізнати унікальний духовний світ великого українця як крізь призму його художньої творчості, так і філософської системи. Крім того, вихід книги надихнув її упорядника на продовження дослідження спадщини Григорія Сковороди, але вже в іншому, якіснішому ракурсі. Кількарічна праця дала чудовий результат – нову книгу, в якій витлумачено зміст, форму, ідеї і образи збірки «Сад божественних пісень, що проросли із зерен Священного Писання».

Уперше Євсебій Фрасинюк познайомився із творчістю Григорія Сковороди наприкінці 2010 року, коли в бібліотеці Негостинської школи під час пошуку необхідної книги йому випадково (а чи випадково?) потрапив до рук «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання». Символічно, що сталося це перед самісіньким Різдвом Христовим, тому в контексті прийдешніх святкових подій особливо піднесено сприймалися пісні четверта і п'ята із знаменитої збірки:

Ангели, знижайтеся, до землі спускайтеся,
Бог, що сотворив нам віки, живе нині з чоловіком,
Станьте з хором, всім собором,
Веселіться, адже з нами Бог!

Зацікавлення додавав і той факт, що у змісті й формі прочитаних творів легко упізнавалися різдвяні колядки, знайомі кожній християнській душі ще з раннього дитинства. В останніх двох строфах твору Євсебій Фрасинюк спостеріг традиційні для наших колядок «найчистіші побажання»: «віруючий Сковорода

звертається до Ісуса Христа як мислитель – до всього люду во ім'я люду: «Рости, ж благодатію, новий наш ходатію! / Рости...», бо «ми ж тобі, рожденному, гостеві блаженному, / Серця всіх нас відкриваєм, удім духа призиваєм». «Заглиблюючись у читання, – відзначав Євсебій Фрасинюк у листі до автора цієї передмови, – я ввійшов у надзвичайно цікавий світ життєвих засад в баченні, на жаль, тоді незнайомого мені українського автора. Це було нове світло, що засяяло в моїй душі і моєму дусі протягом тодішніх зимових свят і яке постійно посилюється». Тож іскра ідеї вірша Григорія Сковороди відразу ж спалахнула яскравим полум'ям у чутливому до всього прекрасного естві талановитого християнина й осяяла йому нелегку стезю до осягнення творчості поета й мислителя.

«Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання» Григорія Сковороди – це поетична збірка, складена із тридцяти оригінальних творів, неповторних за змістом і побудовою, які в художній формі розкривають гармонійну картину світу і своєрідність філософських поглядів їх автора. Її назва – характерна для епохи Бароко. Символіка саду, до якої звертається поет, зорієнтована на згадку про «золотий вік» історії людства, про сад Едемський як ознаку добра, мудрості й блаженства, як нагадування про обов'язок людини перед своїм Творцем, як алегорію світла, знання. Найважливіше, що ортодоксально-християнське трактування саду Григорій Сковорода в дусі свого часу органічно поєднав із просвітницькими ідеями. Душу людини, котра перемагає в собі гріховні бажання, прагне досконалості, поет-філософ уподібнює квітучому саду, плекання й облагородження якого дарує найбільше щастя – можливість подужати смертний гріх. Отже, «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання» – це, як доводить своїм дослідженням Євсебій Фрасинюк, заклик до упорядкування, естетизації та етизації людської душі, її очищення і піднесення, а отже, цілковитої готовності до неминучого, щоби здобути блаженну вічність.

У збірці «Сад божественних пісень, що проріс із зерен Священного Писання» Євсебій Фрасинюка приваблює передусім гармонійне поєднання поетичної досконалості, неперехідності філософських ідей і щирості сприйняття Божих істин, тобто те, що, на його переконання, збагатило українською мудрістю всесвітній досвід і на всі часи лягло в основу міжкультурного діалогу. Адже вчення Григорія Сковороди про Біблію, пізнання Божих істин, самопізнання, «сродну працю», вільне спокійне життя та багато інших залишаються і залишатимуться близькими кожній людині, яка прагне моральної досконалості і душевної гармонії.

Спостереження і висновки, узагальнені Євсебієм Фрасинюком у книжці „Ключ до «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди“, потребували уважного аналізу не тільки поетичних творів, а й ґрунтовного вивчення філософських поглядів, які розробляв «любитель священної Біблії» у байках, діалогах, трактатах і демонстрував усією своєю багатогранною мистецькою діяльністю і строгим, майже аскетичним способом життя. До того ж не можна було тут обійтися і без знання основних засад метафізики, антропології, гносеології, етики, античного платонізму й неоплатонізму, патристики, середньовічної та новочасної містики. Тільки такий метод наукового пізнання міг привести негостинського любомудра до вельми цікавої і неспростовної думки: «Вважаю Сковороду золотими воротами до непоборної фортеці української духовності, а Шевченка – вхідним храмом. Українець чи іноземець не може пізнати другого, не пізнавши першого».

Свою книжку Євсебій Фрасинюка адресує найперше гімназістам і ліцеїстам з надією, що вчення Григорія Сковороди стане для них морально-ціннісним орієнтиром. Воістину, дуже важливо, щоби світло ідей великого мудреця осяяло кожну молоду душу і вивело на пряму життєву дорогу для сповнення полишеного нашими предками духовного заповіту.

Володимир Антофійчук

*Присвячую моїй внучці
Наталці-Катерині*

ПІСНЯ 1-а – ключ до блаженства

**«Щасливі ті, що їхня дорога бездоганна, що
ходять за Господнім законом»**

(Псалом 119:1)

Боїться народ зійти гнить у гроб,
Щоб не був потім учасний
Де горить вогонь негасний;
А смерть є свята, кінець нашого зла,
Зведе злу у спокій війну.
О, смерть ся свята!

Не боїться совість чиста ніже Перуна огниста, ні!
Сей огнем адським не спалиться,
Сему життя райське живеться.
О, гріх-то смерть родить, життю смерть наводить,
Із смерті ад; душу спалить глад (1).
О, смерть сія люта!

Блажен, о блажен, хто з самих пелен
Присвятив себе Христові,
День, ніч мислить в Його слові,
Взяв іго благее і ярмо легкеє,
До цього звик, до цього навик.
О, сей жереб святий!

Хто дізнався сеї сласти, вік в мирськiм не може пропасти, нi!
В наготах, в бiдах не скучить;
Нi вогонь, нi меч не розлучить;
Все сладiсть розводити, на серце не сходити
Хiба тому знати кому
Далось дорогу спокусу.

Христе, життя моє, умерший за мене!
Винен був тобі початки
Лiт моїх, даю остатки.
Зiтри серця камiнь; твiй лиш запали в нiм пламiнь;
На смерть страстям та злим сластям.
Живу тобі, свiте мiй!

А як вiд грiхiв воскресну, як одягну плоть небесну,
Ти в менi, я в тобі вселюся,
Сластю тiєю я наповнюся,
З тобою у словi, з тобою в совiтi,
Яко дня захiд, як ранковий схiд.
О, се вiк золотих лiт!

* * *

Бути блаженним! Найсильнiше душевне та духовне прагнення людини!

Давнє, як i людина, бо народилось воно разом iз нею.

Вiдповiдi на запитання «Що означає бути блаженним?»
спрощуються чомусь до єдиного слова: Жити!

Не – виживати, не – пережити, не – доживати, а ЖИТИ
– з великої букви, тобто гiдно, яко складовою Природи та за
природженими дарами.

Але життю завжди протиставиться iнше «прагнення», не
менш сильнiше, не менш давнiше, спрощене так само до єдиного
слова: Смерть! Це є прагнення тiлiнної частини повернутись до

основних її складових, а нетлінної – душевної/духовної – до власного космосу, тобто до стану «На початку сотворив Бог небо й землю» (Буття: 1-1).

Буття людини – це результат вибору між цими найпотужнішими прагненнями. Життя і смерть – найдавніша дихотомія людської екзистенції, в якій зародилось найглибше й найскладніше запитання людини: може вона, людина, побороти смерть?

Від древнього Гільгамеша й по сьогодні могутні володарі народів і володарі невмирущої мудрості дали й даватимуть безліч повчальних відповідей. До останніх залучується й український мислитель Г. С. Сковорода.

Вірш **«Пісня 1-а»** відкриває вхід до його збірки, яка містить тридцять плюс один лірико-філософських текстів, названих «пісні», під заголовком **«Сад божественних пісень»** – збірка, в якій «найвизначніший слов'янський філософ» (за А. Бродським, лауреатом Нобелівської премії в літературі, 1987 р.) сугерує читачу правильну, з його точки зору, доступну розв'язку найсильнішому екзистенційному конфлікту людини: щастя/життя – нещастя/смерть.

Необхідно зауважити, що Сковорода сприймає цю дихотомію людського буття в дусі мудрості пращурів та в дусі визначних любителів мудрості від античності до його часів, тобто не в конфліктуальному відношенні.

Структуру цього лірико-розмислюючого дискурсу складають шість шестивіршів. В нумерології цифра шість означає збереження, архетипом якого є вчитель. Прокоментувати з цієї точки зору можна так: Сковорода-вчитель вказує своєму роду, для вічного його збереження/продовження, шлях світла Правди і Порядку.

З перших трьох рядків – **«Боїться народ зійти гнить у гроб,/ Щоб не був потім участний/ Де горить вогонь негасний»** – поет-філософ, згідно з прадавніми віруваннями своїх предків, чітко розрізняє тлінне від вічного в естві людини. Причину побоювання людини «зійти ... в гроб» не визначають дієслово

«гнить» – просте, не поетичне, хоча сильно вражаюче, – а наступні два речення, що в легкопомітній формі синоніма-метафори визначають побоювання наших пращурів жити і померти негідно, безчесно. Моральну чистоту наші предки не тільки глибоко шанували, а ще уважали її дорогою самоздійснення людини і основним атрибутом щастя-життя. Ці рядки стають і глибоким тлумаченням епіграфа вірша: бездоганна земна дорога людини – це запорука не тільки для щастя людини, але й для затримання Божого закону/ Порядку у Всесвіті.

Українця-орія/ русича/козака не лякало «гнить у гробі», а лякала вічна мука совісті – власної та його потомків.

Наступні рядки – **«А смерть є свята, кінець нашого зла,/ Зведе злу у спокій війну»** – можна прокоментувати, принаймні, як несподіваним підходом-ставленням до непощадного, в народному світосприйнятті, супротивника життя. В народному уявленні смерть зображена у жахаючій формі людського скелету з косою в руках, що все «пожирає як солону пожар» (Пісня 9-та). Але, існує в українській народній мудрості і мотив кепкування над смертю. Наприклад, казка «Солдат і смерть», і не тільки, свідчить, що наші предки не так вже боялися смерті, тілесної, принаймні, бо вважали її звичайним кінцем тілесного початку, а на основі своєї гідності, моральної чистоти дозволяли навіть насміхатись над нею. Така смерть не жахала предків і не жахає і поета-мислителя.

Епітет **«смерть є свята»** з уст глибокого знавця як народної духовності, так і вчень Святого Письма, отримує неочікуваної валентності. По-перше, треба взяти до уваги те, що народні традиції і ритуали відносно природньої кончини людини і при її похоронах показують святе ставлення до смерті (закін, очищення омиванням, святочне вбрання, прощальні відвідини, святлітургії, коругви тощо). По-друге, – не забувати постійне святе ставлення народу до героя умершого за волю, правду роду, свободу батьківщини. Отже, Сковорода звертається не так до своєчасної тілесної кончини, як до моральної гибелі людини, подеколи роду/

народу. Смерть зла в естві людини, що очищує-визволяє душу і тіло, також увінчається святістю. Тільки так можна правильно зрозуміти чому наші предки, але і сьогоднішні покоління, свято відносились/відносяться до очищувальних сил природи: води, вогню, землі. Не випадково найдавніші і найголовніші свята річного кола наші пращури починали вшануванням Сонця/Вогню/Світла та кінчали освяченням Води. Ці природні сили символізують перемогу життя над смертю. Смерть, яка створює умови для нового життя, завжди увінчується святістю. Це є однією із головних тем творчості Сковороди.

Друга строфа дебютує сентенцією, притаманною українській культурі, натхненою символікою найсильнішого божества в певному нашому історичному часі – Перуна: **«Не боїться совість чиста ніже Перуна огниста, ні!»**

«Перун, відомий й іншим слов'янським народам..., головню як бог грому й блискавки, володар Неба. Він творча сила, що оживлює все, податель дощу. Пізніше, це бог воїн, покровитель війська. Б'є своїми вогненними стрілами, цебто громом, демонів, але може вдарити і злу людину». (Митрополит Іларіон: *«Дохристиянські вірування українського народу»*, Вінніпег, 1965, с. 97-99).

Означає, що цієї надлюдської сили не боїться тільки людська чиста совість. Перун очищав природу, включно й людську, від злого і заслужив **«життя райське»**.

Такого бачення тотожності вчень дохристиянського і християнського вірувань нелегко знайти в роздумах навіть великих отців християнської релігії...

Логіка навчає, що не можна правильно зрозуміти жодний феномен, якщо не зрозумілою є причина його появи та еволюції. Причини тілесної смерті людини вивчені в значній мірі і середній вік життя зростає в цивілізованому світі. Причини моральної гибелі людини також вивчені в значній мірі, але моральність люду чомусь, здається, навіть меншає. Причину смерті, тілесної і моральної, Сковорода бачить у гріху: **«О, гріх-то смерть**

родить, життю смерть наводить./ Із смерті ад; душу спалить глад». Гріхи, що відносяться до тіла, карають тіло прискороною тлінністю-смертю, а моральні створюють пекло, тобто душевну смертельну муку, незрівнянно тяжчою за тілесну кончину. Така смерть жала предків наших, жахає і поета-мислителя: **«О, смерть сія люта!»**

Декалог Святого Письма визначає чітко і прямо те, що є гріхом, у формі чотирьох зобов'язань та шести заборон. Мудрець-автор *Магабхарати* називає гріхом порушення всього того, що сотворене Богом.

В наступних чотирьох строфах Григорій Сковорода, як справжній учитель свого народу, вказує принаймні дорогу до блаженності/щастя, або – як справжнім життям можна побороти смерть.

Ця частина його поетично-філософського дискурсу починає сильним емоційним повторенням, поєднаним вигуком, та прямим дороговказом: **«Блажен, о блажен, хто з самих пелен/ Присвятив себе Христові,/ День, ніч мислить в Його слові».**

Український поет-віруючий вважав, що Ісус Христос це втілення Божої Правди в людині, тому застерігає, що ідеально є виховуватись в душі Правди з самого початку життя і робити це постійно. Життєвий досвід людини доказує, що відстоювати Правду не завжди легко, а український мислитель виразив цю істину двома глибоко сугестивними оксिमоронами: – **«Взяв іго благее і ярмо легкее,/ До цього звук, до цього навик».** Такому звуку треба додавати свого навика – тобто наслідувати звичаї та обряди прашурів – а такий вибір є і завданням справжнього віруючого, і правдивим, значить святим: **«О, сей жереб святый!»**

Четверта строфа також починає своєрідним для Сковороди афоризмом: **«Хто дізнався сеї сласти, вік в мирськiм не може пропасти, ні!»** Вираз «в мирськiм» вживається в значенні людських пристрастей, які так часто/густо спокушують не сильних духом Правди. Правда – це «сладкість», яку людина

вбирає в себе «дізнаючись»/усвідомлюючи слова/вчення Ісуса Христа, і тільки на такому рівні людина стає здатною **«В нагодах, в бідах не скучить»**, яку від Правди **«Ні вогонь, ні меч не розлучить»**.

Справжні «сладості» життя, тобто блаженність, людина відчуває тоді, коли добро охоплює тлінне і вічне його єства. Тому правильно зауважує Сковорода, що **«Все сладість розводити, на серце не сходити/ Хіба тому, що котрому/ Далось дорогу спокусу»**. Епітет «дорогу спокусу» можна тлумачити в прямому значенні – річ надто великої вартості, або в метафоричному – річ, за котру людина платить опісля дорогою ціною, часто й життям.

Останні дві строфи – це вже пряме звернення поета-віруючого до божественного символу Правди – Ісуса Христа, спочатку у формі очищення/сповіді – **«Христе, життя моє, умерший за мене!/ Винен був тобі початки/ Літ моїх, даю остатки»**, – а потім у формі мудрого вибору, в тому числі і Христового вчення: повернутись до Правди ніколи не пізно.

Глибоке щиро-сердечне благання **«Зітри серця камінь; твій лиш запали в нім пламінь;/ На смерть страстям та злим сластям»** вимагає особливої уваги. В народній мудрості відомі вислови «мати кам'яне серце», що означає не виявляти людських почуттів/сентиментів до ближнього, та «мати камінь на серці», що означає сильно і боляче терпіти провину/гріх. Перша частина благання сугерує вагомість пробудження людини в людині, не залишатись аморфною відносно себе і ближнього, а друга – вагомість вірити і боротись за Правду. Горіти Христовим «плам'ям» – це відчувати, говорити і діяти в дусі Правди, а таку силу отримує людина тільки якщо спроможна завдати **«смерть страстям та злим сластям»**. І знову оксимороном «злим сластям» поет-мислитель підкреслює надзвичайну вагомість сили вибору, даної людині Верховною Мудрістю.

Останній рядок – **«Живу тобі, світе мій!»** – це інше мудре ставлення Сковороди до іншої важливої екзистенційної

проблеми людини – віри! Іменник «живу» у кличній формі сприймається в значенні життєвої сили, яка б в свою чергу живила людину духом Правди, а іменник «світе» в тій самій формі сприймається в значенні світла духу, мудрості, до яких поет-філософ звертається з найщирішим побажанням вічної сили існування.

Остання шоста строфа створює образ особистого оновлення поета-віруючого у світлі Правди у формі його ототожнення з тілом/духом Ісуса Христа:

«А як від гріхів я воскресну, як одягну плоть небесну,/ Ти в мені, я в тобі вселюся,/ Сласті тієї я наповнюся».

Завдати смерті своїм гріхам означає очистити своє єство від зла, тому і, мабуть, очищувальні ритуали виконуються дуже часто у звичаях/традиціях як в дохристиянських, так і в християнських. Жити в оселі Правди і бути оселею Правди – це наповнити себе справжнім життям/щастям, стати блаженним.

Передостанні два рядки, побудовані на основі одного повторення та двох порівнянь, продовжують/підтверджують ідею ототожнення людського єства з Правдою в баченні постійного перебування людини у комунікаційній течії Верховної Мудрості-Правди: **«З тобою у слові, з тобою в совіті,/ Яко дня захід, як ранковий схід»**. Повторення особового займенника наголошує, що іншого вибору, крім Правди, – якщо хочеш стати блаженним, – не існує, а порівняння вселяє ідею постійного, циклічного, безперервного поборювання страстей в часі. В баченні Сковороди блаженність людини природно пов'язана з боротьбою зі страстями, вони в розділовому відношенні.

І, нарешті, останній рядок – висновок поета-мислителя: **«О, се вік золотих літ!»** Це вік правдивого ставлення людини до самої себе і до свого ближнього, включно і до природи, а це означає жити щасливо, бути блаженним. Недсяжний ідеал? Можливо... Але багато людей сягнули ідеалу, чому б не спробувало і людство?!

* * *

Світовий лад або гармонію наші пращури втілили в божества Ладо/Лади, що означувало єдність між Істиною та Законом. Істина походить, в їхньому світосприйнятті, від Верховної Мудрості/Бога, а Закон від людини. «Перун-огнистий» очищував природу, в тому числі і людину, від злого, але цього стало недостатньо для встановлення ладу/гармонії, принаймні, в людському світі. Втіленням Істини Богом/Верховною Мудрістю в образ людини-Ісуса Христа, людське світосприйняття виходить на вищий щабель – **усвідомлення базової ролі етико-морального очищення**. Втручанням людини, чимраз наростаючим, в можливості природи виникла надто напружена асиметрія як у відношенні людини до природи, так і в відношенні людини до людини. Божа Істина вченням Ісуса Христа закликає людину до такої трійці: правильно ставитись до самої себе, до свого ближнього, до природи.

Це може стати запорукою гармонії людського світу ще на кілька мільйонів років, запорукою ЖИТТЯ, значить блаженності людини!..

ПІСНЯ 2-а – триблаженна статъ, більше всіх словес...

**Із цього зерна: «... що ти на землі зав'яжеш,
те буде зав'язане на небі».**

(Матей: 16-19)

Скоро залиши, о дух мій, всі земнії місця!
Вийди, о дух мій, на гори, де живе правда свята,
Де спокій і тиша від вічних царствують літ,
Де блистить країна, в якій неприступний світ.

Залиши земні печалі й марність мирських дій!
Будь чистим хоч на годинку, щоб вгору ти возлетів,
Де Яковів Господь, де не вечірня зоря,
Де весь ангельський рід зрить до Його лица.

Се Сілоамські води! З очей скверну омивай,
Омий часті всього тіла, до небес злітай,
Бо серцем нечистому Бога не видати
І не вільно до сих міст земленному долітати.

Душу нашу тілесним не задовільнити;
Вона тільки небесним горить скуку наситити.
Як потік до моря тече, так сталь до магніту тяжє,
Як пламільнє дрожить до гір, так дух наш до Бога зором ся рве.

Кинь весь мир прескверний. Він точно темний ад.
Хай відлетить невіглас, ворог чорний;
І, ходячи по землі, вселись на небесах,
Як Павло тебе учить в своїх чистих словесах.

Спіши на вічну радість звідсіль умними крильми,
Ти там обновиш радість, як скорокрилії орли.
О триблаженна стать, більше всіх словес!
Хто в свій розум може взять, чи зійшовший із небес?

* * *

Якщо глянемо на структуру цього лірико-розмислюючого твору, то зауважимо, що складають його шість катренів. В нумерології цифра чотири означає творення, архетипом якого є трудівник, а цифра шість – збереження, архетип – вчитель. Прокоментувати можна так: Створюється чистосовісна людина в людині трудним шляхом поборення в собі зла, а вчитель переконує, по-перше, власним прикладом-досвідом, зберігаючи таким чином шанс людини творити саму себе.

Починаючи свій ліричний повчальний дискурс, поет, щоб надати цьому сили максимальної переконливості, звертається подвійно, у формі кличної конструкції, до свого духу – до честі, яку вважає найголовнішою в естві людини, до зони, де відбувається вибір між добром і злом та встановлюється рішення наслідувати обране: **«Скоро залиши, о дух мій, всі земнії місця!/
Вийди, о дух мій, на гори, де живе правда свята»**. Внаслідок цього, епітетом-метафорою «земнії місця» поет-мислитель ототожнює тілесні страсті із земною частиною свого ества, а словом «на гори» сугерує висоти моральних засад. Головною характеристикою цього морального простору є чистота, основана на святій Правді, те що вселяє метафора **«Де блистить країна»**, а підтверджує друга частина останнього рядка першої строфи: « в

якій неприступний світ», тобто світ, якого «земні» пристрасті не сягають, значить світ Божої Правди і Порядку.

Мабуть, з цієї причини поет-віруючий уточнює координати цього «неприступного світу», осягнення якого можливе, але з умовою морального піднесення: **«Залиши земні печалі і марність мирських дій!/ Будь чистим хоч на годинку, щоб вгору ти возлетів».** Тут підказується ще ідея, що тілесні пристрасті є завжди дуже сильними, вони багатьох поборюють/погубляють, але спроба – зі своєю спонукальною силою – «хоч на годиночку», може надати крил оновленню душі/духу. Для відповідної симетрії поет уточнює конкретно основні координати цього бажаного/праведного світу: **«Де Яковів Господь, де не вечірня зоря,/ Де весь ангельський рід зрить до Його лиця».**

Це простір Божественного, невітленого, чистого духу, де неперестанно і непохитно панує Порядок/гармонія. Це вчення Сковорода отримав та усвідомив спостерігаючи всесвітню красоту/ гармонію, сотворену Верховною Мудрістю.

Яко вчитель-людина, поет вказує дії/ритуали, якими можна очистити себе духовно і тілесно: **«Се Сілоамські води! З очей скверну омивай,/ Омий часті всього тіла».** Вживаючи біблійне бачення святості води, що витікає зі скелі Сілоам поблизу Єрусалима, та давній ритуал очищення водою, поет-філософ сугерує продовження/дотримання такого обряду, але у вищому ступені осмислення віри – потреба постійного духовного оновлення людського ества; змити скверну з очей означає змінити радикально власне бачення про триблженність людської статі: блаженність в душі, в тілі та у вірі!.. Але, в тому числі, поет-вчитель чітко і рішуче пояснює, чому це є обов'язковим кроком: **«Бо серцем нечистому Бога не видати,/ І не вільно до сих міст земленному долітати».**

В душі цього застереження поет-мислитель порушує в четвертій строфі наскільки давню, настільки глибоку тезу боротьби «земленого»/тіла з духом, земного з небесним, тлінного з вічним у формі двох сентенцій, притаманних його мисленню,

та двох порівнянь особливого образного ефекту: **«Душу нашу тілесним не задовільнити;/ Вона тільки небесним горить скуку наситити./ Як потік до моря тече, так сталь до магніту тяже, / Як пламінь дрожить до гір, так дух наш до Бога зором ся рве»**. Горіти небесним означає бути постійно у зв'язку з Верховною Мудрістю, з космічною енергією Порядку і діяти в цьому напрямку на основі Божественної Правди і Любові.

Вживаючи біблійну концепцію про рай та пекло, поет наказує прямо своєму єству: **«Кинь весь мир прескверний. Він точно темний ад./ Хай відлетить невіглас, ворог чорний; в горний піднімися ти град»**. А це означає, що найбільшим ворогом людського єства є невігластво, непізнання або непризнання «святої Правди», які ведуть до «прескверних» поступів, а не «до горного граду».

Поєднати правильно і правдиво тілесні потреби зі стремлінням духу до моральних висот означає забезпечити собі блаженність: **«І, ходячи по землі, вселись на небесах,/ Як Павло тебе учить в своїх чистих словесах»**.

Одне із основних вчень апостола Павла є вагомість рішення відірватись від «земленних» вад та піти по дорозі святої Правди, що вселяє в свідомості людини постійну можливість оновити себе, очистити, ошасливити.

Як в першій, так і в останній строфах, поет-віруючий навчає своє єство обрати скоро крила розуму, а це означає не гаяти часу – бо час неперестанно діє на людину за її вчинками – і зробити рішучий крок до власного, оновленого щастя: **«Спіши на вічну радість звідсіль умними крильми,/ Ти там оновиш радість, як скорокрилії орли»**. Своїми скорими крилами орел забезпечує поживу собі і своїй сім'ї задля продовження роду, а це йому, насправді, «вічна радість». Крилами свого розуму людина спроможна отримати те ж саме.

Останні рядки – справді загадково-спонукаючі: **«О триблагенна стать, більше всіх словес!/ Хто в свій розум може взять, чи зійшовший із небес?»**

Біблійна «стать», що зійшла із небес, – це, безперечно, Ісус Христос, в якому втілена Свята Трійця: Святий-Дух, Бог-Отець, Бог-Син, або Верховна Мудрість, Отча Любов та Правда. Святим Духом Правди він підносить віру в Бога-Отця на вищий ступінь її осмислення. Крилами свого духу людина може піднятися до Бога, до Його Любові/ Правди і, освідомленням цієї божественної засади гармонії Всесвіту, створити гармонію в своєму єстві, закласти таким чином основи триблаженності своєї статі. Означає це бути блаженным і в собі, і в сім'ї, і в своєму роді/народі!..

Поет-мислитель переконує людину, що «триблаженність» можна сягнути, але тільки «обновленням» свого тілесного та духовного єства і тільки шляхом слова-мудрості, тобто шляхом Любові/Правди/Порядку.

Осмислення духу-любові/Правди/Порядку надає слову креативної ролі; людина створює сама себе, по-перше, впливаючи, таким чином, творчи і на світ.

* * *

Спочатку Бог поставив першолюдей в Едемський Сад; за непризнання божого Порядку/ Правди або із ще глибшої причини вони були вигнаними. Щоб відтворити первісну гармонію блаженності – зустріч людини з Богом – Верховною Мудрістю – людина повинна «омити» ту «скверну», за котру була покарана, і знову піднятися до того Божого Порядку і Правди.

Божа Мудрість жде постійно людину! Здається, що суть Правди людина тямить і прагне до неї, доходячи до суті Порядку чимраз важче...

Сковорода піднявся до духу Любові/Правди і Порядку, сягнув їхнього слова-мудрості, «зійшов на землю» і розсадив його не тільки по рідній землі, а й по світу духом Великого Садівника, створивши свій Сад божественних пісень!..

ПІСНЯ 3-я – ключ до всіх утіх...

**Із цього зерна: «Бог сказав: Нехай земля
зростить рослини і траву, що розсіває насіння,
і плоді дерева...»**

(Буття: 1-11)

«... немов трава, квітнуть ваші кості».

(Ісаї: 66-14).

Весна люба, ах, прийшла! Зима люта, ах, пройшла!
Сади уже розцвіли і солов'їв навели.

Ах, печале, геть звідсіль! Не ображуй красних сіл,
Біжи собі в болота, у підземні ворота!

Біжи собі геть во ад! Не для тебе рай і сад.
Душа моя розцвіла і радостей навела.

Щасний той, і без утіх, хто побідив смертний гріх.
Душа його – божий град, душа його – божий сад.

Завжди сад цей дасть цвіти, завжди сад цей дасть плоди.
Вік весною там цвіте і лист його не паде.

О, Боже мій, ти мені – град! О, Боже мій, ти мені – сад!
Невинність – мої то цвіти, мир і любов – мої то плоди.

Душа моя то верба, а Ти їй то вода.
Насич мене в сій воді, втіш мене у сій біді.

Я нічого не боюсь; одних гріхів я страшусь.
Убий в мені всякий гріх: ключ – се моїх всіх утіх!

* * *

За своєю структурою – із шести-семискладових рядків у формі катренів – вірш Пісня 3-я подібний віршуванню в народній творчості, але, щоб надати ліричному дискурсу глибшого душевно-духовного спонування, поет складає рядки у формі восьми двовіршів.

На фон свого ліричного ключа до справжніх душевних утіх Сковорода поставив мотив відходу зими та приходу весни: **«Весна люба, ах, прийшла! Зима люта, ах, пройшла! Сади уже розцвіли і солов'їв навели»**. Цвіт садів та спів солов'їв – це найголовніші атрибути весни, це символи пробудження/відродження та радості живого світу, це святе поєднання земного та небесного, відроджуючої та запліднюючої сил, що завжди народжують та підсилюють життя.

Вживаючи антитезу – зима-весна, печаль-радість, ад-рай, гріх (нещастя)-втіха, – поет поступово підсилює почуття радості відродження, перемоги життя над смертю, починаючи від природи та наближаючись до найглибшого відчуття людської душі.

Сковорода вбачав у постійному відродженні природи одну із основних умов її вічності, але і краси. Пора весни є емблематичною для цього тайного життєвого вибуху природи, а пора зими вважається, навпаки, періодом вимирання багатьох складових природи. В цій частині вірша Сковороди, що відповідає вповні літературній пастелі, ці дві пори року стають приводом вираження двох із основних положень людського ества: радість та печаль.

Мислителі неодноразово твердять, що життя – це нескінченна низка печалей та рідкісних радостей, декотрі навіть не враховують останніх.

Для українського народу, і не тільки, в часи Сковороди, часи тих огидних феодальних пригноблень та нестерпних зневаг до

простої, бідної людини, печаль була «насущним хлібом» в житті отих кріпаків.

Поет-мислитель і глибоко віруючий не міг не спробувати знайти того «весняного» виходу із пагубної екзистенційної ди-хотомії людського єства, хоча б і лише для рідного народу.

Першим рядком – **«Весна люба, ах, прийшла! Зима люта, ах, пройшла!»** – вживаючи подвійно вигук «ах», поет, окрім потужної, хоча звичайної/природної радості приходу весни, вселяє ідею чергування печалі та радості в житті людини, подібно зазначеним порам року. Тривалість одного чи другого з оцих душевних настроїв залежить від життєвих доріг, які обирає людина.

Першим кроком такого життєвого вибору – це прогнання печалі із душі, але й із «красного» природного середовища, в якому живе людина: **«Ах ти, печале, геть звідсіль!», «Біжи собі в болота, у підземні ворота!», «Біжи собі геть во ад!»** Поет навіть засуджує печаль через пекельні муки, вважаючи її неприйнятною душі людини та природі, створених Богом: **«Не для тебе рай і сад»**.

Щоб душа «процвіла» подібно садам та раділа подібно соло-в'ям, тобто отримала щастя, треба оновити власне єство, що починає із перемогою в собі над злом, на що поет-мислитель вказує прямо і чітко: **«Щасний той і без утіх, хто побідив смертний гріх»**.

Якщо зауважити на епітет-метафору «смертний гріх», то зразу розуміється, що поет-віруючий звертає увагу не тільки на гріх, визначений п'ятою заповіддю християнського Декалогу – «Не убий!», а застерігає від будь-котрого гріха, що веде чи до тілесної, чи то до душевної/моральної гибелі людини. Підтверджує це наступний рядок: **«Душа його – божий град, душа його – божий сад»**.

Душа без гріхів визначена двома основними атрибутами-епітетами, в складі яких спільна ознака: «божий», тобто чиста, правдива. Конотативні значення слів «град» та «сад» – це упо-

рядкованість та краса, що сугерує дві із основних умов щасливої душі: порядок/гармонія та краса/доброта.

Наділена такими високими моральними чеснотами, людина ошчасливлює не тільки себе, а й свого ближнього: **«Завжди сад цей дасть цвіти, завжди сад цей дасть плоди»**. Душевні чесноти живлять, взагалі, тілесні чесноти, а це породжує ту життєву енергію, яка надає людському єству вічності: **«Вік весною там цвіте і лист його не паде»**.

Віра завжди була людині надійною і сильною точкою опори. Коли вона, людина, вповні переконана у всеприсутності Бога, тоді і звертається гідно до Його Верховної Мудрості. Сковорода-віруючий признає себе в Бозі тільки після того, як очистив себе від злого, піднявся морально до божественних порядку і краси, а діяння його пішли шляхом любові та миру: **«О, Боже мій, ти мені – град! О, Боже мій, ти мені – сад! Невинність – мої то цвіти, мир і любов – мої то плоди»**.

Вживаючи алегоричне зображення єдності/гармонії в природі на основі життєвих взаємовпливів в забезпеченні вічності буття, поет-мислитель вселяє думку, що і в людському світі вічність життя забезпечують основні елементи, створені Верховною Мудрістю, а вода – чи не найголовніший із першоначал Всесвіту: **«Душа моя то верба, а Ти їй то вода./ Насич мене в сій воді, втіш мене у сій біді»**. В народних віруваннях/ритуалах вода – це найголовніший очишувальний атрибут із найдавніших-давен, а Божа Мудрість – це невичерпне джерело моральної екзистенції людини. В «біді», яка загрожує моральній чистоті, ця мудрість стає справжнім еліксіром втіх.

Закінчує Сковорода свою літературну пастель-медитацію чітким признанням та рішучим бажанням: **«Я нічого не боюсь; одних гріхів я страшусь./ Убий в мені всякий гріх: ключ – се моїх всіх утіх!»**

Це є і остаточним висновком щодо єдиного вибору, єдиного шляху людини до справжнього щастя/утіхи. Чи важко, чи легко

обрати цю путь – це залежить від кожної людини зокрема, але Сковорода-мислитель-віруючий зробив такий крок.

* * *

А що таке гріх? Мабуть – скільки гріхів, стільки і пояснень-відповідей.

Мудрець Магабхарати вважає гріхом розрушення всього того, що сотворене Богом. Святе Письмо зазначає гріхом непризнання Божого порядку/гармонії у Всесвіті.

Народна мудрість створила безліч виразів, прислів'їв, приказок стосовно гріху. Мені запам'яталось, чомусь дуже глибинно, одне прислів'я: «Гріх у міх, а зверху буком!» Малим, уявляв собі, що дитину, яка прогрішила, клали у міх і били зверху буком, і це надто страшило мене...

Сьогодні, не знаю чому, – мабуть, ще не зовсім виріс з дитинства, – так хочеться, щоб грішників хоча б у міх!..

ПІСНЯ 4-а

**Рождеству Христовому. Із сего зерна:
«З нами Бог, розумійте, народи; Помазав
нас Бог духом; Післав духа сина свого в серця
наші».**

Ангели, знижайтеся, до землі зближайтеся,
Господь, що сотворив віки, живе нині з чоловіком.
Станьте хором всі собором,
Веселіться, яко з нами Бог!

Се час ісповняється! Це син посилається!
Се літа прийшла кончина! Се бог посилає сина.
День приходить, Діва родить,
Веселіться, яко з нами Бог!

Звіщений пророками, отчими нароками,
Рішить в останнії літа печать нового завіта;
Дух свободи внутрі родить,
Веселіться, яко з нами Бог!

Даниловий каменю! Із купини пламеню!
Несічений одпадаєш! Вогнем сіна не спляєш!
Се наш камень! Се наш пламень!
Веселіться, яко з нами Бог!

Рости ж благодатію, новий наш ходатію!
Рости, щоб міг повстати, да попалиш супостати,
Світ даремний, зря спасенний,
Веселіться, яко з нами Бог!

Ми ж тобі рожденному, гостеві блаженному,
Серця всіх нас відкриваєм, у дім духа призиваєм.
Піснь співаєм і гукаєм:
Веселіться, яко з нами Бог!

* * *

Вірш «Пісня 4-а» – це духовна колядка величі перемоги світла над тьмою. Натомість, головними темами не тільки філософських трактатів, а й творчості Сковороди в цілому, є: світло і тьма, добро і зло, голова і хвіст, тобто головне і другорядне, та вічність і час.

В дохристиянських віруваннях нашого народу (та інших народів), світло ототожнювалось із сонцем, а культ сонця чи не найдавніше обожнення головної природної сили. Освідомлюючи роль сонця/світла у здобутті плодів землі, людина хліборобської общини вбачає в світлі таємні знання таємної сили, що приходять із недосяжних для неї просторів. Відкриваючи ці тайни та ознайомлюючись в їхніх ресортах, людина стає освіченою, надаючи світлу конотації мудрості. А мудрість означає набирати знання, говорити правду та чинити добро.

Бог це вічний потік знань, втілений в Його творіннях, тому й названий Він Верховною Мудрістю, а єдиний син мудрості – це правда, а хто говорить правду, той чинить добро. Втілення Божого сина/мудрості в людський образ в християнській релігії стає найпотужнішим символом загально-шуканого людиною спасіння від тьми/смерті.

Зовсім не випадково Сковорода ставить епіграфом до четвертої своєї пісні/вірша такі «зерна» Святого Письма: «**З нами Бог,**

розумійте, народи...», «Помазав нас Бог духом...» та «Послав духа сина свого в серця наші».

Щодо структури ліричного дискурсу українського поета-мислителя можна зважити на поділ тексту на шість строф, а в нумерології, шість – цифра вчителя, кожна строфа побудована із двох подвійних рядків (14 та 16 стоп) і двох коротших (8 стоп), притаманних народному віршуванню, з котрих останній повторюється в кожній строфі, становлячись приспівом цієї пісні.

Вчення кожного «зерна» Сковорода розвиває у відповідних двох строфах. Перший рядок – це звернення поета-мислителя, людини святого призначення, спершу до посланців небесного простору – Бога: **«Ангели, знижайтеся, до землі зближайтеся/ Господь, що сотворив віки, живе нині з чоловіком»**. Людина усвідомлює, що з нею Бог тоді, коли бачить та відчуває як добро поборює зло, світло – тьму, життя – смерть. Народження Ісуса Христа в християнській вірі це перемога іменно добра, світла та життя. Згідно народному віруванню, кожна людина, що має Бога в душі, відчуває навколо себе постійну присутність божого ангела-хранителя. Мабуть, в цьому і суть звернення поета до посланців Всевишнього.

Коли Бог рішив воплотити свою творчу енергію правди в людину, то це стало найголовнішим святом віруючих. Прийняти таке свято годиться тільки **«...хором, всі собором»**, як то робиться святою колядою, суть якої є радувати всіх і все. Радість є тим більшою, чим більше людей відчувають її, тому поет-віститель закликає повторно до загальної радості, заклик стаючи лейтмотивом вагомості рождества Христового: **«Веселіться, яко з нами Бог!»**

Момент не є випадковим: **«Се час ісповняється!../ Се літу прийшла кончина!»** Ці рядки торкають одну із найглибших історіо-філософічних тлумачень просування всесвітньої цивілізації спіральною дорогою безконечності. Сповняється певний вік, настають нові умови, і людство переходить на нове коло спіралі свого існування.

Мабуть, те, що людина отримала здатність пізнати і вибирати між добром і злом, стало недостатнім, люд поділився на богопомазаників та рабів. Стан раба так глибоко був загнаний в дух і душу людини, що й у вірі людина названа рабом божим. Наші пращури, наприклад, вважали себе Дажбожими внуками: **«Се ми слов'яни, бо славимо богів,/ і се ми внуки богів наших Сварога і Дажбожа»** (Велесова книга, дощечка 24 в-г та 36 б).

І Всевишній рішив додати людині силу правди, втіливши її в того, хто «Звіщений пророками, отчими нароками,/ Рішить в останнії літа печать нового завіта».

В Нагірній проповіді Ісус Христос каже: **«Не думайте, що я прийшов усунути закон чи пророків: я прийшов їх не усунути, а доповнити»** (Матей, 5-17) і додає: **«...коли ви своєю праведністю не перевищите книжників та фарисеїв, не ввійдете в Царство Небесне»**. Пізнання добра і зла доповнюється пізнанням правди.

Правда – це той новий дух, що входить через Ісуса Христа в ество людини і дає їй справжню свободу: **«Дух свободи внутрі родить»**.

Христовий предтеча жертви за правду, мудрець Сократ, змушений був випити отруту, щоб не пошкодити правді, яку проповідував грецькій молоді. Ісус Христос був розіп'ятим тому, що говорив правду, головню високопомазаникам; якою ж є доля людини, що говорить правду сьогодні?!.. Чи зможе правда «покорити» народи?

Відповідь Сковороди в четвертій строфі.

Мабуть, людина ще не бажає всім своїм розумом, всією душею, всією силою бути свобідною. Була вигнаною із Раю за непослух, а доводить і по сьогодні в більшості, що обирає скоріше послух, головню перед могутніми «батьошками».

Сковорода ставить перед читачем, на основі біблійної символіки, два оклики – **«Даниловий каменю! Із купини пламеню!»**, після чого сліднують дві сугестивні метафори: **«Несі-**

чений одпадаєш! Вогнем сіна не спалєєш!» Пророк Даниїл через те, що жив чесно і вірив щиро, заслужив велику почесність, але обманом був кинутий в гроту з левами і закритий кам'яною плитою. Сила його віри і правди переборює, несічений камінь одпадає і він повертається в свої попередні почесності. Пламень купини це Боже вчення дане Мойсеєм, котре ніколи не шкодить людській плоті, траві, дереву...

Поет-мислитель геніально виводить мудре вчення: **«Се наш камінь! Се наш пламень!»** Вірити та говорити правду означає наслідувати мудре божественне вчення кожному із нас зокрема, особисто відхиляти камінь неправди, особисто наближатись до пламеня правди. І коли таких людей стане п'ятдесят відсотків плюс один, тоді не будуть обраними бараби!..

Останні дві строфи, як звичайно в наших колядках, висловлюють найчистіші побажання. Яко віруючий, Сковорода звертається до Ісуса Христа, яко мислитель – до цілого люду во ім'я люду: **«Рости, ж благодатію, новий наш ходатію!/ Рости...»**, та **«Ми ж тобі, рожденному, гостеві блаженному,/ Серця всіх нас відкриваєм, у дім духа призиваєм»**.

Але, Сковорода-філософ не може не обґрунтувати навіть і побажання. Ісус повинен зростати та входити у серця віруючих, а правда щоб зростала в душі люду, бо тільки правда спроможна «попалити супостати» – цей «Світ даремний», котрого, на думку поета, Всевишній даремно спасає. І все ж таки, згідно принципу не випадковості, те, що ми називаємо «зло», не є дане Богом, а обране людиною; зло і добро існують у Верховній Мудрості тільки яко інформації.

Запросити Ісуса Христа в «дім духа» означає свідомо обрати правду. Таке рішення стало святом ще відколи людина усвідомила існування світла правди, переконала, що вона, правда, просувається тернистим шляхом, але завжди поборює, а ця перемога є і досі найсвітліше свято нашого річного календаря. Не випадково Свята Вечеря своїми ритуалами єднає весь рід, живих і усопших, відкриває таємну правду сімейних ремесел, а

коляду, яко загальну радість, приймають всі газди, бо з глибини душі відчують таємне відлуння мудреця: «Веселімося, яко з нами Бог!»

* * *

Добро, зло, правда – ось трійця, над якою варто замислитись! Говорити правду – це значить поставити кінець злу та початок добру, це альфа та омега нашого свідомого існування, це... Христос рождається! Славвімо Його!

ПІСНЯ 5-а – тайна блаженного пізнання

**Різдву Христовому. Із цього зерна: «І вона
породила свого сина первородного,сповила
його і поклала в ясла...»**

(Лука 2-7)

Тайна странна і преславна!
Се – вертеп замість небес!
Діва, херувимів главна,
І престолом вишнім днесь.
А вміщен той в яслах щільно
У кого не є довільно
Умістить й небо небес.

О, блаженні тії очі,
Що на сію тайну зрятъ,
Яких в злії мирській ночі
К Богу привела зоря.
Ум ангельський тайну видить,
А муж плотський ненавидить,
Та бо всім їм буйство є.

Ми ж секрет оцей небесний
Всегорючим серцем чтимо
І, як скот той безсловесний,

З-під Христа сіно їмо.
Доки, в мужа довершено
Зрісши, зможемо блаженно
Самого Бога вкусить.

* * *

Григорій Сковорода вживає в даному тексті іншу ліричну структуру в порівнянні з першими чотирма. Три строфи, кожна складена із семи віршів, в яких застосовує перехресну риму в перших чотирьох рядках, парну риму в наступних двох та один окремий вірш, набирають форми справжньої колядки. Сьомий окремий вірш виводить на перший план найголовніший підхід до розв'язки представленої тайни.

В нумерології цифра три означає самовираження, архетипом якого є заводило, а цифра сім означає зосередження, архетип – учитель.

Прокоментувати можна так: Народження вчителя/Ісуса Христа, його вчення Правди стали новою рушійною силою (заводилом) в самовираженні людини.

Якщо допускаємо і тлумачення, що слово «коляда» походить від вислову «ко ладу», тобто пісня, яка тайно веде людину святом народження нового Світла/Ісуса Христа від космічного порядку до порядку в її власному житті, то порівняння **Пісні 5-ої** з колядою наближається до тотожності.

До речі, в давньому віруванні наших прашурів – дохристиянським – богиня Лада вважається покровителькою сімейної гармонії/порядку, любові та дітонародження.

Починає вірш-пісня-коляда подвійним епітетом – **«Тайна странна і преславна»** – що створює з самого початку глибоко емоційні відчуття: нонідентичності «тайни» та квазіідентичності сугерованою її атрибутами. Застаріле поняття «странный-странник» означає в українській мові «подорожуючий, взагалі, по святих місцях». Атрибутом «странна» поет-мислитель вселяє

ідею вагомості подорожі яко ініціації людини по таємному призначенні Верховної Мудрості, що означає і стає умовою уславлення людини. Скоро тайна відкривається і утішає. **«Діва херувимів главна»** наслідую таємне призначення-подорож-ініціацію стати Матір'ю-Богородицею і навіки уславитися цим. Тайна цієї подорожі полягає і в тому, що саме пройдений шлях і місце уродин стануть в часі християнськими святими місцями, визнаними не тільки християнами...

Наступним рядком зображення сфокусовується конкретно: **«Се – вертеп замість небес!»** Складові цього кличного речення протилежні на перший погляд, бо зауважують на скромність місця події, але і на виїмкову її вагомість. Але, якщо глибше наблизитись до суті протилежності, то зауважимо й її силу притягання, що сугерує постійне і нерозривне поєднання «небесного» із «земним», тоді коли Правда народжується/діє між ними.

Тому що виконала своє святе призначення стати Матір'ю-Богородицею, з того ж дня вона заслужила стати «головою» херувимів – небесні сотворіння, що захищають Божі порядок, мудрість, верховність пізнання та розповсюджують всевишню любов – і «престолу вишнього»/небесного, чистого простору, на яким опирається Верховна Мудрість: **«Діва, херувимів главна, / І престолом вишнім днесь»**. Народжуючи-втілюючи Ісуса Христа-Божу Правду, вона отримує оту Божу силу любові до дитини-Правди, силу мудрих повчань та енергію створювати гармонію в сім'ї – основні атрибути Матері.

Щоб наблизитись до правильного тлумачення рядків **«А вміщен той в яслах щільно/ У кого не є довільно/ Умістить й небо небес»**, треба зосередитись на значенні слів «ясла» та «щільно» – в оригіналі «полно».

«Ясла» – означає в українській мові улаштування/відго-родження для годівлі худоби, а також – для захисту дітей до трьох років, чи заклад для виховання дітей дошкільного віку. «Щільно» – означає «тісно», але і «старанно, ретельно». Обидва

слова, а головню дієслівний епітет, визначають материнську любов/старанність охоронити/забезпечити дитину від будь-якого потенційного лиха. Її ретельність, як і всіх матерів, є і зостанеться навіки святою, бо «той», кого вона народжує, є втіленням небесної сили, є Божественна Правда, він приходить в людський світ з призначення Верховної Мудрості задля створення/затримання гармонії і людського світу. Вказівний займенник «той» та пояснювальне речення, що слідує йому, визначають космічний вимір втіленої Правди, підсилений гіперболічною конструкцією **«У кого не є довільно (достатньо)/ Умістить й небо небес»**. Правда є тільки єдиною і всеохоплюючою для Всесвіту, але і кожний людський новонародженець підпорядковується оцій святій тайні, бо кожна людина по своїй суті є також єдиною, в ній існує єдина крихітка Правди із безмежної Верховної Мудрості. Не випадково народ вважає новонародженця Божим янголом.

Найсильнішим стремлінням людської екзистенції – це осягнення блаженності. Без продовження роду це неможливо, а рід затримується тільки сімейною любов'ю та життєвою Правдою. Хто бачить це, той сягає блаженності: **«О блаженні тії очі,/ Що на сію тайну зрят,/ Яких в злії мирській ночі/ К Богу привела зоря»**. Людина звертається, взагалі, до Божого світла/Правди тоді, коли попадає в «зло» «мирських ночей», тобто, в облуду своїх пристрастей. Якщо людина очищується від «мужа плотського», то зоря мудрості очистить її від «ненависті» та «буйства»: **«Ум ангельський тайну видить,/ А муж плотський ненавидить,/ Та бо всім їм буйством є»**. Космос/Божий Порядок постійно гармонізує Всесвіт, і людський включно, про що свідчать і головні свята річного кола, встановлені внаслідок глибокого спостереженням отого космічного Порядку.

Остання строфа виражає ставлення сучасників поета-віруючого до цієї тайни, воім'я котрих висловлюється український мислитель. Він вживає тут вже не слово «тайна», а сучасне – «секрет», хоч прилучив до нього епітет «небесний». Вселяється ідея, що людина подеколи задовільняється тим, чого сягнула і

вищого не бажає: **«Ми ж секрет оцей небесний/ Всегорючим серцем чтимо/ І, як скот той безсловесний,/ З-під Христа сіно їмо»**. Серце постійно горить – вогнем плотських пристрастей, чи небесним вогнем любові. Влучною алегорією Сковорода сатиризує/засуджує неправдиве, малопроникливе розуміння тайни родження Ісуса Христа. Виявляти другорядні значення у різдві Правди вважається «їсти сіно з-під Христа», тобто жити своєю плот'ю, а не духом. (І сьогодні, у 21 столітті від Різдва Христового, бачимо і чуємо, на превеликий жаль: Різдво – це коли споживаємо свинину, Великдень, коли – ягня!..)

Обрати керуватись найяскравішим світлом – Правди і Порядку – допоможе завжди людині зрозуміти суть Божества, але це стане можливим тільки тоді, коли людина ступатиме по життєвій дорозі кроками розуму, що веде до мудрості, путь, яка подарує їй і блаженність: **«Доки в мужа довершено/ Зріши, зможемо блаженно/ Самого Бога вкусить»**.

Пізнати Правду або відкрити її завжди було і є нелегко. Але «мислячу тростину» (Б. Паскаль) завжди це спонукувало. Це є, мабуть, таємний клич Верховної Мудрості до відтворення того первинного райського Порядку!

Шлях відкрито. Люд набрав багато розуму. Потрібен ще крок до мудрості!..

* * *

Пишу ці слова між початком та закінченням Пасхальних свят, між християнськими святами Воскресіння та Вознесіння Ісуса Христа. Випробовує мене якесь таємне відчуття, що в нашому, українському вітанні «Христос Воскрес! – Воістину воскрес!» та «Христос вознісся! – Воістину вознісся!», в слові «Воістину» пригнізилось неадекватне значення – «дійсно, справді!». Структуру слова «воістина» складають застарілий прийменник «во» та іменник «істину», що, на мою думку, надає створеному прислівнику цільового значення – «для/зادля Правди». Тоді значення розіп'яття та воскресіння Ісуса Христа набирає зовсім

іншої валентності: втілена частина єства може бути розіп'ятою, може померти з різних причин, але Правда ніколи. Будучи єдинородною і вічною, вона відроджується/воскресає і надає вічного життя її носіям. Народна мудрість увічнила це безліччю прислів'їв: «Правда ніколи не помирає!», «Правда впливає, як олива на воді!», «Свята правдонька покажеться» і т.п. Навіть в законодавстві існує положення/кутюма: Не існує досконалого злочину.

Не випадково, мабуть, мудрих називають ще Праведниками!..

ПІСНЯ 6-а – міць святої води

**На кінець такого: «І пустив змій із пащі
своїї воду, як річку, за жінкою, щоб її волокти».
(Одкровення – 12:15)**

**«Воно розчавить тобі голову...»
(Буття – 3:15)**

Слухай, небо і земля, нині ужаснися,
Море, безднами всіма согласно двигнися!
І ти, швидкотекучий, повернись, Йордане,
Христа прийди скоро хрестити, Іоанне!

Красногляднії ліси, стежки відслоніте,
Предтечу Іоанна до Христа пустіте.
Земні всі язики, разом з нами порадійте,
Ангельській хори, всі у небі славу пійте!

Зійде Спас во Йордан, стане во глибині,
Се зійде на нього Дух Святий, в тілі голубинім.
– Це є улюблений мій син, – батько зі хмар мовить,
Сеї Месія ваше єство все оновить.

Освятити струмки і нам, змію сотри главу,
Твого духа, Христе, росу дай і славу,
Не потопить хай нас змій! І ми всі з земного краю
Полетимо, щоб спочить, до твого раю.

* * *

Вступивши на новий етап свого існування, до так званої відтворюючої економіки, людина енеоліту почала свято оцінювати головні чинники в результатах своїх занять: землю, воду, світло/тепло/вогонь, вітер тощо. Вирощуючи рослинність чи скот, вона спостерігає те, що ці природні речі/явища допомагають їй, людині, але можуть і пошкодити. До обожнювання їх та створення своєрідного пантеону божеств – це тільки крок історії. Віра в єдиного Бога в Його множинних проявах – Свята Трійця в християнстві, наприклад, – це вже вищий етап осмислення гармонії Всесвіту.

Тепло/сонце та вода/дощ, як головні чинники родючості землі, в світоприйнятті наших предків-слов'ян скоро переходять від стану одухотворення до святого сану богів. Дажбог-Бог сонця і Дана/Дівана-Богиня земних та небесних вод, як перші діти Сварога-Бога неба, започатковують пантеон слов'яно-русько-українського дохристиянського вірування.

Народження Дажбога-Сонця і наші прашури спостерегли в день зимового сонцестояння 21/22 грудня, коли світло перемагає тьму, і встановили Йому урочисті свята Різдва. Але спостерегли водночас, що незабаром, після 12-ти днів, 3/4 січня, і вода набирає особливих цілющих властивостей; зрозуміли, що народилася Дана/Дівана-Богиня всіх вод, то і їй встановили урочисті свята Водокрес. Що планета-земля знаходиться цієї дати найближче до сонця і що земні і небесні води, просякнуті потужною енергією сонця, отримують особливі цілющі властивості, вже доказано і науково.

Не розгортаємо тут ніяку релігійну чи наукову казуїстику, тільки пригадуємо, що і наші пра-прадіди залучувались душевно і духовно до космічного порядку і впорядковували, таким чином, своє повсякденне життя. Та ще спробуємо покласти наше предківське вірування яко підставу для, може, ширшого/глибшого розуміння «зерна» четвертої пісні «божественного саду» Сковороди.

* * *

Якщо зауважимо структуру вірша-пісні шостої, то зараз побачимо, що поетичний текст Сковороди складають чотири строфи, кожна по чотири рядки. В нумерології цифра шість означає вчителя, а цифра чотири в тетрактисі Піфагора означає простір. Отже, можна допустити, що український мислитель вважає біблійне хрещення Ісуса Христа-Сина Божого в річці Йордані Іоанном-предтечею та зішестя на Нього Святого Духа «в тілі голубинім» значним як в земному/конкретному/людському просторі, так і в небесному/космічному/духовному. Доказом цього може бути і те, що Сковорода звертається у перших двох строфах до земної природи, в тому числі і до всього люду (не тільки християнського): **«Небо і земле, ...море, ...Йордане, ...Іоанне, ...ліса, ...земнії язики»**, щоб радіти найвеликому торжеству всього творіння – прихід Спаси!: **«...разом з нами порадійте,/ Ангельській хори всі у небі славу пійте!/ Зійде Спас...»**

Пригадаймо, що в християнському календарі існують три спаси, найголовнішим будучи Преображеніє Господнє (6/19 серпня), але не можемо не брати до уваги, що ці свята наші предки називали Яблучний. Щоб земля дарувала свої плоди, треба було улещити, по-перше, Бога-Сонця та Богиню-Води. Йому співали колядки та приносили жертву ритуалом Святої вечері, приготовленої тільки із плодів землі, а їй співали щедрівки та вшановували ритуалами Купальських містерій (святі вшанування джерел, річок, ставків, походи до криниць – вважаних на початках святилищами Богині Дани – збирання води з роси і ін.).

Земна вода і небесна часто допомагали людині, спасали її від жахливого голоду, часто шкодили, але їхні цілющі властивості дивували та дивують і нині чи не весь люд. До сили очищення тіла добавлялося все більше цілющих ознак. Доходиться висновку, що вода це життя. Китайці в даосизмі твердять, що «Людина – то вода!» До води людина ставиться свято, воду застосовує у всіх звичаях/ритуалах людського буття: при народженні, при одруженні, при похоронах.

На певній стадії еволюції людської цивілізації, коли починають розгортатись міжплемінні, а потім між народами стосунки, не завжди мирні, стало недостатньо, головно для існування роду/народу в часі і просторі, тільки правильно ставитись до природи, до її першооснов, або до свого родинного ближнього. Слушно додати тут такі слова із Святого Письма: **«Не зважай ні на кого собі на шкоду і не стидайся собі на погибель».** (Сирах-4:22). Пригадаймо, принаймні, часті оманливі засоби так званого цивілізування русичів візантійцями або американських аборигенів європейцями...

Як справжній мислитель, Сковорода збагнув момент переходу нашого світу на нове коло його екзистенційної спіралі. Ключовими рядками цього мудрого спостереження є: **«Земні всі язики, разом з нами порадійте,/ Ангельській хори, всі у небі славу пійте!»**

Український філософ не може не брати до уваги значення дохристиянських вірувань/ритуалів щодо обожнювання природи, і тому, вживаючи уособлення, звертається поважливо до неба і землі, до моря з «безднами всіма» з проханням, щоб «погідно» двигалися, хоча те, що слідує, може жажнути. За допомогою риторичного наказу **«І ти, швидкотекучий, повернись, Йордане»** поет, використовуючи християнську містерію обернення течії Йордану під час свят-церемонії Водохрещів (19 січня), метафорично сугерує те, що закінчилось певне коло і в той же час Всесвіт повертає на нову течію, на новий початок. Але ті, котрі, по-перше, повинні зрозуміти вагомість цього переходу, є всі народи землі!..

Сковорода, як взагалі філософи, звертається до люду в абсолютному значенні, надаючи біблійній події яскравих метафізичних валентностей.

Відтворюючи в третій строфі давній ритуал хрещення водою, до моменту хрещення Ісуса Христа додається, приблизно непомітно, вищий ступінь святості. Вживаючи цитату із Святого Письма – **«Сей є Син мій улюблений...»** – поет-мислитель не

вживає імені Сина-Божого, а вживає найголовніші ознаки Цього – Спас, Месія, -поняття, з якими народ вже ознайомлений в своїх віруваннях.

«Зійде Спас во Йордан, стане во глибині» – каже текст Сковороди. Значить, спасіння зіходить з висоти до глибини людської душі?

Другий рядок надає нового світла такому тлумаченню: **«Се зійде на нього Дух Святий, в тілі голубинім»**. Поет-філософ не відхиляється ні від біблійного тексту, ні від дохристиянських вірувань/ритуалів, бо все це було певною течією людства. Відбувається хрещення водою та зішестя духа – в тілі птаха. Це відповідає прадавнім віруванням/ритуалам, цього вимагає і сам Ісус Христос, звертаючись до Іоанна словами: **«Допусти це тепер, бо так годиться нам виповнити усю правду»** (Матей – 3:15). Правда ґрунтується на всій інформації людського життя-буття.

Дух, який сходить на Спаса, це Святий Дух Правди/Мудрості. Він зійшов пізніше і на учнів Сина Божого у формі вогневих язиків та здійснив диво – розуміння Христового вчення-правди різномовними людьми. Сковорода звертається до земних язиків, щоб прийняли світло вогневих язиків задля розуміння і порозуміння між людьми.

Чому Святий Дух сходить на Спаса у **«тілі голубинім»**? Голуб і по сьогодні символізує мир, порозуміння, любов, а прашури наші вірили, що душі їхніх праведних приходять та відходять птахом.

Ісус Христос, після прийняття Духа Святого, починає свої проповіді і веде за собою все більше і більше люду. Сила Його полягає в мудрості, тобто в правильному розумінні людського ества і в правдивім обранні рішень для кожного зокрема і для всіх разом. Істинно вам кажу... – це слова, якими починає кожна Його проповідь. Ось від чого починає спасіння, від істини!..

Святий Дух через Месію – Божого помазаника – обновлює ество тих, що приймуть оце нове хрещення: **«Сей Месія ваше єство все обновить»**. Не зменшуючи очищувальну роль свяченої води, не відхиляючи прадавні вірування/ритуали, а

навпаки, виконуючи їх, Ісус Христос стає символом залучення Верховної Мудрості до людського порядку життя, а Сковорода визначає чітко цей новий етап сприйняття гармонії Всесвіту словом *обновить*.

Зішестя Святого Духа на Спаса-Ісуса, по-модерному, – це фід-бек об'явлений люду, що визнає/освячує правдиве ставлення наших пращурів до природи, до води, як основи життя в попереднім обряді/звичаю, але додає і нового світла – правдивого ставлення людини до людини.

Впорядковуючи своє земне життя, людина приносить свій внесок до гармонії Всесвіту і це стає визнано Верховною Мудрістю. Людина піднімається на вищий ступінь свого екзистенційного осмислення. Дотеперішні обряди очищували її тілесно та душевно, а прийнявши Духа Святого, людина обновлює своє єство тим, що знаходить, окрім мудрості, пізнання добра та зла, нову точку опори – Мудрість Правди.

Остання строфа стає своєрідною молитвою нової течії рідної віри: **«Освятити струмки і нам, змію зітри главу/ Твого духа, Христе, росу дай і славу,/ Не потопить хай нас змій!»** Можна зауважити, що поет-мислитель затримує лексеми, притаманні попередньому руслу віри – струмки, росу, потопить саме з метою мудро визначити, що правдива віра не має кінця, що в плині часу вона стає могутнішою, якщо охоплює все більше люду. Струмки в природі створюють могутню течію ріки, струмки віри основаної на правді створюють безсумнівно могутню течію люду, спроможного упорядковувати життя на засадах правди.

Прохання «Змію сотри главу» не означає вбити зло, бо воно, як і добро, є вічним. Зло не треба обирати(!) і таким чином віддаляти його від себе. Зло не походить від слів змія – **«Ні, напевно не помрете! Бо знає Бог, що коли скуштуєте його, то відкриються у вас очі, і ви станете як Бог, що знає добро й зло»**, а від того, що людина обрала порушити порядок, але і змій не сказав першо-людям нічого про наслідки порушення ними Божого порядку. Вважаємо це неповним вченням, а головування

таких вчителів треба насправді «сотерти». Своїм вченням Ісус Христос стає повним вчителем, притчі Його висвітлюють і наслідки неправдивого обрання людиною своєї дороги життя. (Про блудного сина, Про немилосердного боржника та ін.) Таке тлумачення оправдовують і останні слова прохання: «Не потопить хай нас змій!» Змій продовжує існувати, а спасіння людства залежить від «води», якою воно очищується/обновлюється. Вода/вчення «Христового духа роси» спасе людину, вода/вчення змія потопить її.

З прадавніх часів роса вважалася священною водою. Вживати її означало зіліювати себе тілесно. Бажати та вживати «духа росу» це вже означає обрати найудосконалений, правдивий, найвищий шлях зілєння – духовного. Духовне зілєння охороняє людину від погубного слова і діла. Наші прапращури називале це Триєдиним принципом або Орійським шляхом самоздійснення людини: істинне думання, істинне слово, правдиве діяння. Обрати такий шлях всіма земними язиками означало б прославити духовну силу Верховної Мудрості та забезпечити на землі мирське/райське співіснування.

«Пісня 6-а» Григорія Савича Сковороди – це будучий гімн правді!..

* * *

Слова, що приписуються французу Андре Мальро – «Двадцять перше століття буде релігійним, або зовсім не буде», можна вважати яко знаком вищого осмислення ролі правди в розрізненні добра від зла, тобто, невідкладної потреби людині залучуватись до Верховної Мудрості.

А тому, що треба з чогось почати, то пропоную всім урядовим чинам починати присягу і будь-яку доповідь перед народом словами: Істинно вам кажу, а не закінчувати: Хай так мені допоможе Бог...

Настав час розв'язати богині Феміді очі, щоб побачила, що коїться з правдою!..

Образ Спасителя в 7-ій та 8-ій ПІСНЯХ

Творився образ Спасителя, мабуть, у часи переходу людства до відтворюючого способу господарювання. Археологічні розкопки та розслідування прадавніх курганів/святилищ (Кам'яної Могили, наприклад, в Україні) доводять в достатній мірі існування ритуалів/традицій спасіння роду жертвуванням/самопожертвуванням людини.

В Рігведі, якщо звернемось до іншого культурного простору, Спасителями зображені конеподібні брати-близнята Ашвіни, які були божествами новорічних зірок – ранішньої та вечірньої.

В українських, і не тільки, народних віруваннях збереглися до сьогодні свята Спасителів-врожаїв: Медовий Спас, Яблучний Спас, Хлібний Спас і т.п.

Спасителі-врожаї, звичайно, спасали рід від потенційної гибелі голодом, бо голодомори з природних причин залишились в генопам'яті людства незгасимим страхіттям.

В плині часу і розвитку людського світу появлялось безліч інших суперечностей: міжплемінних, міжродних чи міжнародних, а розв'язати ці протиріччя було завданням жреців аж до появи рабовласницької державності. Жреці за допомогою Богів Спасителів вирішували оті суперечності, але не могли навіть вони, жреці, уникнути Всесвітнього закону єдності і боротьби протилежностей. Коли суперечності сягали інтенсивності буття-небуття, коли Боги Спасителі не рятували рід/плем'я, то втрачалась віра в них, жреці платили власним життям і появлялась необхідність жертвовної людини, тобто Спасителя-сина-людського.

Асиметричний розвиток суспільних відносин у рабовласницьких державах Близького Сходу, і не тільки, обожнювання державного правителя, нестерпне пригноблення своїми/внутрішніми та чужими/зовнішніми силами створили суспільні, включно й моральні, протиріччя гостроти грані життя-смерті. Книжники і фарисеї, представники Святого Храму, стали в незмозі зняти цей колосальний тиск.

Так виникла потреба появи Спасителя, який розрушив би тодішню хвору свідомість, очистив підсвідомість новими засадами, на основі котрих стало б можливим будувати нові моральні цінності. Так народився Ісус Христос – Син-Божий. Він вперше протиставить ненависті – любов, помсті – прощення, злоби – милосердя, відчуженості – добросусідство, дискримінації – правосуддя, смерті – життя. Його народження, вчення та жертва спонукують і досі до тлумачення найвизначніших мислителів всесвітньої культури.

ПІСНЯ 7-а – смертею смерть поборов!..

**Воскресінню Христовому. Із цього зерна:
«А одинадцять учнів пішли в Галилею на
ору, куди призначив їм Ісус».**

(Матвій: 28-16)

Хто мене від любові твоєї відірве?
Надоскучить чи мені дивне полум'я оце?
Хай весь мир відбіжить
Я буду у тобі жить, о Ісусе!

Веди мене з тобою в горну путь, на хрест;
Рад я жити над горою, кину земну персть.

Смерть твоя – мені життя,
А жовч – сладке урож'я, о Ісусе!

Рани тяжкії твої – то моя печать,
Твій вінок терновий – слави благодать,
Твій поносний хрест -
Се мені хвала і честь, о Ісусе!

Хоч зерно пшеничне в ниві зогниве,
Зовність яко неживе, плід новий внутрі цвіте.
За одно оте зерно
Рік наступний віддає нам сторицею плоди.

Розіпни моє ти тіло, пригвізди на хрест;
Хай зовні не буду цілий, би внутрі воскрес.
Хай зовні зісохну я,
Зацвіте внутрість нова, сія смерть дає життя.

О, новий мій Адаме! О, прекрасний син!
О, всьогосвітній сраме! О, буйство Афин!
Під буйством твоїм світ,
Під смертю – живо без літ. Як темний покрив!

3 точки зору структури – шість чотирирядкових строф – вірш «Пісня 7-а» належить у баченні нумерологів до символу вчителя, альтруїста, тобто до повчально-ліричних роздумів. Текст написаний у формі асиметричного діалогу ліричного «Я» з божественним проявом Правди/Любові, втіленим в Боголюдині Ісусі Христі. Кожна строфа закінчується риторичним зверненням – «**О Ісусе!**» – максимально насиченим прийнятим вченням, що просякнуло наскрізь світлом правди його єство з однієї сторони, а також пекучою емпатією відносно того, що «коштує» людину вибір правди, в стражданнях і в блаженності.

Саме емпатія стоїть в основі цього ліричного діалогу і надає віршу-пісні Сковороди глибокої, світлоносної, очищальної потужності.

Починає діалог поета двома риторичними запитаннями: **«Хто мене від любові твоєї відірве?/ Надоскучить чи мені дивне полум'я оце?»**, що з самого початку переконує, насамперед ліричного «Я», в незмірній, вічній любові Творця до свого творіння, за Його подобою. Саме на основі таких засад наші пращури будували свої вірування, а довідки цього дійшли до нас розкопками Трипільських поселень та святилищ-обсерваторій.

Епітетом **«дивне полум'я»** поет сугерує силу правдивої любові очистити єство людини постійними спаленнями злого – задуму, слова чи вчинку, але і величезну силу цієї метафізичної енергії бути незгасним посередником між Верховною Мудрістю та людиною. Це інформаційне всесвітнє поле є отой біблійний **«горючий кущ»**, що горить світлом мудрого повчання.

Останні два рядки першої строфи становлять ліричне **«Я»** у відношенні до **«миру»**, тобто до людського ближнього, та у відношенні до Правди/Любові, тобто до Ісуса Христа: **«Хай весь мир відбіжить!./ Я буду у тобі жить, о Ісусе!»**

Вибір є безсумнівним – обирає воно тільки Правду/Любов, щоб жити в її дусі, що означає наслідувати хресний хід Ісуса задля поборення мирських пристрастей.

Слідують п'ять, так назвемо, оксимороно-метафор, якими поет знижує неймовірний тиск самопожертви Сина-Правди/Любові; розкрита підсвідомість поета очищається і наповнюється новими моральними цінностями: **«Смерть твоя – мені життя,/ А жовч – солодке урож'я,/ Рани тяжкії твої – то моя печать,/ Твій вінок терновий – слави благодать,/ Твій поносний хрест – Се мені хвала і честь... »**

Четвертою строфою вводиться в ліричний дискурс і притча про тайну постійного відродження природи, або в метафізичному значенні про поборення смерті смертею, про те, що кожен кінець

містить у собі зародок нового початку: **«Хоч зерно пшеничне в ниві зогниве,/ Зовність яко неживе, плід новий внутрі цвіте»**. Те, що природа дарує людині завжди більше ніж людина природі названо було нашими предками Божим Даром. Рядками **«За оте одне зерно/ Рік наступний віддає нам сторицею плоди»** Сковорода звертає увагу на глибоку комплексність взаємодії тлінного з нетлінним, земного з небесним. Так звана родючість землі вагомо залежить від космічних чинників світла, тепла і дощу, які діють протягом пір року. Тому народ з давніх-давен називав рік багатим чи бідним.

Обов'язково треба спостерегти, що конотативне значення слова «зерно» народна мудрість давно закарбувала у висловах «зерно правди» або «зернятка в голові». А що зерно правди може оживити людину й принести їй сторицею блаженності, то незаперечна істина. В латентній формі зерно добра існує в людині, як Божий Дар, потрібно тільки космічно-земних чинників – **світла розуму, тепла душі та дощу, добрих вчинків** – і воно **«зацвіте»!** Таким чином, людина може стати співавтором гармонії Всесвіту, спасителем себе і світу.

Просякнутий таким вченням, поет-віруючий піднімається на вищий щабель самовдосконалення, від емпатії до рішення повторити спасительну жертву Ісуса Христа: **«Розіпни моє ти тіло, пригвізди на хрест;/ Хай зовні не буду цілий, би внутрі воскрес»**. Це означає перевтілити себе вповні, тілесно і душевно, бо Правда/Любов оживає-«цвіте» тільки в таких умовах.

Остання строфа побудована на основі двох протилежних ставлень поета-мислителя-віруючого до субстанції віри. Двома величальними кличними конструкціями – **«О, новий мій Адаме! О, прекрасний син!»** – визначається вагомість рішення людини ступити на шлях нового початку, зародити в собі нового самого себе, відродити гармонію своєї природи. Ісуса Христа названо ще «новим Адамом», бо існує тлумачення, що місце Його розп'яття, є гробним місцем біблійної першолюдини – Адама, обидві постаті символізують «початок»!

Наступна, протилежна структура – **«О, всьогосвітній сраме! О, буйство Афин!»** – застерігає проти смертельної небезпеки невідродження гармонії як в людині, так і в Всесвіті. Буйство – це асиметричне ставлення людини до життя, що веде, безперечно, до смерті як моральної, так і тілесної. В баченні Сковороди – це сором всьому світу, бо буйство завдає смерті світла розуму, скорочує тілесне життя, це смертельний покрив: **«Під буйством твоїм світ/ Під смертю – живо без літ. Як темний покрив»**.

Глибокий знавець грецької античної культури, Сковорода завжди правильно оцінював її солідність для підвалин світової культури. Але тут він вважає «буйством» неправдиве відношення «афинянина» до Бога/Богів їхнього пантеону. Вони часто знижували своїх Богів до їхнього земного/мирського життя, замість того, щоб підніматись до божественних/правдивих засад моралі.

Правду говорили наші предки: одне є бачити над собою дах, зовсім інше – небо!..

ПІСНЯ 8-а – спасительна цільба...

Воскресінню Христовому. Із цього зерна:

«О, о, біжіть за гори!»

(Захарія)

«Бо рука Господня на цій горі спочине».

(Ісаія: 25-10)

Обняли мене скрізь рани смертоносні;
Біди пекельні обсіли незносні;
Кругом страх і тьма. Ах, люта година!
Злая хвилина!

Біль терна твердого нутро шматує;
Скорбна моя душа, до смерті сумує.

Ах, хто мене врятує від сеї години!
Хто вкаже стежини?

Скорий олень африканський так страждає;
Пити у гори він швидше птах вилітає,
Жага спалить нутро, насичене змією,
Трутою всією.

Я на Голгофу біжу-поспішаю;
Там лікар мій висить, між злодіями.
Се Йоанн, при хресті ридає-сумує!
Хрест цілує.

О, Ісусе! О, моя відрадість!
Тут живеш Ти? О, страдальців радість!
Дай спасительну цільбу мені, для сеї страсти,
Не дай вік пропасти!

* * *

Якщо звернути увагу на структуру цієї пісні-вірша – п'ять катренів, то можна пригадати, що в нумерології цифра п'ять означає зміну, архетипом якої є бунтар, а цифра чотири означає творення, архетип – трудівник. Адже можна прокоментувати так: Розіп'яття Ісуса Христа розрушуючи (бунтуючи) підсвідомість віруючих, стало початком трудної зміни, яка приведе люд до усвідомлення Правди і Порядку.

Щоб наблизитись до глибокого ідейного меседжу цього твору Сковороди, до драматичного екзистенційного внутрішнього конфлікту ліричного «Я» поета, що опинилося на грані буття-небуття, треба постійно мати на увазі перший та останній рядки тексту: **«Обняли мене скрізь рани смертоносні»** та **«Не дай вік пропасти!»** Якщо перший рядок особовим займенником «мене» та епітетом «рани смертоносні» чітко окреслює трагічний стан

його єства, то останній рядок пояснює основну причину цього стану – страх перед вічною загибеллю, притаманний, взагалі, всьому живому творінню.

Долати різні протиріччя життя людина звикла з прадавніх-давен. Але подвійний епітет **«Біди пекельні...незносні»** – це є важливе додаткове пояснення стану поета-людини, якому загрожує не тільки тілесна смерть, а головню душевно-духовна. Причина та ключові слова цього буттєвого протиріччя висловлені коротко, але приголомшливо: **«Кругом страх і тьма»**.

Прислівник/обставина місця «кругом» визначає, взагалі, близько окреслений простір, але в даній структурі у відношенні до подвійного підмета «страх і тьма» сугерує найнапруженіший ліміт душевно-духовного стану поета-мислителя-віруючого. Розміри цього «страху» та його причини і вище визначено, але не можна не додати конотативні сенси іменника «тьма»: безкультурність, безладдя – головню суспільне, безнадійність, безвихідь. І так можна збагнути оцю жакливу моральну безвихідь внутрішнього єства ліричного «Я» поета-мислителя-віруючого, означеною як **«...люта година!/ Лихая хвилина!»**; перший вислів сугерує властивість ситуації, а другий – іманентність рішення, отого простого, але остаточного/трагічного «бути або не бути...»

Свідомий того, що настав момент рішучої міри, поет звертає увагу на своє внутрішнє єство: **«Біль терна твердого нутро шматує»**. Вживаючи біблійний символ «тернового вінка» як найтяжчої муки/зневаги, ліричне «Я» піднімається до критичної маси вагомості пожертви, момент в якому дотеперішнє єство перетворюється/переходить до нового ставлення до Всесвіту, оснований на Правді/Любові. Убити в собі давнє ставлення та перейти до нової світової спіралі нелегко, і Сковорода це зазначає просто, в дусі народної моралі: **«Скорбна душа моя до смерті сумує»**.

Ставити собі запитання – **«Ах, хто мене врятує від сеї години,/ Хто вкаже стежини?»** – це рішучий крок волі до виходу/

рятунку. Подібно притчам Ісуса Христа, вводиться в ліричний текст образ/символ виємкового зображення оленя, так званого водяного оленька, або африканського оленя, який живиться, окрім рослинності, ще й дрібними водяними звірятами, гризунами, можливо й зміями, що викликає в його організмі сильну жагу. Але це тільки алегоричний підхід Сковороди, щоб вселити ідею цілительної стежини життя: якщо живиш внутрішність свою – душу/дух – непритаманним людяному єству неправдою, злобою і т.п., то **«Жага спалить нутро насичене змією,/ Трутою всією»**.

Шлях до Правди/Любові веде поета-віруючого на Голгофу, де він знаходить і цілителя свого єства: **«Я на Голгофу біжу-поспішаю;/ Там лікар мій висить між злодіями»**. Образ Спасителя між «злодіями» вселяє ідею, що Правду завжди треба впізнати, признати і вибрати з-поміж зла. Що Сковорода називає Спасителя/Ісуса Христа **лікарем**, визначає незаперечно твердження, що єство людини, яке не основане на Правді/Любові, є морально хворим. А моральна хвороба часто веде до різновидних тілесних хвороб, часто смертельних.

Сковорода наголошує в цьому образі і на присутність учня Христа, Йоанна: **«Се Йоанн, при хресті ридає-сумує,/ Хрест цілує»**.

Майбутній апостол Йоанн, названий ще «євангеліст любові», був єдиним, що йшов слідом за Ісусом Христом на Гологофу і якому Спаситель віддав в опіку свою Матір. Мабуть, Йоанн раніше всіх збагнув втілення в Христі Божої Правди/Любові. Він драматично переживає те, що всупереч довіреності Христа в нього, не зміг дати ніякої помочі Вчителю. Це його найперше і найсильніше страждання. І в цих страстях він ще глибше збагнув, що хрест з інструменту/символу смертельної муки стане символом жертви Спасителя, символом Правди/Любові в новім «релігію» людини з Верховною Мудрістю.

Остання строфа – це найглибше звернення/мольба до Ісуса Христа-Спасителя: **«О, Ісусе! О, моя відрадість!/ Тут живеш**

**Ти? О, страдальців радість!/
Дай спасительну цілбу мені
для сеї страсти,/ Не дай вік пропасти!»** Це єдине пряме, іменне звернення до Христа є, по суті, признання у вірі, признання довіри в «спасительну цілбу» Його вчення Правди/Любові, яке стало, безсумнівно, найбільшою силою поборення смерті, запорукою осягнення вічності людських душевно/духовних цінностей. Підсвідомість доповнюється свідомістю, що будується на основі Правди/Любові, а людина отримує спроможність побороти зло в своєму єстві не без того, щоб відчувати всередині себе **«Біль терна твердого»** та забезпечити собі справжнє спасіння.

* * *

Чомусь пригадується афоризм німецького філософа Артура Шопенгауера: «Кожна правда проходить три стадії: спершу насміхаються над нею, потім виходять їй назустріч з жорстокістю, а кінець-кінцем приймають/признають її як очевидною».

Від Христової Правди/Любові пройшло біля двох тисяч років. Яку стадію проходить зараз наша цивілізація відносно цього невмирущого світла?...

Здається, на жаль, що кожне людське покоління у відношенні до Правди/Любові проходить всі три стадії: в одній частині життя насміхається над нею, в одній – ставиться з жорстокістю, а в одній – приймає/признає її.

Спасіння людського єства залежить, мабуть, від вибору (можливо й виборів!..) і пропорцій!..

Для віруючого це означає постійно очищатись воскресним світлом вчень Ісуса Христа!

Для всіх разом – означає будувати політично-суспільні щаблі свідомо, але постійно на засадах Правди і Порядку!..

ПІСНЯ 9-а – різномислі правдивої путі...

**Святому Духу. Із цього: «Хай дух твій добрий
мене веде по землі рівній».**

(Псалом 143-10)

**«Отож зійдімо наниз і помішаймо там їх мову,
щоб не розуміли одне одного»**

(Буття 11-7)

Всяка голова має свій розум;
Всякому серцю любов є своя,
У всіх живущих не однаковий роздум:
Той любить вівцю, а інший козла.
Так і мені лиш свобода вабна
І безпечальна, препроста путь.
Се – моя міра в житті головна,
Все це коло моє кінчається тут.

Ти, Боже святий і віків творець,
Утверди своє сотворіння усе.
З Тобою все можна у благий кінець
Так попасти, як сталь до магніту тяжє.
Як неправильно зрить моє око,
Ти мені, Отче, отут дай урок;
Людських Ти бачиш, сидячи високо,
Незчислену суміш різних думок.

Той на східний, сей на західний край
Пливуть по щастя зо усіх вітрил,
Сему в краї північнім бачиться рай,
Інший на півдні свою дорогу відкрив.
Один каже: Хтось-то там косить!
Інший перечить: Се хтось-то стриже,
А сей: У возі п'ять коліс, голосить.
Скажи: Який біс нам в порох мислі січе?

* * *

Епіграфом до Пісні 9-ї Сковорода обрав дві цитати, що, здавалось би, суперечать одна другій. Перша – це лірично виражене християнське молитовне благання «Не остави нас у спокусу...», а друга – це несподіване, злонамірене, на перший погляд, рішення Всевишнього вчинити непорозуміння між людьми.

Лірично-розмислюючий дискурс поета-філософа порушує один із найголовніших принципів як фізичного, так і метафізичного світів: закон єдності та боротьби протилежностей – плюсу з мінусом, чи добра із, так званим, злом.

В рослинному і тваринному сотворіннях цей закон діє у формі єдності та протилежності між запліднюючою та відтворюючою силами.

Дія цього закону створює величезну енергію, частину якої людина спрямовує, постійно і почергово, в будівну ціль або в руйнівну. Дія цього закону – це єдиний «перпетуум мобіле», який функціонує на основі взаємовпливів всіх складових Всесвіту. Людина, будучи частинкою цього «механізму»/космосу, не може вийти, матеріально, з нього, щоб побудувати інший.

* * *

Структура цього вірша-пісні українського поета-мислителя містить певну символіку, а за числом строф те, що відповідає

основному його лірично-філософському меседжу. Текст поділений на три строфи. В нумерології цифра три сугерує стабільність, духовне довершення, але кожен із них можна вважати восьмивіршовою строфою або подвійним катреном. Формою Сковорода сугерує різноманітність людських думок та поглядів.

Першими рядками поет висловлює в прямому значенні, але і в дусі народної мудрості, загальновизнану істину про унікальність людського ества як в концептуальному, так і в відтворюючому, чи душевному планах: **«Всяка голова свій має розум;/ Всякому серцю любов є своя,/ У всіх живущих не однаковий роздум:/ Той любить вівцю, а інший козла»**. В народній мудрості з давніх-давен вівця вважалася символом терпеливості, витривалості, достатку, а саме відтворюючої енергії, а козел – символом волевиявлення, войовничості, одчайдушності, а саме запліднюючої енергії.

В метафізичному плані стосовно людської типології поет-філософ зауважує відмінності та різноманітність з точки зору відтворюючого та запліднюючого потенціалів людського ества.

Різномислячим, різнолюблячим, різнонаміреним і різно-розповсюдженим по всіх чотирьох сторонах світу – так виглядає сьогодні люд після Божого рішення помішати єдину мову, внаслідок їхнього наміру підняти Вавилонську вежу «з верхом до неба». І ніхто не перечить цьому, бо, здається, «воно добре».

Думки чи погляди людини можуть бути правильними або помилковими. Втілення їх в діяння призводить до добра або до зла, а історія людства наводить безліч «солодких», але і «гірких» прикладів. Чим більше люду наслідуює одну думку, тим більший ризик спричинити зло – поняття, яким називаємо те, що діє не на благо людини.

В Сковороди, як і в кожної людини, були свої мислі і свій вибір життєвої дороги: **«Так і мені лиш свобода вабна/ І**

безпечальна препроста путь./ Се – моя міра в житті головна,/ Все це коло моє кінчається тут). Життєвий вибір поета-мислителя – це свобода, а життєвий вимір – це душевна чистота. Ці параметри окреслюють власне життєве коло, в якому його єство народилося і розвинулось. Ваблять, взагалі, людські пристрасті, але вживаючи епітет «вабна», поет, вважаючи себе звичайною людиною, вселяє ідею, що вибір свободи є доступним кожній звичайній людині. Ваблять його тільки свобода та морально чиста путь, бо враховує їх підвалинами решти життєвих цінностей, що взаємодіють одна на іншу. Подвійний епітет **«безпечальна препроста путь»** сугерує прямо, що такий вибір є доступним будь-кому, це тільки вияв власної волі, на що акцентують і особові та присвійні займенники «мені, моя, моє», вживані поетом.

Коло, в баченні Сковороди, це життєвий кругозір кожної людини, це початок і кінець її земної подорожі, але не кінець її існування, а переходу у нове коло. Десь помирає людина, десь народжується. Десь помирають певні погляди на життя, десь народжуються інші. Екзистенційне коло кожної людини складається безперервно в безмежну спіраль людського роду, головню тоді, коли вона, людина, творить невмируще.

В другій строфі ліричне «Я» поета уособлюється в образі найщирішого віруючого, який виголошує во ім'я всіх віруючих сильно-глибоке благання для скріплення всього сотвореного Всевишнім: **«Ти, Боже святий і віків творець,/ Утверди твоє сотворіння усе./ З тобою все можна в благий кінець/ Так попасти, як сталь до магніту тяжє»**. Сила цього благання полягає в усвідомленні, що творець і сотворіння є одне ціле, що не може існувати сотворіння окремо від творця, що вони природно взаємоіснують.

Створюючи космос, Всевишня Мудрість наводить порядок в хаосі. Кожне її сотворіння існує на основі взаємодії

внутрішнього і зовнішнього порядку. «Благий кінець» не може сягнути тільки частинка цілого. Найвірніше тлумачення цієї глибинної буттєвої засади виразила народна мудрість таким зовсім простим спостереженням: «Без Бога – ні до порога!» Порівняння Божої сили, що веде до порядку/блаженності, з силою магніту, вселяє ідею, що віра в Бога повинна відчуватися людиною як природна сила, як життєвий потенціал людського єства, і вести до усвідомлення, що людство існує, тому що існує Божий порядок його існування. Зникне цей порядок – зникне людство! Мудрець Магабхарати застерігав приблизно чотири тисячі років тому: «Найбільша людська дурниця – це думка, що світ не може існувати без людини!» Не випадково залишилось та вживається і по сьогодні одне з найдавніших вітань: «Боже, помагай!/ Бог на поміч!»

У підтексті цих рядків Сковороди можна збагнути й історичні часи морально змарнілих його побратимів-сучасників, яких могла скріпити тоді тільки сила Всевишнього, бо все решта розрушувалось: Гетьманщина, справжнє козацтво, братерська єдність, віра в Бога/Правду.

Віруючий поет-мислитель обирає Христову життєву дорогу, починаючи з власного кріплення: **«Якщо неправдиво зрить моє око,/ Ти мені, Отче, отут дай урок;/ Людських ти бачиш, сидячи високо,/ Незчислену суміш різних думок»**. Зверненням «Отче» поет-віруючий наближається до інтенсивності молитовного благання, підпорядковуючи себе в повній довірі Верховній Мудрості. Слідє осмислення того, що зазначене ще з перших рядків – приблизно безмежні можливості сприйняття світу людським умом та душею.

Внаслідок цієї «незчисленної суміші різних думок» людина шукає і знаходить своє щастя по всіх сторонах світу: **«Той на східний, сей на західний край/ Пливуть по щастя зо усіх вітрил,/ Сему в краї північній бачиться рай,/ Інший на півдні**

свою дорогу відкрив». Тільки таким чином людина спроможна пізнати світ, в якому живе, зрозуміти правильно взаємодіяння його складових та залучитись до його всеохоплюючої гармонії/порядку. Найбільші жертви людина віддала і, здається, віддає пізнанню Всесвіту. Єдиними її світлофорами та дороговказами були небесні світила та світло розуму. Різномислями людина відкриває порядок/гармонію Всесвіту і починає наводити порядок/гармонію в своєму людському світі: рождення Сонця стане в християнській вірі Різдом Христовим, воскресіння природи стане Воскресінням Ісуса Христа/Божої Правди і т.п. Здійснюючи свій задум, задовольняючи своє серце, людина здобуває/отримує своє щастя, але не окремо від гармонії/взаємодіяння всіх складових людського світу. Падіння кожної людської цивілізації містить у фундаментальних причинах її гибелі головно різку дизгармонію в правдивому/щасливому житті люду.

Закінчує Сковорода свій ліричний роздум в мудрому баченні ролі різномислення в еволюції людської культури: **«Один каже: Хтось-то там косить!./ Інший перечить: Се хтось-то стриже,/ А сей: у возі п'ять коліс, голосить./ Скажи: який біс нам в порох мислі січе?»**

Одна з найдинамічніших сил людської цивілізації—це взаємодія між матеріальною та духовною культурами, а поет сугерує це зіставлення дієслів «косить» та «стриже», перше в прямому значенні, друге в метафоричному. Передостанній рядок – це, в дусі народного гумору, алегорія ролі будь-якої мислі, навіть недотепної на перший погляд, у просуванні/розвитку людського розуму. Віз або колесо залишились символом пересування/просування ...

Закінчується Пісня 9-та риторичним запитанням.

Кожна людина/читач має право на свою відповідь. Користуючись цим і моїм правом, складу таку відповідь: будь-котра людська мисль збагачує безконечний скарб Всесвітньої

мудрості, а «біс», «який... нам в порох мислі січе» – це злий/неправдивий намір у міжлюдських відносинах та ставленнях людини до природи...

* * *

Спостерігаючи за отим, здається, постійним розквітом-занепадом людських цивілізацій, людина ставить собі, неодмінно, запитання: стільки розуму-мудрості виявило людство, а невже так важко знайти розумну путь до щастя кожної людини? Адже різномислі задовольняють різні рівні щастя !..

Ні, не важко! Важко, насправді, в умовах «вабних» доріг царювання надлюдьми, обрати і поважати свободу кожної людини та поєднати – на основі Правди – мислі, слова і вчинку!..

ПІСНЯ 10-а – гімн розуму і совісті

**Із цього зерна: «Блажен муж, що в премудрості
помре і що в розумі своїм повчається святині».**

(Сирах)

Всякому місту звичай, права,
Всяка тримає свій ум голова,
Всякому серцю любов своя є,
Всякому горлу до смаку своє.
А я у полоні одних лише дум,
Одне непокоїть тільки мій ум.

Панські Петро для чинів тре кутки,
Федір-купець обдурити прудкий,
Той зводить дім свій на новий манір,
Інший гендлює, візьми перевір.
А я у полоні одних лише дум,
Одне непокоїть тільки мій ум.

Той безперервно стягає поля,
Той іноземних заводить телят,
Ті на ловецтво готують собак,
В тих дім, як вулик, гуде від гуляк.
А я у полоні одних лише дум,
Одне непокоїть тільки мій ум.

Той панегірик сплітає з брехні,
В лікаря мертві ідуть в підрядні,

Туза картяр і шанує, й честить,
В позов Степан, як на свято біжить.
А я у полоні одних лише дум,
Одне непокоїть тільки мій ум.

Ладить юриста на тон свій права,
З диспуту студенту тріщить голова,
Тих непокоїть Венерин амур,
Всякому голову крутить свій дур.
В мене ж турботи тільки одні,
Щоб безрозумно не вмерти мені.

Знаю, що смерть, як коса замашна,
Навіть царя не обійде вона.
Байдуже смерті, мужик то чи цар,
Все пожере, як солону пожар.
Хто ж бо зневажить страшну її сталь?
Той, чия совість, як чистий кришталь.

* * *

Вірш «Пісня 10-а» – це гімн, присвячений мудрості, єдиному засобу людини побороти смерть, єдиному шляху людини до вічності. І тому, мабуть, викликає запитання: чому вірш не поставлений першим у збірці «Сад Божественних пісень», чому не дев'ятим або одинадцятим?

Чи, може, і тут прихована певна символіка? Звернімо тоді увагу на значення цифри десять. Древній грецький мудрець-математик Піфагор та його прихильники – піфагорійці – вважали Бога «числом чисел», а все сотворене Ним, прив'язане до числових правил і пропорцій, які синтезовані в числі десять – число досконалості. Пригадаймо і клятву піфагорійців: «Клянуся ім'ям Тетрактис, що послана нашим душам. В ній джерело й корені вічноквітучої природи». Тетрактис або Тетрада Піфагора

– це сума перших чотирьох чисел, результат якої є число десять ($1+2+3+4=10$).

Символіка цих чисел: 1 – першооснова, крапка, монада; 2 – риска, напрямок, сенс; 3 – площа, об'єм, обмеженість; 4 – простір; 10 – досконалість, найвище визначення/пізнання. Десятибалова система оцінювання переможця чи призера є, здається, найуживанішою.

«Всі речі суть числа» – твердили піфагорійці, а це означає, що кожна річ, згідно Тетрактису, визначається за основним її елементом, за її значенням, за площею та об'ємом, якого займає, та простором, в якому знаходиться.

Мудро визначити річ, означає істинно її зрозуміти.

Людино, хочеш стати переможцем – навчає Сковорода – стремись до мудрості!

Обов'язково треба зважити і на форму вірша, на те, що даний лірико-філософський дискурс складений із шести строф, кожна строфа із шести рядків, що в перших чотирьох строфах останні два рядки повторяються і викликають в читача запитання-зав'язку про постійний і настійливий «непокій» автора, бо ж ум людину завжди непокоїть чимось важним.

Піфагорійці вважали, що цифра шість означає потенцію, яка творить життя, а нумерологи вважають цифру шість знаком вчителя, властивості котрого є: гармонія, творчість, рівновага, відповідальність, честь, правдивість.

Останні два рядки п'ятої строфи подають розв'язку-пояснення «непокою» поета-філософа: **«Щоб безрозумно не вмерти...»**, а остання строфа вказує шлях-засіб до розумності/мудрості: **«...совість, як чистий кришталь»**.

Першу строфу можна вважати своєрідним прологом до вірша-пісні, в якому поет-мислитель визначає не вперше загальнопризану істину про унікальність людського ества, про те, що не існує ідентичності в рівнях розуму, здібностей, сентиментів та «смаків», що кожна людина це неповторна окремішність. Тайна цього Божественного творіння – людини

– полягає саме в різноманітності кожного зокрема та прагненні всіх жити суспільно.

Останню строфу можна вважати своєрідним епілогом до вірша-пісні. Тут Сковорода висвітлює найсильнішу спільну властивість людства – безсильність проти смерті. Це найдавніша та найгостріша дилема людської екзистенції: може чи не може людина побороти смерть? Так, твердить український мислитель, смерть може побороти «Той, чия совість, як чистий криштал».

Але до чистої совісті людина доходить шляхом розуму, тобто мудрості. Цього людина спроможна сягнути тільки якщо вживає правильно здібності свого розуму і **«...в розумі своїм навчається святині»**, що означає виховуватись у душі моралі Святого Письма.

Сягнути моральних засад взагалі, включно і біблійних, людина може через поборення в собі отих вад, що випробовують її постійно в житті. Тому, мабуть, Сковорода у чотирьох строфах, в 2,3,4 та 5-ій, синтезує в блискучих флеш-зображеннях найпоширеніші людські вади. Ці строфи – це справжня презентація в пауер-пойнт скороченої історії затемненої частини людського ества: підлесність або раболіпність – **«Панські Петро для чинів тре кутки»**, омана і шахрайство – **«Федір-купець обдурити прудкий»**, снобізм – **«Той зводить дім свій на новий манір»**, безчесність – **«Інший гендлює, бери, перевір»**, зажерливість/ненаситність – **«Той безперервно стягає поля»**, зневага до свого/рідного – **«Той іноземних заводить телят»**, хижацькі та надмірні розваги – **«Ті на ловецтво готують собак/ В цих дім, як вулик, гуде від гуляк»**, фальшива апологія – **«Той панегірик спітає з брехні»**, байдужність до ближнього – **«В лікаря мертві ідуть в підрядні»**, нечесні азартні ігри – **«Туза картяр і шанує, й честить»**, безпідставна конфліктualність – **«В позов Степан, як на свято, біжить»**, фальшиве судочинство – **«Ладить юриста на тон свій права»**, неправильне виховання – **«З диспуту студенту тріщить голова»**, лицемірство – **«Тих**

непокоїть Венерин амур», дурацтво в блискучих шатах – «Всякому голову крутить свій дур».

Здаються, часом, ці вади несучасними?... Вони вічні, як вічними є протилежні частини цього біному: правда, честь, гідність, скромність, мирність, доброта, повага тощо.

Остання строфа складає певне відношення до першої. Всупереч тому, що людина відрізняється неперестанно одна від другої, смерть не чинить ніякої різниці: **«Байдуже смерті, мужик чи то цар/ Все пожере, як солому пожар».**

Тут Сковорода наголошує на іманентності смерті людського тлінного, але останні два рядки запалюють воскресаюче світло: людина в людині може побороти смерть, бо чиста совість це частина людського єства, що очистила себе від погубних вад, залишаючи в собі нетлінне, вічне. Людські вади появились тоді, коли людина пізнала добро і зло і прискорюють тлінність її єства, коли людина обирає їх. Цю істину підказує і той же Сирах: «Кожне діло, в якому гнилизна – щезне, і той, хто його чинить, з ним ізникне» (14-19). Отже, зникає тлінна людина, а нетлінна залишається у вічності, продовжуючи свою боротьбу у новому, черговому людському втіленні, збагачена і підсилена життєвим мудрим досвідом кожного людського існування.

* * *

В моєму роздумі «Можливий діалог із совістю»¹ тверджу, що совість найчастіше відзивається в людині тоді, коли вона, людина, крокує по дорозі, засніженій першим снігом. Це стається, взагалі, в кінці року, коли людина вже робить підсумки здійсненого і, крокуючи, незабаром чує як лунає із білого чистого снігу : со-вість, со-вість, со-вість!..

Совість – це саме та енергійна сфера Верховної Мудрості, що допомагає нам відрізнити і відокремити небесне від земного, вічне від тлінного, світле від мутного.

¹ Євсебій Фрасинюк, «Живу рідним словом», Бухарест, 2014, с. 158

ПІСНЯ 11-а – космічний вимір людського духу

**В кінець такого: «Бездня кличе до безодні...»
(Псалом 42-8)**

**«...але в Господа законі замилювання має».
(Псалом 1-2)**

**«Дав би тобі воду живу, волі – волю, а прірви
твій прірву мою».**

Годі бездну океана горстю грязі засипать.
Годі огненного стану краплею води згасать.
Чи зможе в темнії яскині орел погуляти
Так, як звідси в небокрай вилетів б витати?
Так не буде тілом ситий дух.

Бездна – дух у чоловіку, ширший вод всіх і небес.
Не наситиш тим вовіки, що звабляє зір очес (очей).
Звідси скрежить внутрі скука, сум, журба,
Звідси і неситість, жар від краплі побільшав.
Знай: не буде тілом ситий дух.

О роде плотський! Невігласи! Доки будеш тяжкосерд?
Підніми сердечні очі! Гляди вгору, де небесна твердь.
Чому ти не шукаєш знати, що то Богом звати?

Чому ти не міркуєш, щоб зміг Його видати?
Бездна бездну удоволить враз.

* * *

Епіграфи поставлені на початку тексту «Пісні 11-ї» сугерують кілька із основних ставлень українського поета-мислителя відносно приблизно безмежного виміру людського духу, коли творить Добро на основі Правди, а саме:

- Глибинне пізнання вимагає глибинних знань;
- Хто діє в законі Правди, той сягає справжньої життєвої насолоди;
- Розуміння/видання Бога, тобто Правди, є можливе тільки шляхом духу/міркування.

Щодо форми цього ліричного роздуму Сковороди потрібно зауважити, що цифра три – число строф пісні-вірша – символізує в нумерології духовну довершеність, а п'ятий рядок після кожного катрену відіграє роль сентенції/афоризму – улюбленої форми повчання, вживаної українським філософом.

Якщо допускаємо вірогідним твердження учня поета-мислителя М. Ковалинського, що вірші «Саду божественних пісень» були написані Сковородою як віршові зразки для власного підручника «Розмисел про поезію. Керівництво до мистецтва її», коли він викладав поетику в Переяславському колегіумі (1750-1751), то означає, що контакт з шкільною молоддю викликав у душі і в дусі викладача-вихователя драматичне розчарування відносно згубної навчальної-життєвої путі, по якій вона, молодь, ступала тоді, надаючи найвищої ціни тому, що може наситити тіло!..

Т. Шевченко визначить пізніше оту блудну науку геніально простими словами: «Не дуріте дітей ваших,/ Що вони на світі/
На те тільки, щоб панувать...»

Таким чином можна правильно сприйняти причину, з якої ліричний дискурс поета починається подвійним вживанням прислівника **«годі»** у сенсі риторичного вигуку: **«Годі бездну океана горстю грязі засипать./ Годі огненого стану краплею води згасать»**. Конотативне значення слова **«бездна»** пояснене гіперболічною конструкцією самим поетом в першому рядку другої строфи: **«Бездна – дух у чоловіку, ширший вод всіх і небес»**. Оцим поширеним атрибутом поет вселяє ідею величезної сили людського духу, безмежної в сприйнятті інформації Верховної Мудрості.

Що хоче зупинити вівіки український мислитель отим риторичним вигуком **«годі»**? Правильну відповідь дають метафори **«горстю грязі»** та **«краплею води»**, котрими він засуджує/сатиризує недостатні й у великій мірі недоброякісні моральні дороговкази/знання, які отримувала молодь переважно заможного суспільного прошарку тодішнього часу, і не тільки. Епітетом-метафорою **«огненого стану»** поет визначає вольову складову людського ества, оту незгасаючу енергію, єдину спроможну допомогти людині сягнути вічності. Силу волі не можна задовільнити дрібними, незначними, меркантильними здобутками, а на рівні духовних надбань тим паче: **«Не наситиш тим вівіки, що звабляє зір очес»**, тобто речовими насолодами. Сковорода часто говорить у своїх філософських трактатах про внутрішнє око, внутрішнє вухо і т.п.

Більш переконливого способу відносно святого обов'язку людини постійно черпати інформації із Світла небесної тверді, від Верховної Мудрості, як образно-інтуїтивна картина, створена в останніх двох рядках першої строфи, тяжко уявити: **«Чи зможе в темнії ясині орел погуляти/ Так, як звідси в небокрай вилетів б витати?»** У відповідь – сентенція: **«Так не буде тілом ситий дух»**.

Подібно фізично-хімічному феномену – мала кількість води підсилює величезний вогонь, – невітлена воля людини зростає вплині життя до такої потужності, що стає згубною для самої

людини: **«Звідси скрежить внутрі скука, сум, журба,/ Звідси і неситість, жар від краплі побільшав»**. Сентенція повторюється посилено за допомогою дієслова в наказовому способі дії: **«знай»**.

Як справжній учитель свого роду/народу, **Сковорода** спочатку застерігає, потім пояснює, а потім звертається прямо до побратимів, картаючи їх, що не витрачають мінімального зусилля для розуміння такої простої і прадавньої істини: чому Бог обдарував людину силою духу?

Звернення, на перший погляд, гостре, сатиричне, образливе навіть: **«О роде плотський! Невігласи!»** Але якщо зупинити увагу на справжню суть його глибокого душевного обурення, на те, що життєва дорога не обирається побратимами на основі любові до ближнього та на основі Правди – **«Підніми сердечні очі! Гляди вгору, де небесна твердь»**, – то ставлення українського поета-мислителя вповні відповідає таким блудним часам і в значній мірі оправдовується. Епітет-метафора «сердечні очі» вселяє ідею любові до ближнього, до навколишнього світу, визначає тайний зв'язок людського серця/душі з Божественною любов'ю до сотвореного світу, на основі якої людина може посилювати цю величезну енергію, або, не використовуючи її, знижувати цей подарований їй потенціал. «Небесна твердь» або Правда Божа, або Верховна Мудрість – це головна засада всесвітньої гармонії, включно міжлюдської. Це той метафізичний світ, з яким людина структурно пов'язана, за допомогою якого може дійти до пізнання і фізичного мікро– чи макросвіту, тобто себе та свого оточуючого космосу.

Есенція такого пізнання – є пізнання Бога/Правди: **«Чому ти не шукаєш знати, що то Богом звати?/ Чому ти не міркуєш, щоби зміг Його видати?»** Запитання є риторичними, але поміж цими рядками легко читається глибокий сердечний біль поета-мислителя стосовно хибного сприйняття поняття Бога. Для розуміння суті Божества Сковорода вживає різні слова – «вкусити,

увидіти». Поет В. Шевчук переклав їх словом «побачити». Я застосував слово «видати», щоб сугерувати ідею можливості пізнання Бога «внутрішнім оком», духовним, оснований на міркуванні. Для цього треба пізнати, що то вважали Богом наші пращури, що зовуть Богом інші народи світу, що зве Богом релігія, в якій ти виховуєш свою душу та дух, обміркувати все це на основі Любові та Правди і тоді, і тільки тоді: **«Бездна бездну удоволить враз».**

Не одноразово в своїх філософських трактатах, і не тільки, Сковорода визначає, чому «Бог не має імені власного», та що «Бог – причина причин», щоб наголосити саме Його необмеженість/вічність як у просторі, так і в часі. Надати Богові власне ім'я – означає обмежити Його притаманністю іменування певному народу, в певному просторі, в певному часі, а це не «удоволить» інший народ іншого простору, іншого часу.

* * *

Для «сердечного ока» та глибшого «міркування» я підібрав три цитати із книги Володимира Шаяна «Віра предків наших» (том I, Гамільтон – Канада, 1987):

«Оглядаючися назад, я бачу, що було це життя шуканням Бога... Я шукав Його в системах філософії, в суспільних ідеалах, в програмах якогось нового людства, в історії, в політичній боротьбі, в житті мого народу. Історія в'язалася в одну велику епопею. Я навчився розуміти її як шукання Бога в історії. Я шукав Його найпильніше в старинних віруваннях і мудрості» (с.18).

«Чим більше аспектів пізнання, тим воно багатіше, тим більше наближається до повної – але все ж таки обмеженої, людської – уяви про Найвищу Істоту» (с. 231).

«Так рече Дарій Князь: Хай допоможе мені Аурамазда разом із Богами народів і цю країну хай береже від ворожих воєнних полків, від неврожаю, від Брехні. Хай ворог не увійде до цієї країни, ані ворожі полки, ані Неврожай, ані Брехня!» (с. 36).

Ця молитва царя персів Дарія була розшифрована із скельних клинописів, а найвищий бог Аурамазда означав Блаженне Світло, Найвище Світло, Найвище Щастя, Найвище Добро. Наші пращури називали це все Сварга/Сварог.

В гробному написі він визначає себе так: «Я є Дарій, – великий князь, князь князів, володар країв і народів, цієї великої землі і земель далеких, син Віштаспаса, ахаменід, перс, син перса, арій, арійського сімени» (с.31).

Чи дивно, чи смішно, чи сумно, чи Бог зна чому, багато із сьогоднішніх «князів» не моляться подібно, але схильні визначатись подібно...

ПІСНЯ 12-а – божественний вимір природи

Із такого зерна: «Блаженні вбогі духом», тобто:
«Премудрість книжника в доброчасності святкування, а коли умяється в діяннях своїх, упремудриться».

(Сирах)

«...але Бог вибрав немудре світу, щоб засоромити мудрих і безсильне світу, щоб засоромити сильних... (Умалайтеся і розумійте...)».

(Перше Послання Павла до коринтян: 1-27)

1. Не піду в місто багате. На полях я буду жить,
Буду вік мій коротати там, де тихо час біжить.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

2. Міста славні і високі в море розпачів штовхнуть.
Брами красні і широкі в гірке рабство заведуть.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

3. Не хочу їхати на море, не хочу красних одіж:
Криються під ними горе, страх, печалі і метіж.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

4. Не хочу за барабаном йти міста десь полонити,
Не хочу державним саном дрібних чинів так страшити.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

5. Не хочу нових наук, крім здорового ума,
Окрім мудростей Христових, де солодка є дума.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

6. Я нічого не желатель, окрім хліба та води,
Вбогість є мені приятель – давно з нею ми свати.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

7. Із усіх багатств тілесних – спокій, воленька свята.
Окрім вічностей небесних, се мені святе життя.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

8. А якщо до сих угод і гріхи ще подолати,
То не знаю, чи вигода краща може ще бувати.
О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!
Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!

9. Здрастуй, милий мій спокою! Ти вовіки будеш мій.
Мені добре бути з тобою! Мій ти вік будь, а я твій.
О діброва! О свобода! В тобі я почав мудріти,
До тебе моя природа, в тобі хоче умертвіти.

* * *

Бачення «Пісні 12-ї», іменованої також за звісним її першим рядком – «Не хочу в місто багате. На полях я хочу жить», – як

антиурбаністичне ставлення українського поета-мислителя, яким він визначає місто як джерело аморальності, душевного поневолення людини та намір квазіізолюватись в природному-сільському середовищі, було б, принаймні, вузькозорим або навіть безпідставним. Найчіткіші аргументи дає саме текст, до якого звернемось далі.

Щодо форми цього лірично-філософського дискурсу, то привертає увагу те, що складається він із дев'яти двовіршів, до яких додається двовіршовий рефрен. Треба ще зауважити, що вперше в збірці «Сад божественних пісень» строфи вірша пронумеровані від однієї до дев'яти, а в нумерології цифра дев'ять відноситься до заключних/кінцевих етапів та відмовлень або зрікань. Сковорода начебто перелічує пристрасті, які могли б його спонукувати, бо через подібні випробування довелось вже проходити – йому неодноразово пропонувались високі чини – і котрим мислитель вирішив назавжди покласти кінець.

Яке то місто/міста, в яке/які український мислитель не хоче іти? Це **«місто багате»** та **«міста славні і високі»**, а такі атрибути притаманні, взагалі, стольним містам. В таких містах він проживав або перебував, в Петербурзі, наприклад, прожив три роки, будучи співаком царської капели і пізнав безпосередньо «сіті» придворних чинів/служб.

Подвійний епітет іменника в множині – **«міста»** – а це набирає вже узагальнюючого значення, входить в антитезу з твердженням **«в море розпачів штовхнуть»**. Місто «славне і високе», навпаки, охороняє людину від потенційного зла. Але наступний подвійний епітет – **«Брами красні і широкі»** – набирає явного метафорично-алегоричного значення, якщо вони **«в гірке рабство заведуть»**. Безсумнівно, Сковорода має на увазі те стольне місто, в якому установи і високі чини під «красними» гаслами поневолювали фактично не тільки окремих людей, а цілі народи. Тут поет вживає і символіку народної мудрості, виражену як в казках, так і в прислів'ях, у формі випробування молодика по дорозі життєвого формування, де

не завжди те, що вабить, є і корисним. Український філософ увічнив цю істину і в своїх афоризмах: **«Скільки зла криється всередині за гарною подобою: гадюка ховається в траві», «Як ліки не завжди приємні, так і істина буває сувора» або «Немає нічого небезпечнішого, ніж підступний ворог, але немає нічого отруйнішого від удаваного друга».** Протинні мислителю, значить, певні установи певного міста!..

В наступних чотирьох строфах Сковорода більш конкретно уточнює те, чого він не хоче:

«Не хочу їздити на море, не хочу красних одіж», «Не хочу за барабаном йти міста десь полонити», «Не хочу державним саном дрібних чинів так страшити», «Не хочу і нових наук, крім здорового ума», «Я нічого не желатель, окрім хліба та води».

Не хоче Сковорода-людина високих чинів, військового сану, відмовляється від «наук», на основі яких виховувались тоді такі чини, не хоче надмірного матеріального багатства, бо все це «штовхає» людину до «горя, страху, печалі...» Контекстами, в яких він висловлює свої «небажання», підкреслює в прямому значенні наслідки поступків, котрі не відповідають морально-етичним відносинам як між індивідами, так і між країнами/ народами. Позбавлення свободи збройним завоюванням тимчасово поневолює людину/народ, бо в часі запалює сильний «метіж» до визволення.

Атрибут «нових наук» потребує певного пояснення. Не можна навіть припустити, що Сковорода не цікавився новими науками, не був обізнаний з головними літературно-філософськими напрямками Відродження і Просвітництва в творах визначних авторів того часу. Треба ще уточнити, що український філософ не був зацікавленим винаходити найглибші сенси життя-буття людини, а віднайти для людини способи гідного життя в будь-яких історико-соціальних умовах. Головним із таких способів в баченні українського мислителя є морально-етичне ставлення людини, основане на правді. Таким чином, синтагма «нових

наук» сприймається як метафора сатиричного забарвлення – тобто ті «науки», які вчили спудеїв «пити солодко, їсти жирно, вдягатися тепло...»

Синтагма «здоровий ум» ототожнюється з «мудростями Христовими», яко втіленнями Божої Правди, якими мислитель-віруючий насолоджує свої роздуми, веде їх дорогою вічності. Строфа п'ята сугерує кінець певного етапу життя-буття мислителя, його відмовлення від потенційних пристрастей, але і вселяє вигідну ідею зрікання людини, взагалі, від згубних принципів і переходу до правдивих.

Починаючи із шостої строфи, слідує обрання нових екзистенційних засад: життєвої скромності – **«Я нічого не желатель, окрім хліба і води»**, – морального ставлення до ближнього – **«Вбогість є мені приятель – давно з нею ми свати»**, – тілесний і душевний спокій у формі свободи/святого життя – **«А зі всіх багатств тілесних – спокій, воленька свята»** – і переборення грішних спокус – **«А якщо до цих угод і гріхи ще подолати,/ То не знаю, чи вигода краща може ще бувати»**.

Останньою строфою у формі прямого звернення до власного «Я» український поет-філософ вітає/усвідомлює перемогу над собою, у філософських принципах Сковороди – це вершина пізнання самого себе, це перехід життя-буття на засади вічного: **«Здрастуй, милий мій спокою! Ти вівіки будеш мій./ Мені добре быть з тобою! Мій ти вік будь, а я твій»**.

Не можна не звернутись до рефрену. Це одне із найяскравіших оспівувань краси природи, її гармонійності та усвідомлення людиною того, що вона є невід'ємною складовою природи: **«О діброва! О зелена! Рідна матінка моя!/ Життя в тобі звеселене, в тобі спокій, тишина!»** У восьми строфах цей рефрен стає лейтмотивом бажаного душевного і духовного спокою – вивід до основи вічності внаслідок пізнання самого себе. «Душа, – вважав український філософ, – це двері, через які світ входить в людину, а розум – це погляд на світ крізь „скло” „его”, це роздум

про світ...» В останній строфі рефрен змінюється, окрім перших двох риторичних кличних звернень: **«О діброва! О природа! В тобі я почав мудріти,/ До тебе моя природа, в тобі хоче умертвіти»**. Пізнання самого себе означає пізнати природу, відкрити її закони, означає пізнати правду, відкрити суть правди, означає пізнати вічність.

Природа забезпечує собі вічність постійним вмиранням та відродженням, людина може собі забезпечити вічність, якщо здатна умертвити в собі згубне/неправдиве і відродити правдиве. Г. С. Сковорода ототожнив свою природу, внутрішню і зовнішню, з великою природою та надав вічності своїм вченням. Він переконався в тому, що в усьому панує «її величність – природа», що людина не може бути щасливою, якщо чинить всупереч законам природи або Божої Правди.

«Йти до Бога/Правди можна через страждання, біль, випробування, але зустрітися з Ним/Нею можна тільки через любов і радість», – вчить український філософ.

ПІСНЯ 13-а – рай душі – рай землі...

Із цього зерна:

«Зійдіть із середовища їхнього...»

«Ідіть у село, що перед вами;»

(Лука: 19-30)

«Там повила тебе мати твоя...»

(Пісня над піснями: 8-5)

Ах поля, поля зелені,
Поля цвітом прикрашені!
Ах долини і яри,
Круглії могили і бугри!

Ах ви, вод потоки чисті!
Ах ви, береги трависті!
Ах ваші волоси, ви кудрявії ліси!

Жайворонок між полями,
Соловейко між садами;
Той вгору летить, свірчить, а сей на гіллях свистить.

А коли зійшла денниця,
Свище тоді всяка птиця,
Музикою воздух розтворений шумить вокруг.

Тільки сонце виникає,
Пастух вівці виганяє.
І на свою сопілочку трелі видає в гайочку.

Пропадайте, думи трудні,
Ви міста премноголюдні!
А я з хлібом, по куску, на місці такому умру.

* * *

Вірш «Пісня 13-та» можна, без жодних вагань, зачислити до зразкових літературних пастелів. Симетрія/гармонія структури цього ліричного твору подібна природі: дві строфи присвячені красі землі, дві – небесній красі та дві – людській душевній красі.

Випадково чи ні – а сьогодні мало хто вірить у випадковість – поет складає вірші першої строфи в катрен, а наступні п'ять – в тривірші, де останній рядок за числом складів вважається подвійним. Але оцей подвійний рядок посилює і жвавить сприйняття читачем отих божественних картин природи, всіма його чуттєвими органами.

Зір ледве огортає широчезний простір, де не кінчаються **«...поля зелені,/ Поля цвітом прикрашені!»** і раптом спускається в **«...долини і яри»**, і знову піднімається на **«...круглії могили і бугри!»**, а потім мчить щосили, щоб догнати **«...вод потоки чисті»**, яких сторожать **«...береги трависті!»** та, нарешті, зачарований, губиться, проникаючи в **«...кудрявії ліси!»**

Це, безсумнівно, пейзаж безмежних степів, але не випадково притаманний українському ландшафту. Цьому є підтвердження епітет **«круглії могили»**. Взагалі, могили мають довгасті форми, елікоїдальні або прямокутні.

Історики-археологи-народознавці пояснюють на основі безліч розкопок та досліджень курганів на Україні, що круглі могили це насипи, на котрих ховали померлих волхвів, які слідили під час життя своїми знаннями за ходом небесних світил, за циклічними змінами в природі та встановлювали певні календарні знаки. Такі насипи, звані ще ротонди, служили як обсерваторії,

а їхні служителі вели тайні зв'язки по колу, що вміщає Чатал-Гуюк (сьогоднішня Туреччина), Стоунгендж (сьогоднішня Великобританія) та Зауралля (Росія).

Вживаючи п'ять разів у перших двох строфах вигук «ах», Сковорода виражає відразу і вповні, найпотужнішим потенціалом душі, свою незрівнянну любов до природи та захоплення нею, те, що піднімає його, але й читача, до ліміту екстазу перед божественним порядком, дивом-красою.

Така душевна напруга не може не підняти зір до небесних витоків цього земного раю: **«Жайворонок між полями,/ Соловейко між садами;/ Той вгору летить, свірчить, а сей на гіллях свистить»**. Наші пращури, і не тільки, з давніх-давен вважали птахів символом поєднання земного з небесним. Лелека, наприклад, вважається в українському народознавстві священним птахом. Але жайворонок символізує найсильніше отой нерозривний і постійний взаємовплив між небом і землею. Зовсім не випадково Сковорода написав філософський трактат «Убогий жайворонок». А соловейко – це просто королевич пташиного співу. Він став найсильнішим епітетом у визначенні людського таланту співака.

І, непомітно, до зору залучується слух, а співом і летом птахів картина набирає тієї динамічності, що вписується у вічну космічну музику/пульсацію: **«А коли зійшла денниця,/ Тоді співа всяка птиця,/ Музикою воздух шумить розтворений вкруг»**. Денниця – ранкова зоря – знаменує поєднання земного та космічного просторів, надаючи земному безмежного розтвору.

Разом зі сходом сонця, найголовнішого із життєвих джерел неба, входить в рай-пейсаж і постать людини, не особлива постать, а та проста, залучена вповні своїм єством до природи, якої нерозривною частинкою відчувається: **«Тільки сонце виринає/ Пастух вівці виганяє./ І на свою сопілочку трелі видає в гайочку»**.

Картина пасторальна, вона сугерує період золотого віку, період щасливого поєднання людини з рештою Божих сотворінь

на землі. Образ пастуха з отарою виходить на перший план і тим, що трелями його сопілочки залучується до мелодійної краси природи, гуманізує таким чином гармонійність Всесвіту. Своєю творчою красою людина доказує, в котрий раз, що вона є частинкою творчої краси Верховної Мудрості.

Остання строфа – це привілея поета, або ліричного «Я», висловити свої почуття та ставлення відносно цієї райської рідної природи: **«Пропадайте, думи трудні,/ Ви міста премноголюдні!/ А я з хлібом, по куску, на місці такому умру»**. Щоб сприйняти всією душею та всім духом цю красу, по-перше, треба очистити себе від згубних задумів та згубних навиків. Щоб правильно зрозуміти епітет «думи трудні», треба пригадати такий афоризм Сковороди: «Що потрібне – легке, що не потрібне – важке!» Український мислитель постійно твердив, що Всевишній нагороджує кожну людину певним талантом, якого вона, людина, зобов'язана наслідувати, а та її робота завжди буде легкою і джерелом власного щастя. Будучи необумовленим шанувальником природи, він ніяк не міг зрозуміти людей, що тісняться в містах!..

Закінчує поет-мислитель в дусі одного з основних своїх тверджень: коли природа така багата і красива, коли дарує людині сторицею за її труд, то насущний кусень хліба є достатнім, щоб жити щасливим до кінця земної подорожі. Парадоксально на перший погляд, але останні слова вірша не виражають бажання просто померти серед природи, а легко приховують рішення поета ніколи не покинути цю божественну красу природи, тобто залишитись нерозривною її частиною, як це сотворила Верховна Мудрість з самих початків.

Тільки так людина може стати вічною, як і природа, але для цього треба залучуватись до вічного. Якщо вічними є краса природи та гармонія її складових, то людина може стати вічною через красу своєї душі та гармонію своїх вчинків.

ПІСНЯ 14-а – космічний вимір Мудрості

Стародавня малоросійська про марноту і звабу світову. В цій силі: «Нехай я стою на сторожі своїй і зйду на камінь (нехай на облозі я стану)».

(Авакум: 2-1)

(Обновлена в 1782 році)

1. Та яка то слава нині?
Глянь на буйність в сій годині!
О Ізраїль! В гідри звіра,
Чи велика в ньому міра,
Треба розуміти.

2. Нині – скиптер і булава,
Вранці вставши – злая слава,
Наскрізь серце коле,
Руки зв'язані і ноги.
Як минути сіті?

3. Нині скаче п'яна воля,
Вранці вставши – марна доля.
О Ізраїль! У водного звіра
Які цілі, яка міра?
Треба вже прозріти.

4. Сирен лесний океану
Солоденьку шле оману,
Бідна душа, що у путі,
Хоче назавжди уснути
Недопливши до пристані.

5. Плоть, мир! О пекло несите!
Все і всім ти ядовите!
День-ніч щелепами позіхаєш,
Все без огляду ковтаєш.
Хто позбавить сіті?

6. Ся пучина все зжирає!
Ся щелепа всіх з'їдає!
О Ізраїль! Кита звіра –
Це тобі мета і глузд, і міра,
Плоті не наситиш.

7. Простри, ах, скоро вітрила,
Та розуму твого крила,
Пливучи по бурнім морю,
Возведи зіниці вгору,
Потече то путь права.

8. Краще жити у пустині,
Зачинившись у яскині,
В безвісних місцях пробути,
Звабних голосів не чути.

9. Ти будь мені Геракл дбайливий,
Будь Йона прозорливий,
Голови спали зміїні,
З китової блювотини
На кефу вискочить мені.

* * *

«Пісня 14-а» – це одне із найплодовитіших дерев Саду божественних пісень Сковороди. Щоб наблизитись і відчути його лірико-філософський смак та аромат, треба обов’язково пригадати символіку хоча б таких імен/понять, як Ізраїль, Геракл, Іона та кефа.

Іменем Ізраїль був названий біблійний персонаж Яків, син Ісаака, котрий вирушає в життєву дорогу з батьківським та Божим благословеннями. Чесний, працьовитий, віруючий, правдивий, терпеливий, служить вірно своєму тестеві Лавану 20 років, стає вільним і хитро-мудро створює сім’ю та власне майно (не без Божої помочі!), бореться весь час, щоб зберегти свої чесноти та щоб не залишитись обманутим Лаваном. Боротьба вночі з Божим посланником, заміна імені Якова на Ізраїль – той, що бореться з Богом – змінює природу його власного «я», забезпечуючи перехід до вищого ступеня призначення – названника майбутньої держави Ізраїль та чину патріарха: **«Не Яків буде більш твоє ім’я, а Ізраїль, бо ти змагався з Богом і з людьми та й переміг»** (Буття:32-29). Боротьба з Богом означає тут боротьбу за пізнання Бога, за пізнання Правди, а боротьба з людьми – це боротьба за стосунки з ближніми на основі Правди.

Геракл (по-лат. Геркулес) – міфологічний грецький герой, перебував під владою Еврісфея, доки за його наказом не здійснив 12 подвигів і став вільним. У другім подвигу Геракл вбиває Лернейську гідру – невмирущу змію з дев’ятьма головами; щоб голови не відростали, припікав місця відрізання голови палаючими головешками. Геракл символізує силу, фізичну і вольову, благородство, милосердя, щедрість, вірність, розумність і чистоту душі, але й жорстокість до ворогів.

Йона – це єврейський пророк, якому Бог веліє проповідувати покаєння в Ніневії. Йона пробує віддалитись від обіцянки, втекти морем. Бог здіймає бурю, моряки дізнаються про грішника, кидають його в море і Іону поглинає велика риба-кит. Грішник

вертається до Бога з обіцянкою: «Чим я обрікся, те я виконаю. Від Господа спасіння!» (Іона: 2-10). Ніневійці покаялись, Бог не вчинив погрозу, але Йона розсердився, бо велич пророка була приниженою. Господь напоумив його, виростивши за одну ніч тикву, яка захистила Йону від палючого сонця, а потім за одну ніч знищив її. Образ Іони символізує вершину людського розуму – повернення до Бога, тобто до Логосу, до Правдивого Слова, принцип, що став одним із провідних мотивів творчості Сковороди взагалі, а філософських трактатів зокрема.

«Кефа – за приміткою Сковороди – це слово єврейське. Пелінському – петра, тобто кам'яна гора... Вона часто кораблям буває пристанню... Це образ блаженства, міста вільного, де людина від китів, від сирен і від хвилювань мирських заспокоїться...»

* * *

«Пісня 14-та» – це другий текст, в якому строфи пронумеровані від першої до дев'ятої. Цифра дев'ять в нумерології відноситься до заключних/кінцевих етапів, до відмовлень або зрікань. Лірико-філософський меседж цього тексту в'яжеться на основі яскравих сугестивних зображень, в дусі поданого епіграфу, у символічні відповіді на три запитальні конструкції: **«А яка то слава нині? Як минути сіті? Уводного звіра/ Які цілі, яка міра?»** Додавляється варіант: **«Хто позбавить сіті?»**

Відповідь на перше запитання починає з другого рядка першої строфи – **«Глянь на буйність в сій годині!»** – та з алегорії другої строфи: **«Нині – скиптер і булава,/ Вранці вставши – злая слава,/ Наскрізь серце коле,/ Руки зв'язані і ноги...»** Буйність, яку має на увазі поет-філософ, це ключове слово відповіді і намічає моральні та тілесні пристрасті людини, **«... в сій годині!»**, чи в будь-якій іншій, розуміється, бо історія часто повторюється. Його конотативні значення та метафоричні валентності спрямовані на викривлені етико-моральні принципи провідного прошарку народу, незалежно від

часів, і попадають під гірко-осмішувальну сатиру українського мислителя.

Третій вірш першої строфи містить сильну кличну будову – **«О Ізраїль!»**, – яка повторюється тричі в тексті і стає лейтмотивом цього лірико-філософського дискурсу. Якщо брати до уваги, що Ізраїль-Яків постійно бореться з Богом, тобто за пізнання Божої Правди, не поступаючись тілесним та моральним пристрастям ні своїм, ні людським, то можна наблизитись до правильного тлумачення цього художнього засобу. Якщо замінити його іменниками, що називають моральні чесноти – **О Правда!, О Мудрість!, О Вірність!, О Честь!, О Любов!..** – то значення набирає чіткості.

Інший лейтмотив Пісні 14-ї – це образ звіра, по-перше, «гідри-звіра», потім «водного звіра» та «кита-звіра». Якщо звертаємося до міфічної гідри, яку Геракл вбиває у другім своїм подвигу, то її голови – це людські пристрасті, з котрих невмирущою є жадоба людської слави/величі – найпогубніша з світових марностей. Щоб не підупасти саме під цю пристрасть, **«Як минути сігі?»** слави/величі, то **«Треба розуміти»** її наміри і силу – **«Чи велика в ньому міра»**, – тобто **«Треба вже прозріти»**. **«Скиптер і булава»** – символи слави/величі, легко втрачаються, тяжко оплачуються, головню, якщо легко отримуються, а саме, незаслужено: **«У водного звіра/ Які цілі, яка міра?»**

Нищівного удару отримує поняття волі – подарованої чи наданої кимось. Коли могутній дарує/надає, то може також і забрати. Справжню волю людина виборює, по-перше, в собі, а по-друге, в суспільному оточенні, інакше **«...п'яна скаче воля,/ Вранці вставши – марна доля»**.

Образ Сирена окреслюється головним його атрибутом: **«лесний океану»** і уособлює оману, або, як нині називають її, – політикантською маніпуляцією.

Вона була, є і буде існувати, доки існуватиме **«Бідна душа, що у путі/ Хоче назавжди уснути,/ Не допливши до пристані»**. Пристань означає тут життєву ціль кожної людини – збереження

людського роду, те, що стосується плоті, та зміцнення духовної сили, ціль, що стосується забезпечення всесвітньої гармонії.

Нарешті пояснення: **«Плоть, мир! О пекло несите!/ Все і всім ти ядовите!»** Ось джерело людських пристрастей, вдоволення тільки плоті! Така енергія, яка об'єднує подібних між собою мирян, створює погубний псевдосвіт, в котрому надмірне задоволення плотських пристрастей веде до отруєння плоті, а це веде без вороття до смертельного отруєння душі.

Сковорода вживає поняття «мир, мирянин» в значенні тієї категорії люду, яка не звертає увагу на вдоволення душі, на стремління духу. Дивись на значення його епітафу: «Мир ловив мене, та не впіймав».

Осуд мирських пристрастей набирає в Сковороди апокаліпсичного зображення: **«День, ніч щелепами позіхаєш,/ Все без огляду ковтаєш.../ Ся пучина все зжирає!/ Ся щелепа всіх з'їдає!../ Плоті не наситиш»**. В останній раз повторюється кличне звернення **«О Ізраїль!»** і слідує зауваження, яке приготує відповідь на останній запитальний скрик: **«Хто позбавить сіті?»** Образ «кита-звіра», його «ціль» і «міра» повинні стати метою і мірою «глузду» людини. Слідує й відповідь поета-філософа: **«Простри, ах, скоро вітрила,/ І розуму твого крила,/ Пливучи по бурнім морю,/ Возведи зіниці вгору,/ Потече то путь права»**. Правдиву дорогу може вказати тільки Правда-Божя Мудрість, єдина пристань, до якої треба щоб вели «зіниці» людського духу. Розум людини, Богом наділений силою розрізняти добро і зло, здатний позбавити її, людину, мирської «сіті», якщо вона живе/бореться в «бурнім» світі.

Замислившись над формою восьмої строфи, – тільки чотири рядки, без коротшого п'ятого, який є в решті строф резонним завершенням думки – дійшов висновку, що цей катрен вказує, подібно інформаціям Верховної Мудрості, на інший варіант позбавлення мирської «сіті»: **«Краще жити у пустині,/ Зачинившись у яскині,/ В безвісних місцях пробути,/ Звабних голосів не чути»**. Брак п'ятого вірша свідчить про один із

постулатів Сковороди, за котрим він вважає життя постійною боротьбою і засуджує анахоретське ставлення відносно суспільства, хоча і його засуджували недрузі у відчуженні від активного життя, всупереч твердженню самого мислителя, що його призначення є «гострити ножі, а не бути ножем» (див. байка «Оселка та Ніж»).

Остання строфа – це найкоротша і найпотужніша ода, присвячена людському розуму, основаному на Правді: **«Ти (розуме!) будь мені Геракл дбайливий,/ Будь Йона прозорливий»**. Вона побудована за допомогою образно-інтуїтивного світосприйняття, основаного на двох символах, міфічному та біблійному. Розум може надати людині всі чесноти Геракла, якщо буде постійно прозрівати, як Йона, а це означає сягнути ступеня мудрості. Тільки розумом людина може побороти мирські пристрасті – **«Голови спали(ти) зміїні»** – та спасти себе із безвихідних, здавалося б, пригод: **«З китової блювотини/ На кефу вискочить мені»**.

* * *

А найдоцільніше закінчення – в кількох афоризмах Сковороди:

- «Добрий розум робить легким будь-який спосіб життя».
- «Кожного вабить до себе своя пристрасть».
- «Розум завжди любить до чогось братися, коли він не матиме хорошого, то звертатиметься до поганого».
- «Тілом ми ніщо, але думкою щось, та ще й велике!»
- «Блаженство буде там, де є приборкання пристрастей, а не їхня відсутність».

ПІСНЯ 15-а – «смертею смерть поборов!»

Великій Суботі. Із цього зерна:

«І спочив сьомого дня...»

(Буття: 2-2)

«Вони не ввійдуть у мій спочинок».

(Псалом: 95-11)

Лежиш во гробі, святкуєш суботу
По трудах тяжких, по кривавому поту.
Князь до тебе ніякого діла не має,
Князь цього світу, що всіма владас.
О нечувані сі сліди!
О новий роде побіди!
О сине Давидів!

Сине Давидів, Лазаря воззавший
Із мудростей земних до слави небесної,
Убий у мені тілесну роботу!
Дай мені з тобою святкувати суботу,
Дай мені ходити слідами твоїми,
Дай новий рід сеї побіди,
О сине Давидів!

* * *

Пісня 15-а – це присвячення і глибоке тлумачення на підставі Біблійного міфівчення значень дня Божого спочину «від усього свого діла, що творив був» (Буття:2-2). Для цього обов'язково треба взяти до уваги ще дві цитати: третій стих другого розділу тієї ж першокниги – **«І благословив Бог сьомий день і освятив його»** та висновок Верховної Мудрості після кожного дня сотворіння – **«І побачив Бог, що воно добре»**.

В епіграфі автор уточнює, що присвячує вірш **«Великій суботі»**. В християнськiм віруванні це день спочину/похоронення Ісуса Христа після мук та розп'яття у так названому страстному тижні. Але зерно, з якого проросла Пісня 15-та, сотворене на початках творення Всесвіту, а ті, котрі не «споживають», чи не «виросшують» те зерно, тобто не святкують Божий день, «... вони не ввійдуть у мій (Божий) спочинок», тобто не заслужать райського спочину/вічності. За словом Святого Письма, Бог називає день відпочинку Сьомим днем. Слово «субота», як відомо, походить від івр. «шаббат», що означає «заспокоїтися, перервати, здержатись». В іудаїзмі свята книга Тора приписує сьомий день тижня якo днем стримання від роботи, тобто недільним.

Зауважте, що наші пращури і ми називаємо дні тижня від порядкового числення – вівторок, четвер, п'ятницю і навіть суботу називали шестак в дохристиянському періоді. А сьомий день Божого спочину назвали так доречно – неділя, бо з давніх-давен цей день був присвячений не ділу/роботі, а вшануванню Бога-Сонця, найдавнішого божества і в інших багатьох народів. Латинці називали цей день – Соліс Діес. Означає, що «шаббат» і «неділя» – це слова однакового значення: признання/вшанування сьомого дня, дня Божого спочину, благословленого і освяченого Ним.

З точки зору структури текст вірша **Пісня 15-а** складається із двох строф. В нумерології цифра два означає гармонію,

архетипом котрої є миротворець. Кожна строфа складається із семи рядків, а це відноситься, мабуть, до символіки Божого святого сьомого дня.

Зв'язок між цим днем та днем Христового похоронення впливає з перших чотирьох рядків сквородинівського твору: **«Лежиш во гробі, святкуєш суботу/ По трудах тяжких, по кривавому поту./ Князь до тебе ніякого діла не має,/ Князь цього світу, що всіма владає»**. Перед нами одна із найпотужніших алегорій святого відношення до Божого дня, **не залежного абсолютно ні від чого** – ні від особистого стану, ні від земних володарів, воно, це свято, є і його треба вшановувати понад все, навіть понад земним життям і смертю. Отримуючи людську плоть, Ісус Христос – Син Божий – розіп'ятим бувши, «підпорядковується» святому дню/звичая, бо цей день слідує «трудам тяжким», та «кривавому поту», тобто **сотворенню** Христом в людському естві, в тому латентному резервуарі підсвідомості, нового сліду-дороги життя: світла Правди. Насильницьке ставлення до людини, основане на неправді, розпинається і помирає разом з Ісусом Христом, але воскресє все разом з Ним нове життєве ставлення до ближнього: «Я – путь, істина і життя!» (Йоан:14-6).

Обов'язок святкувати день Божий записаний на таблицях Мойсея як третя заповідь після признання і визнання єдиного Бога: «Пам'ятай святий день святкувати!», а день Воскресіння Ісуса Христа є тим самим днем спочину, названим нашими предками Великдень і став найбільшим християнським святом.

Щоб збагнути особливо глибокий сенс цього свята/вшанування Бога, треба взяти до уваги подальше відношення Бога до людини, а потім – наслідки Христових «трудів» та «поту» для принаймні важливої частини людства.

Згідно з біблійним міфовченням, після сотворення Всесвіту центром Божого діяння стає людина/людство. Дозволивши людині відрізнити добро від зла, Бог відкриває поступово людині тайни Свого сотворіння, які людина вживає для свого добра,

чи зла... Вживаємо часто замість слова Бог вираз Верховна Мудрість, щоб підкреслювати саме оту неймовірну досконалість гармонійності та взаємовпливів всіх складових сотвореного Всесвіту.

Ісус Христос своїми діяннями і словами відкриває поступово людині тайни її ества, яких людина вживає і по сьогодні для свого добра чи зла, відкриває те, що в кожній людині існують Божі дари і тільки ними людина сягає вічності. В основному, Син Божий або втілена Божа Правда, головню в нагірній проповіді, навчає людину протиставитись ненависті – любов'ю, помсті – прощенням, злості – милосердям, відчуженості – добросусідством, дискримінації – правосуддям і показує, що таким чином людина може творити добро, а це значить побороти смерть, свою і людства. Це і є глибоке значення рядка **«О неслухані сі сліди!»** Надзвичайна метафоричність цих слів стає повною тільки якщо не забуваємо, що сліди лише постійним повторенням стають стежками й дороговказами, а не повтореними – зникають. Такі сліди, повторені, створили ... **новий рід побіди!** життя над смертю, що викликає в душі автора звеличувальний вигук: **«О сине Давидів!»** Справжній відомий син Давидів був Соломон – символ людської мудрості, але таким кличним зверненням Сковорода сутерує насамперед мудрість Христових вчень.

Друга строфа починається тим самим кличним зверненням – **«Сине Давидів»**, і воно стосується тут мудрості чуда воскресіння Лазаря Ісусом Христом. Лазар прославився протягом земного життя тим, що був добродушною людиною, щирим віруючим і другом Ісуса Христа. Його воскресіння прославило Сина Божого, віру в Бога і самого Лазаря: **«...Лазаря воззавший / Із мудростей земних до слави небесної»**. Ходіння Христовими слідами Правди дає людині шанс піднятися до такої слави, тобто піднятися до вічності.

Вшанування Божого святого дня починається стриманням від діла/роботи: **«Убий у мені тілесну роботу!»** Слідують умови, висловлені у молитовній формі: виконання отчих святих звичаїв

– «**Дай мені з тобою святкувати суботу!** (в значенні: не-дільний день)», потім умова наслідувати Божі/Христові вчення – «**Дай мені ходити слідами твоїми**» і, нарешті, умова створити новий рід/нарід, спроможний побідити смерть як в собі, так і в роді: «**Дай новий рід сеї побіди**».

Закінчується Пісня 15-та тим самим звеличувальним вигуком: «**О сине Давидів!**», що посилює переконливо перевагу обрання мудрих слідів/дороги Правди над будь-якою іншою життєвою дорогою.

* * *

Щоб проникнути у суть святкування сьомого дня Божого спочину, досить не забувати слова: «і добре воно було» та «істинно вам кажу». Якщо після шести днів праці поставимо собі запитання, «чи добре воно було», а в спілкуванні з ближніми почнемо з «істинно вам кажу», то обов'язково наші мислення полинуть до Божих дороговказів чи Христових вчень і навіть не збагнемо, що, по суті, ми читаємо чи слухаємо Святе Письмо, тобто святкуємо Боже святе Не-ділля!..

Хто не сперечатиметься в назвах сьомого Божого дня, а святкуватиме його, той творитиме гармонію у людському світі принаймні, а він назве його миротворцем!

ПІСНЯ 16-а – «ведро чистого світла»

В цю силу: «Я веселку мою ставлю у хмарі».

Хмари пройшли. Радісна веселка ясно сіє.
Пройшла вся туга. Світ наш лисніє.
Веселість сердечна є ведро* чистого світла,
Як проминули морок і шум мирського вітру.

О привабний мир! Ти мені – океан, пучина.
Ти – морок, хмара, вихор, туга, сотанина.
Ця веселка прекрасна мені ведро блищить,
Сердечна голубонька мені мир сповістить.

Прощай, о печаль! Прощай, прощай, зла утробо!
Я на ноги встав, воскрес із гробу.
О гілка Давидовська! Ти берег мені і кифа,
Ти веселка, життя, ведро мені, світ, мир, олива.

**Ведро – ясна погода, спека, посуха; небесна світлість і чистота воздуха.*

* * *

Веселка за Святим Письмом – це союз, який встановив Бог з Ноем та всім тим, що було живим в ковчезі, щоб більше потопу не було на землі: «Мій лук покладаю я в хмарах і він буде знаком союзу між мною і між землею, ... між мною і вами та між усякою твариною живою і всяким створінням» (Буття: 9-13,15).

В цьому лірико-розмислюючій тексті Сковорода пропонує своєму читачу подібний внутрішній союз між духом/душею і плоттю, між нетлінним і тлінним, між світлом Правди та «привабним миром», союз вже встановлений ним, віруючим-мислителем, та відчутий яко щаслива дорога життя, котру український мандрівний філософ радив своїм побратимам наслідувати.

Тому, з точки зору структури, треба зауважити, що текст складений з трьох катренів, а в нумерології цифра три означає самовираження, архетипом якого є заводило – той/то, що заводить в дію.

Ключовим словом, вживаним в кожній строфі, і, одночасно, лейтмотивом Пісні 16-ї є поняття **ведро**, конкретною проекцією якого є **веселка**. ВТС сучасної української мови пояснює поняття **ведро** та похідне **ведрений, -а, -е** як застарілі слова із значеннями **погожа, ясна година – погожий, ясний**.

В своїх примітках Сковорода уточнює, що це слово запозичене із елінської мови та означає **небесну світлість і чистоту воздуха**.

Чергування зображень природних явищ із зображеннями внутрішніх людських переживань, духовних/душевних станів/настроїв, їхні взаємні впливи – це здавна вживаний художній засіб з метою виявлення тайного зв'язку людини з рештою складових Всесвіту, невід'ємною частинкою якого людина почувала себе завжди. Таку людину Сковорода закликає до постійного творення гармонії як великого (небесних тіл, природи), так і малого (людського) космосів.

Перша строфа є, безсумнівно, вдалим здійсненням такого художнього засобу в поезії Сковороди. У перших двох рядках поет створює з самого початку спільний образ цих двох світів: по вертикалі – зовнішнього світу – макрокосмосу, а по горизонталі – внутрішнього світу людини – мікрокосмосу: **«Хмари пройшли. Радісна веселка ясно сіє./Пройшла вся туга. Світ наш лисніє»**. Спільна риса та, водночас, сенс цього зображення – це перемога

світла над «хмарами/тугою». Вживаючи уособлення (радісна веселка), поет надає світлу космічної творчої потужності сіяти радість як на небі, так і на землі, а внутрішньому єству людини отримати власного лиску.

Останні два рядки першої строфи уточняють, повторно, умову, за якої людина може досягнути справжню радість: **«Веселість сердечна є ведро чистого світла,/ Як проминули морок і шум мирського вітру»**. Ключовий вірш Пісні 16-ї – «Веселість сердечна є ведро чистого світла» – це натяк на вплив як прашчурівських дохристиянських, так і християнських повчань, на етико-моральні засади Сковородинівської філософії про радість і дорогу життя. Орійський шлях самовдосконалення людини (Правдиво думай, правдиво говори, правдиво чини) ні в чому не відрізняється від Христових слів Нагірної проповіді: «Кажу бо вам, що коли ви своєю праведністю не перевищите книжників, не ввійдете в Царство Небесне» (Матей: 5-20).

Друга строфа – це пряме звернення поета-мислителя до «привабного миру»/світу для викривання його шкідливих/згубних впливів та наслідків на тілесне і душевне/духовне здоров'я людини та на її долю: **«О, привабний мир! Ти мені – океан, пучина./ Ти – морок, хмара, вихор, туга, сотанина»**. Перелік мирських пристрастей сугерує і необмеженість їхніх виявів як в кількості, так і в різноманітності форм. Дотримуючись певної етично-естетичної гармонії, в наступних двох віршах другої строфи Сковорода відмічає вигоди душевно-духовної чистоти людини: **«Ця веселка прекрасна мені ведро блищить,/ Сердечна голубонька мені мир сповістить»**.

Якщо метафора «веселка прекрасна» визначає зовнішню красу людини, пройнятої світлом Правди, то метафора «сердечна голубонька» звертає увагу на її внутрішню красу – душевний мир, оснований на любові. Зовнішня блискучість людини гармонійно встановляє її в блискучість/красоту природи – великого космосу, а внутрішня піднімає людину до висоти духовної краси, як вісника миру, в мікро– і в макрокосмосі.

Потрійне повторення дієслова в наказовому способі дії – прощай – в першому вірші останньої строфи набирає значення заклинання, яким поет-віруючий зрікається назавжди пристрастей, що спричиняють «печаль», але є і постійною «утробою»/джерелом породження інших вад: **«Прощай, о печаль! Прощай, прощай, зла утробо! Я встав на ноги, воскрес із гробу»**. Це рішення та її наслідок сягає глибокого символічного значення смерті та воскресіння Ісуса Христа.

Останні два вірші прояснюють дорогу до світла Правди – це вчення «Гілки Давидовської». Метафора вселяє ідею, що людина, спрямована цією дорогою, проросте в дерево, плоди якого зміцнюватимуть це світло: **«О, гілко Давидовська! Ти берег мені і кифа, Ти веселка, життя, ведро мені, світ, мир, олива»**. Христові вчення стали для поета-віруючого мислителя і постійним заняттям, і засобом визволення/спасіння від зла, і дорогою щасливого життя, і джерелом духовної насолоди та душевного спокою, і знаком визнання/оцінення перед родом/народом.

* * *

«Слово Христос вказує на характер місії Ісуса з точки зору християнства. Грецьке слово Христос є перекладом івритського Машіах чи арамейського Мешіах, тобто Месія і означає помазанник. Епітет **помазанник** вживався в стародавньому Ізраїлі у відношенні до царів і священників» (Вікіпедія).

Сковорода не прагнув стати ні царем, ні священником, хоча на останній чин його запрошували, а він був гідний цього. Сковорода прагнув і став плодовитим деревом «гілки Давидовської», плід якого – Тарас Шевченко – «...став володарем у царстві духа...» (І. Франко).

Григорій Сковорода зрозумів, як мало хто, Христове вчення: **«Поки у вас світло – віруйте у світло, щоб світла синами вам стати»** (Йоан:12-36).

І він став, насправді, сином світла!..

ПІСНЯ 17-а – дорога «тихої пристані»

Життєве море, що здвигається даремно та інше.

Бачачи життя цього я горе,
Кип'яче, як Червоне море,
Вихром суму, напасті, бід,
Розслаб, жахнувся, поблід,
О горе сущим у нім!

Повернув я бідний біг мій скоро,
Щоб не скритись з фараоном в морі.
Се в пристань я тиху біжу
І криком плачевним кричу,
Піднявши руки вгору.

О Христе! Не дай стліти в аді!
Дай мені жить в твоїм небеснім граді,
Хай не волоче мене у свій слід,
Блудниця-мир, сей темний світ!
О милості бездна!

* * *

Епіграф до Пісні 17-ї натхнений, напевно, словами Єрусалимського царя Когелета, сина Давида, записаними в першій главі книги Святого Письма – Проповідник (Еклезіаст): «Марнота марнот – геть усе марнота». Ці слова стануть в літературі ванітативним мотивом – *Vanitas vanitatis*, – а в літературному напрямку бароко (XVI-XVIII ст.) стануть ідейним підложжям барокового світобачення.

З точки зору структури текст складається із трьох строф, а в нумерології цифра три означає самовираження, архетипом якого є заводило (той, що заводить в дію).

Насправді, Сковорода висловлює свій власний вибір щодо «розв'язки» ванітативного мотиву, вживаючи тричі для уточнення цього наміру особовий займенник «я» та двічі його відмінкові форми «мені, мене».

Читаючи перші три рядки Пісні 17-ї, ставиш собі запитання: Невже людське життя – це тільки **«...горе,/ Кип'яче, як Червоне море,/ Вихром суму, напасті, бід»**? В житті людини, як і в долі людства, на основі закону пульсації існують інтервали радості, щастя, добра, існують інтервали «суму, напасті, бід», але вони, на жаль чи на добро, ніколи не є однаковими ні в часі, ні в інтенсивності. Вважаю, що Сковорода має на увазі «горе» свого народу тільки в підтексті, бо географічна ознака «Червоне море» надає порівняльному терміну метафорично-символічного значення.

Для висвітлення мотиву «марноти марнот», вживаного в цьому тексті, спробуємо короткий екскурс в біблійний, і не тільки, міф Буття.

Рослинність, сотворена Богом третього дня, вбирає та об'єднує в собі та в її плодах потужність «неба» та «землі» і зароджує складові елементи/речовини, необхідні для створення життєвої енергії тваринного світу, а також і людського. Найсильніший вияв тваринної життєвої енергії, як і людської, – це боротьба за існування виду/роду. Першою із форм цього вияву для людського роду є так званий конфлікт між поколіннями, що проявляється в сім'ї і продовжується в суспільних формах проживання. Другою була б боротьба за життєвий простір існування, що поширюється і до відносин між народами.

Якщо додати ще боротьбу за лідерство, багатство, володіння і т.п., то вже достатньо, щоб бачити життя людини яко «кип'яче горе...», зображення, яке драматично впливає на чутливість/гуманність українського поета, викликаючи в глибині його ества

апокаліпсичний скрик: **«Бачачи.../Розслаб, жажнувся, поблід,/ О горе сушим у нім!»**

Сковорода-мислитель бачить життя як постійне турбування. В одному із афоризмів твердить так: «Ні про що не турбуватись, ні за чим не турбуватись – значить не жити, а бути мертвим, адже турбота – рух душі, а життя – це рух». Життєве горе він вважає і життєвою наукою для тих, котрі напувають розум свій у Верховній Мудрості: «Коли повз тебе проходить п'яний, ти так думай: Бог дав тобі видовище, щоб ти на чужому прикладі усвідомив, яке велике зло пияцтво – біжи від нього!» (Афоризми).

Таким чином можна пояснити його ставлення до життєвого горя в другій і третій строфах, де український поет виходить поза межі барокового світобачення. Перший крок в рішенні життєвих турбот – це рішуче і чітке змінення напрямку/дороги: **«Повернув я бідний біг мій скоро»**. Усвідомлення власного неправильного напрямку/дороги життя, виражене епітетом-метафорою «бідний біг мій», створює передумови для уникнення можливих згубних наслідків, беручи до уваги і неправдиві поступки попередників – **«Щоб не скритись з фараоном в морі»**, – але й для шансу відкриття правдивої путі – **«Се в пристань я тиху біжу»**. Вживаючи дієслово «не скритись», поет сугерує не ідею потонути-померти, а більш мучительну можливість жити незаміченим, самоізолюваним, осоромленим власною ганебною поразкою. Епітет-метафора «пристань тиха» вселяє образ безконфліктного життєвого простору, без «кип'ячого горя», без мирських пристрастей.

Якщо кожна людина є окремішною, то й кожний рід/нарід є окремішнім, а тоді і дороги до Правди є окремими/різними. Сковорода-мислитель-віруючий обирає християнський ритуал звернення до Верховної Мудрості: **«І криком плачевним кричу,/ Піднявши руки вгору»**. Структура останніх трьох слів на рівні денотативного сенсу слів створює плеоназм, але вважаємо, що поняття «вгору» набирає значення найвищого

духовного простору, простору Правди, а це надає такій структурі валентності художнього засобу. Підтверджують це наступні рядки тексту. Із цього безмежного інформаційного поля, поля Правди, поет-віруючий обирає Христові вчення: **«О Христе! Не дай зітліти в аді!»** Тут вбачаємо Сковороду філософа та одну із його головних філософських тем: тлінне та вічне. Щоб тлінна плоть не попала в «ад», тобто не самознищилась плотськими пристрастями, її треба очистити/підняти/охопити Духом Правди. Поет-віруючий висловлює це проханням-молитвою: **«Дай мені жить в твоім небеснім граді»**. Христові вчення побудували цей «небесний град», а саме той простір Правди, за упорядкуванням котрого і тлінна плоть може сягнути вічності, Ісус Христос будучи для Сковороди, і не тільки, праобразом отого «небесного городянина», чистого тілом і чистого духом.

Поет-віруючий не відмовляється від земного світу, не бажає його покинути, а навпаки, бажає турбуватись тим, щоб «не волочила» його **«...у свій слід,/ Блудниця-мир, сей темний світ!»**, тобто, йти шляхом Правди в житті і не перехрещуватись із мирськими пристрастями. Він називає їх «сей темний світ», щоб метафорично сугерувати найбільшу роль світла Правди у створенні людини в людині. Тільки людина в людині спроможна зберегти і продовжити людський рід, бо спроможна сягнути вічності.

Поет-мислитель-віруючий переконаний в тому, що світла Правди не треба шукати чи відкривати, воно є, вічно сяє, а людині потрібно тільки до нього «підняти руки» свого розуму і набирати його: **«О милості бездна!»**

* * *

Сковорода виразив у Пісні 17-ій свій час, свій вибір і свою дорогу до світла Правди життя. Безсумнівно, цей твір є і самовираженням поета-мислителя-віруючого стосовно власного життєвого горя і його відношенням до прикрої долі людини взагалі, до якої ставиться з глибокою емпатією. Своїм вибором/

прикладом сугерує дорогу до «тихої пристані», яку він, як учитель-філософ, бачить не тільки як простір безпристрасного життя, а також як простір відродження людини в людині, тобто простір забезпечення існування людського роду.

Історія людства, включно і віри, навчає нас, що «тихі пристані» існують, їх буде безліч, коли буде безліч людей, які знаходять правдиву дорогу до них, і вони, такі «пристані», є саме те «інше» з сквородинівського епіграфу, що він обрав і наслідував до кінця свого життя те, що діє рятівною силою в долі роду людини всупереч «вихрам суму, напасті, бід»...

ПІСНЯ 18-а – стежина «милого віку»

**«Господь гордим противиться – смиренным
дає благодать».**

(Послання апостола Якова: 6-6)

Ой ти, пташко жовтобоко,
Не клади гнізда високо!
На зеленій клади травці,
На молоденькій муравці.
Яструб от над головою
Висить, хоче ухопить,
Вашою живе він кров'ю,
От, от! Кігті він сталить.

Стоїть явір над горою,
Все киває головою.
Буйні вітри повівають,
Руки явору ламають.
А вербички шумлять низько,
Волічуть мене до сна.
Потічок тече тут близько,
Видно воду аж до дна.

Нащо ж мені замисляти,
Що в селі родила мати?
Нехай у тих мозок рветься,
Хто високо вгору дметься,

А я буду собі тихо
Коротати милий вік.
Так мине мені все лихо,
Щасний буду чоловік.

* * *

Святе Письмо вважає гордість одним із найтяжчих і непростимих гріхів, після гріха вбивства. Людина завжди сприймала гордість, головню свого ближнього з певним недовір'ям та неоціненням, але завжди таємно в собі бажала бути гордою, як постійне приховане стремління до повного оцінення власного ества. Для правильного вияснення цієї душевно-семантичної дилеми звернемось, як годиться, до *Великого тлумачного словника* сучасної української мови, де слово «гордість» тлумачиться так:

1. Почуття особистої гідності, самоповаги.
2. Почуття задоволення від усвідомлення досягнутих успіхів, переваги в чому-небудь.
3. Надмірно висока думка про себе і зневага до інших; пихатість.

З поданих пояснень впливають двоє денотативних значень: гордість-гідність та гордість-пихатість. Отже, «Господь гордим – пихатим противиться», тобто тим, котрі себе переоцінюють і з цієї псевдовисоти зневажають свого ближнього.

Структуру Пісні 18-ї складають три строфи-восьмивірші. Тристрофну структуру зустрічаємо в багатьох віршах Сковороди, а значення цифри три з точки зору нумерології та символіку цього архетипа вже пояснено в попередніх коментарях Пісень божественного саду. Строфа-восьмивірш має також своєрідну структуру – два двовірші з парною римою та катрен з перехресною римою. Двовіршами поет сугерує гордість-пихатість, а катренами – смиренність.

З точки зору зображень слід зазначити, що поет-мислитель для повного і переконливого виявлення антитези гордість

– пихатість/смирненність охоплює головні складові Всесвіту: звіриний/пташиний світ, рослинний та людський.

Зображення, створене в перших чотирьох рядках, здається, суперечить природному способу життя-буття птахів: **«Ой ти, пташко жовтобоко,/ Не клади гнізда високо!/ На зеленій клади травці,/ На молоденькій муравці».**

Але в залежності від способів харчування та збереження існування виду, птахи в'ють гнізда і «високо», і «на зеленій травці». Мабуть, Сковорода, дотримуючись принципу «сродної праці», застерігає той вид «птахів», котрий пристосований будувати «гніздо» «на зеленій травці», щоб не змінювати власний, природний, Верховною Мудрістю передбачений спосіб життя-буття...

Те, що український поет-філософ обожнював природу зі всіма її складовими, – незаперечна істина. Вигуком «ой» та особовим займенником «ти» він звертається прямо та з глибоким переживанням/співчуттям до пташиного світу, хоча свідомий того, що тут безпощадно діє принцип природної селекції: **«Яструб от над головою/ Висить, хоче ухопить,/ Вашою живе він кров'ю,/ От, от! Кігті він сталить».** Зберігають/забезпечують існування свого роду ті птахи, котрі наслідують/вживають свої природні властивості захисту, але застереження поета-мислителя стосується не тільки пташиного світу...

Друга строфа – це одна із найвиразніших та найвдаліших пастелей не тільки Сковороди, але й української літератури, принаймні. Продовжуючи вияснювати антитезу гордість – пихатість/смирненність, Сковорода створює пейзаж особливої краси, в якому власне «я» становиться не тільки шанувальником природи, а невід'ємною складовою цього Божого створіння: **«Стоїть явір над горою,/ Все киває головою./ Буйні вітри повівають,/ Руки явору ламають./ А вербички шумлять низько,/ Волічуть мене до сна./ Потічок тече тут близько,/ Видно воду аж до дна».**

Взагалі, дерево та гора – це символи високості. Рости «явору» та ще й «над горою» – це в баченні поета-мислителя небезпечно

стремління, тому що «буйні вітри» карають ті «руки», що пробують сягнути недосяжного для них. Вживане уособлення не потребує додаткового уточнення його конотативного значення, але значно посилює емоційну участь читача.

Верба, головню плакуча, та потік мають тут значення смиренності, покірності. Таке райське оточення підносить ліричне «я» поета до екстазу, стану, на якому границі між реальністю та уявою зникають і вводять його в простір блаженності.

Синтагма **«Видно воду аж до дна»** також містить сильне конотативне значення. Чистота води – це основна ознака цієї життєдайної стихії, але тут сугерує чисте-святе ставлення до цього Божого дару з боку чистої душі паломника святої природи, котру наші пращури обожнювали, бо вважали її Божим храмом.

Третя строфа – це пряме звернення до власного «я», котрому автор ставить риторичне запитання у гумористичній формі народної мудрості: **«Нащо мені замисляти,/ Що в селі родила мати?»** Народження дітей – це природне явище, це свята постанова Всевишнього: «Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі» (Буття: 1-28). Все, сотворене Верховною Мудрістю, не має бути об'єктом турбот людини, а навпаки, турбуватись людині треба тим і тільки тоді, коли сотворене Богом нищиться людиною.

Також в іронічній формі Сковорода засуджує людину, яка не наслідую свою «сродну працю», а виснажує власні сили для надмірного піднесення по суспільних сходинах: **«Нехай у тих мозок рветься,/ Хто високо вгору дметься»**. Метафора «мозок рветься» та плеоназм «високо вгору», що набирає валентності художнього засобу, створюють ефектне жало метафори-сарказму.

Останні чотири рядки виражають щире власне признание поета-філософа в тому, що своєю мудрістю «він інших вчив як жити, але й жив як вчив»: **«А я буду собі тихо/ Коротати милий вік./ Так мине мені все лихо,/ Щасний буду чоловік»**. Секрет щасливого життя в баченні Сковорода – зовсім не секрет,

а спосіб життя, якого легко сягнути: «...тихо/ Коротати милий вік». Дієслівний епітет, виражений прислівником «тихо», вселяє ідею неконфліктного відношення людини до свого ближнього наслідуванням «сродної праці». Особовим займенником «я» Сковорода підкреслює те, що обраний шлях життя відповідає його «сродній праці». Іншим відповідає, незаперечно, інша стежина життя-буття.

Епітетом-метафорою «милий вік» поет називає частину віку людини, в якій вона, людина, сягнула певного рівня мудрості, котра дозволяє їй обирати правильні стежини щасливого життя, оснований на правдивому «religio» у відношенні до складових Всесвіту. В цьому полягає стремління людини в баченні Сковорди: бути чи не бути «щасною».

* * *

Якщо український поет-філософ написав би цей вірш-пастель в сьогоденнішніх часах, то, напевно, перший рядок звучав би «Ой ти, пташко синьо-жовтобоко», а яструба метаморфозував би у птаха-чудовисько...

ПІСНЯ 19-а – «...проти правителів цього світу темряви»

**В сей кінець: «Нам бо треба боротися не
проти тіла й крові...»**

(Послання апостола Павла до ефесян: 6-12)

«...розтопчиш лева і дракона».

(Псалтир: 91-13)

**«Візьміть також шолом спасіння і меч
духовний, тобто слово Боже».**

(Послання апостола Павла до ефесян: 6-17)

Ах ти, нудьга проклята! О докучлива печаль!
Гризеш мене змолodu, як міль одяг, як ржа сталь.
Ах ти, скука, ах ти, мука, люта мука!

Де не піду, все з тобою всюди всякий час.
Ти, як рибонька з водою, завжди біля нас.
Ах ти, скука, ах ти, мука, люта мука!

Звіряку злу заколеш, якщо візьмеш гострий ніж,
Але нудьгу не побореш, меч хоч буде і гостріш.
Ах ти, скука, ах ти, мука, люта мука!

Добросердечнеє слово коле сих звірів,
Воно завсiгди готове внутрі твоїх роздумів.
Ах ти, скука, ах ти, мука, люта мука!

Христе, Ти – меч небесний в плоті нашої піхві!
Почуй скрик наш слізний, щади нас од сих звірів!
Ах ти, скука, ах ти, мука, люта мука!

Твій нам голос згори сладкий, якщо возреве,
Як блискавка, полк звірів всіх гадких розжене.
Геть ти, скука, геть ти мука з димом, з чадом!

*Складена 1758-го року в переяславських степах,
в селі Ковраї*

* * *

Насамперед треба зауважити, що перші два епіграфи Пісні 19-ї подані фрагментарно, спонукуючи нас, таким чином, глянути на цілі фрази: **«Нам бо треба боротися не проти тіла й крові, а проти начал, проти властей, проти правителів цього світу темряви»** (Послання ап. Павла до ефесян: 6-12), **«На гада й змія будеш наступати, розтопчиш лева і дракона»** (Псалтир: 91-13). Третій епіграф виявляється своєрідним підсумком перших двох.

Тіло й кров, людська плоть, самі/сама по собі не грішні/грішна. Український поет-мислитель чітко визначив поняття гріху своєю творчістю і висловив виразно своїм афоризмом: «Насіння лихих справ – лихі думки». Означає, що «світ темряви» складають лихі думки-ставлення: нудьга, брехня, фарисеїзм, лицемірність, пихатість і т. п. 91-ий розділ Псалтиря має заголовок «Бог – вічне пристановище людей» і радить-навчає людину своїми стихами діяти засобами Божого слова: чинити добро і говорити правду. Тільки така «зброя» поборює лихі думки і стає ангелом-хранителем людини в найнебезпечніших її пригодах.

З точки зору структури, текст Пісні 19-ї складають шість двовіршів, а кожному двовіршу додається рядок-рефрен, який висловлює ставлення творчого «Я» відносно теми – «нудьги».

В нумерології цифра два означає гармонію, архетипом котрої є учитель. Якщо враховуємо і рефрен, то отримуємо тривірш, а цифра три означає самовираження.

Вживаючи уособлення, український поет-філософ звертається до «нудьги», як до найсильнішого суперника агори своїх роздумів, прямо, особовим займенником «ти» і за допомогою вигуків «Ах» та «О», щоб таким обуренням-ненавистю, але й подальшими аргументами остаточно побороти цього «звіра/ворога» людського ества: **«Ах ти, нудьга проклята! О докучлива печаль! Гризеш мене змолоду, як міль одяг, як ржа сталь».**

Щоб пізнати детальніше оцю «звіряку злу», заглянемо у ВТС сучасної української мови: «нудьга». 1. Стан, викликаний бездіяльністю, відсутністю розваг; сум, досада... 2. Стан, що характеризується неспокоєм, тривогою в поєднанні з сумом, апатією; туга, журба. Вважаємо, що головна ознака цього стану є **бездіяльність**. Підтверджує наше міркування, знову ж таки, сквородинівський афоризм: **«Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме хорошого, то звертатиметься до поганого».**

Епітет «докучлива печаль» сугерує край терпеливості/обуреності поета-мислителя, – грань, після якої слідує кардинальне рішення. Синтагмою «грязеш мене змолоду» він уточнює темпоральний вимір життя людини, в якому може появиться такий «ворог» блаженності людини, людського світу взагалі, і котрого випробування сам пройшов. Вживані порівняння для визначення заподіяної шкоди як духу, так і плоті, не потребують додаткового коментаря. Без відповідного життєвого досвіду та відповідної мудрості молода людина може сприйняти нудьгу/бездіяльність навіть як свою екзистенційну складову: **«Де не піду, все з тобою всюди всякий час./ Ти, як рибонька з водою, завжди біля нас».**

Таку помилку можна вважати головним гріхом молодості. Тому, мабуть, третій двовірш приготував засоби боротьби.

Найголовнішим є уточнення, що «нудьга» – не зовнішній ворог людини, а внутрішній: **«Звіряку злу заколеш, якщо візьмеш гострий ніж,/ А нудьгу не побореш, меч хоч буде і гостріш»**. Тобто і зброю проти нього треба знайти всередині себе: **«Добросердечнеє слово коле сих звірів,/ Воно завжди готове всередині твоїх роздумів»**. Нудьга – це стан, який не стосується нашої плоті, хоч нищить її, а стан нашої душі та духу. Треба тільки привести їх в стан діяльності «до хорошого» – і зброя готова: «добросердечнеє слово»! Це – ключовий вираз головного меседжу цього лірично-роздумливого дискурсу.

Добро серця – це душевна любов до ближнього і дорога до блаженності. Слово – це вияв духу людини і, якщо зароджується в любові, то створює оту божественну гармонію життя-буття люду... «Добросердечнеє слово» є сотворінням людських «роздумів», основаних на святій Правді. Наскільки буде більше роздумів, настільки скоріше народиться добре/правдиве слово, а тут можна вбачити глибинність Божого «помішання єдиної мови на землі» біля Вавилонської вежі.

Як можна визначити правдивість слова/дороги? В християнській вірі визначається за допомогою Христових вчень: **«Христе, Ти – меч небесний в плоті нашої піхви!/ Почуй скрик наш слізний, щади нас од сих звірів!»** Роздуми, освітлені вченнями Ісуса Христа, гартують «меч» побороення нудьги/звіра. Вважаючи людську плоть піхвою небесного меча, Сковорода створює алегорію святого поєднання праху і духу людини та одне із найсвітліших зображень праведної людини в баченні справжнього «релігію». Молебне звернення другого рядка – це найщиріше признание Божої Правди як «вічного пристановища людей».

Останній двовірш виражає переконання поета-віруючого не тільки в правдивості Христових вчень, але і в потужності/ефективності в боротьбі з ворогом людського єства: **«Твій нам голос з неба сладкий, якщо возреве,/ Як блискавка, полк звірів всіх гадких розжене»**. Епітет-метафора «голос сладкий»

в поєднанні з обставинно-умовною синтагмою/реченням «якщо возреве» складає оксиморон, в якому вживане дієслово вселяє значення: «погрозить», «дійде до вух», «переможе».

Після останнього двовірша вживаний рефрен змінюється: **«Геть ти, скука, геть ти, мука, з димом, з чадом»**. Вигуком «геть» і тим же особовим займенником «ти» поет-мислитель знову звертається прямо, але ставлення його є зовсім інше, він поборює/відкидає ворога/нудьгу з власного єства та з єства всіх помудрілих людей, вважаючи її останком даремно згорілої енергії, а то й отруйною речовиною як в дусі, так і в плоті людини.

«Кінцева мета життя—твердить К. Г. Юнг—це повна реалізація «Я», тобто становлення єдиного, неповторного і цілісного індивіда». Цей процес він назвав «самореалізацією». Не забути, що й наші пра-пращури арії встановили свій «арійський шлях самореалізації»: думати правдиво, говорити правдиво, чинити правдиво. Це означає, за Сковородою, бути постійно **діючим у світлі Правди!**

Життя — це гра за правилами Правди, неповторна для кожного окремого індивіда, а кожний вихід поза це правило — то крок від самореалізації власного Я, і не тільки... Наскільки в суспільстві більше індивідів, що виходять поза таке правило, настільки те суспільство зменшує свій шанс самореалізації, дезгармонізуючи складові Всесвіту та спонукуючи Верховну Мудрість до непощадних мір...

ПІСНЯ 20-а – «сам ти... храм та град»

Названою Сігор. У цьому маленькому, але високому градику, бенкетує Лот з дочками.

«Бог сидить на своїм святім престолі»;
(Псалтир: 47-9)

«...подібний до розумного чоловіка, який збудував свій дім на скелі».

(Матей: 7-24)

«Хто зніметься для нас на небо (на гору Господню)?»

(Второзаконня: 30-12).

Хто серцем чистий і душею,
Броня йому не є необхідна,
Не потрібен шолом по шию,
Війна йому не потрібна.

Непорочність – це його броня,
І невинність – алмазна стіна,
Щит, меч, шолом – йому сам Бог.

О світе! Світе безпорадний!
Надія твоя у царях!
Думаєш, що берег сей беззvadний!
Вихор розмете сей прах.

Непорочність – це Сігор тобі,
І невинність – двір на небесі.
Туди лети і там почи!

Свят сей град бомб не боїться,
Ні брехливих стріл,
І хитрих мін не страшиться він,
Завжди цілий і не горів.
Непорочність є той діамант,
І невинність є святий то град.
Туди лети і там почи!

В граді цім і ворогів люблять,
Добро роздають ворогам,
Для других здоров'я гублять,
Добрі не тільки друзям.
Де ж є такий прекрасний град?
Сам ти град, з душі як вигнав яд,
Святому духу храм та град.

* * *

Після найдавнішого і найглибшого екзистенційного запитання/теми – Чи може людина побороти смерть? – відповідь, на яке Сковорода подає в «Пісні першій», і не тільки, український мислитель складає і відповідь в світлі правди Верховної Мудрості/Бога, на наступне вагоме запитання/тему, не менш давнє, не менш глибше: **Хто/що може захистити життя людини?**

Здавалося б, що відповідь знаходимо в епіграфі та в останньому рядку першого рефрену **Пісні 20-ї**, яка (відповідь), спрощено, звучить так: Всі і все є в Божих руках. Але сумнів викликає остання цитата: **«Хто зніметься для нас на небо?»** Означає це, що в менталітеті люду існує глибоко вкоріненою потреба посередника-захисника-представника! Мабуть, такий менталітет є тільки фідбеком того глибокого, підсвідомого признання власних хиб, недоліків кожної людини зокрема, силою, яка на рівні мудрого усвідомлення власних – «сродних», як називає їх Сковорода – умінь переходить в енергію, котра

штовхає людину до досконалості в її вроджених здібностях. Ота химерна воля заслоняє людині світло Правди, а оця, мудра, відкриває!

Структуру даного вірша складають чотири катрени, до кожного катрену додано тривіршовий рефрен, змінений певними нюансами після кожної з перших трьох строф, а після останньої строфи замінений формою запитання та відповіді на вищезазначену тему цього лірично-розмислюючого дискурсу. В нумерології цифра чотири означає **творення**, архетипом якої є **трудівник**, а цифра три означає **самовираження**. З цієї точки зору коментар складається так: Людина може захистити своє життя, якщо трудитиметься над правильним творенням власного єства. Український поет-мислитель виражає це власним трудом над власним єством.

Перший рядок Пісні 20-ї є мудрою відповіддю не тільки на останню запитальну цитату епіграфа – Хто зніметься для нас на небо (гору Господню)? – але й на основне запитання понад двотисячолітнього поняття демократії – Хто може представляти людину? – і на вічне як людина, тим паче і сучасне запитання: Існує, чи може існувати бездоганна «броня»-оборона життя людини?

Наступні рядки першої строфи створюють моральний контур такої людини, в єстві якої відкривається і бездоганна «броня»-оборона її життя: **«Хто серцем чистий і душею,/ Броня йому не є необхідна,/ Не потрібен шолом по шию,/ Війна йому не потрібна./ Непорочність – це його броня,/ І невинність – алмазна стіна,/ Щит, меч, шолом – йому сам Бог»**. Тут український поет-мислитель сугерує, згідно з християнською мораллю, і порожнистість мирських псевдовинахідок: *Найкраща оборона – це напад!* або *Мир захищається озброєнням!*

Головні атрибути людського єства – **непорочність** в значенні моральної чистоти, та **невинність** в значенні правдивого відношення до ближнього – це і є саме та непоборна «броня» в усіх сенсах. Ці ознаки є джерелом волі правдивого, світлого

шляху життя людини, по якому ступали і ступають як великі невідомі, так і славнозвісні творці, як невідомі, так і визнані герої, як древні мудреці-волхви, так і сьогоднішні тибетські монахи чи праведні отці.

Дилема непоборної «броні» набирає у другій строфі саркастичного загострення, викликаного, мабуть, тим, що причини і наслідки в своєму житті-бутті людина не починає шукати від себе: **«О світе! Світе безпорадний!/ Надія твоя у царях!/ Думаєш, що берег цей беззадний!/ Вихор розмете сей прах./ Непорочність – це Сігор тобі,/ І невинність – двір на небесі!/ Туди лети і там почи!»**

Надія на захист могутнього «царя» починає з переходу людства від теократичної форми врядування родом/народом до монархічної, умовно званої кінцем «золотого віку», а історично – кінцем найрозвиненішої аграрної культури енеоліту на наших теренах арійської культури. Глибокого значення наслідкам цього пагубного навіть і досьгодні менталітету надає Т. Г. Шевченко у поемі «Саул». Сковорода зводить такий менталітет до простого, але виразно-символічного значення: прах проти вихору. Рефрен підкреслює, що названі вже моральні ознаки є сильнішими за будь-яку огорожу-оборону, бо не тільки захищають життя, але надають йому й вічності – «двір на небесі». Двічі поет-мислитель радить ближньому своєму піднятися та затриматись на такому правдивому моральному рівні: «Туди лети і там почи!»

В третій строфі Сковорода вважає, що символічне значення біблійного міста Сігор, де Лот врятувався з дочками від аморальних содомо-гоморовців, потребує додаткового уточнення: **«Свят сей град бомб не боїться,/ Ні брехливих стріл,/ І хитрих мін не страшисться він,/ Завжди цілий і не горів./ Непорочність є той діамант,/ І невинність є святий то град./ Туди лети і там почи!»** Треба зауважити, що всі ці сили, які здатні були знищити/спалити город, це сили ззовні людини, котра захистилася в нім. Лот захистився від зовнішніх ворогів,

але дружина його та дочки не повірили достатньо в Божий порятунок і погубили себе і рід. Означає, що від «ворога» зовнішнього можна захиститись, але від внутрішнього – ніколи, його треба не допустити діяти у власному єстві, яке постійно має бути непоборним-святим градом, чистим-правдивим шляхом життя кожної людини, зокрема і всіх разом, щоб залишився цей «град»/єство «завжди цілий і не горів».

В останній строфі український поет-мислитель наголошує саме на цій ознаці єства людини, яка найяскравіше висвітлюється у відношенні до ближнього: **«В граді цім і ворогів люблять,/ Добро роздають ворогам,/ Для других здоров'я гублять,/ Добрі не тільки друзям./ Де ж є такий прекрасний град?/ Сам ти град, з душі як вигнав яд,/ Святому духу храм та град»**. Основа християнської засади – люби ворога свого, як самого себе! – є очевидною. В сьогоднішніх відносинах як між людьми, так і між народами, такий принцип часто тлумачиться як утопічний.

Але якщо глянути хоча б одним оком на історію людства, то побачимо, що неправильний розподіл добра або жага до надмірного матеріального збагачення на землі породжували і породжують завжди «ворогів», а вороги діяли і діють, що загарбницькі нашествия на території чи на економічно-фінансові ресурси продовжуються і називаються нинішніми «царями» трішки інакше – геостратегічною рівновагою, – що від Вавилонського розселення, від бурхливо-нищівних набігів кочовиків до нинішніх міграційних чи терористичних рухів небезпека для життя, здається, зросла, а від Давидової праші до наймодернішої ядерної ракети ніхто не додумався і не створив бездоганного захисту для людини, життя родів/народів навіть стало зовсім незахищеним, у кожного є своя «ахілхесова п'ята»!

Останніми рядками Сковорода вселяє людині ідею поспробувати поставити своє єство на Правдиву/Божу путь, путь «Святого Духа»/Верховної Мудрості, значить очистити себе

від отрути/зла, і стати, по-перше, собі непоборним «градом» та святим «храмом» світла розуму.

Вважаю, що доречно було б закінчити захід такими давно прочитаними десь-то словами: «Якщо одну ідею/погляд підтримують тільки десять людей – це утопія, якщо підтримуватиме тисяча – це стане певним світоглядом, якщо станемо підтримувати всі, це стане дійсністю!»

* * *

Древні частоколи, рови чи фортеці надавали деяких життєвих шансів людям перед «ворогами», а сьогоdnішній арсенал зброї масового знищення не дає шансів нікому. Вплині історичного часу ця неймовірна нищівна сила має шанс тільки стати ще одним аргументом в такому майбутньому упорядкуванні Сковородинівської Пісні 20-ї: «Люду атомна бомба не є необхідна,/ Не потрібно йому зброї по шию,/ Війна йому не потрібна...»

ПІСНЯ 21-а – «Щастя – живе слово, СОЛОД ТВІЙ»

**На кінець такого: «Скажи мені, о ти, що
його моє серце любить, де ти пасеш (твою
отару), де ти розташовуєш її опівдні...»**

(Пісня пісень: 1-7)

Щастя, де ти живеш? Горлиці, скажіте!

В полі вівці пасеш? Голуби, звітіте!

О щастя, наш ясний світе,

О щастя, наш красний цвіте!

Ти мати і дім, появився, покажися!

Щастя! Де ти живеш? Мудрії скажіте!

В небі чи пиво ти п'єш? Книжники, звітіте!

О щастя, наш ясний світе,

О щастя, наш красний цвіте!

Ти мати і дім, появився, покажися!

Книжники всі мовчать, птиці тожє всі німі,

Не говорять, де є мать, ми жє всі не мовні.

О щастя, наш ясний світе,

О щастя, наш красний цвіте!

Ти мати і дім, появився, покажися!

Щастя нема на землі, ані в далі неба,

Не замкнулось у вуглі, інде шукать треба.

О щастя, наш ясний світе,
О щастя, наш красний цвіте!
Ти мати і дім, появився, покажися!

Небо, місяць і земля, зорі всі – прощайте!
Ви мені – гавань лиха, дальше не чекайте.
О щастя, наш ясний світе,
О щастя, наш красний цвіте!
Ти мати і дім, появився, покажися!

Всі минув я небеса, може й дальше піду,
В підземелля навіть всі, може його стріну.
О щастя, наш ясний світе,
О щастя, наш красний цвіте!
Ти мати і дім, появився, покажися!

Це мій любий прискор, скаче олень молодий,
Вище неба, вище гір; крин мій – зелен, чистий і новий.
О щастя, світ мій ясний!
О щастя, цвіт мій красний!
Ти мати і дім, нині бачу, нині чую!

Солодість його – гортань, очі голубині,
Весь є любов і Харрань, руки кришталіні.
О щастя, світ мій ясний!
О щастя, цвіт мій красний!
Ти мати і дім, нині бачу, нині чую!

Не чіпляйся ти мене, зараз то і звидиш,
Ззовні не шукай мене, то й негайно знайдеш.
О щастя, світ мій ясний!
О щастя, цвіт мій красний!
Ти мати і дім, нині бачу, нині чую!

Ах! Наверни-но свій ти зір: він мене окрилить,
Вище стихій, вище гір він мене підсилить.
О щастя, світ мій ясний!
О щастя, цвіт мій красний!
Ти мати і дім, нині бачу, нині чую!

Сядем собі, брате мій, сядем для бесіди.
Живе слово солод твій, всі очистить мені біди.
О щастя, світ мій ясний!
О щастя, цвіт мій красний!
Ти – мати і дім, днесь тя бачу, днесь тя чую!

В полудень ти спиш на горах, стадо пасеш в кринах,
Не в Гергесенських полях і не в їх долинах.
О щастя, світ мій ясний!
О щастя, цвіт мій красний!
Ти – мати і дім, днесь тя бачу, днесь тя чую!

* * *

Щоб збагнути меседж лірично-розмислюючого тексту **Пісні 21-ї**, епіграфом до якої взято з біблійної частини «Поетичних книг», треба обов'язково перечитати книгу «Пісня пісень» – один із найяскравіших гімнів любові, написаний у формі античної вистави, де головними персонажами виступають Молодий, Молода і Хор. Вислів «пісня пісень» – це гебраїзм, що означає «найкраща пісня», а книга в цілому – це глибоко сугестивна алегорія найпотужнішої енергії живого світу – **любові**. В релігійному світобаченні вона визначається як любов Бога до свого сотворіння і любов цього сотворіння до свого Творця. В природознавчому – це потяг між запліднюючою та відтворюючою силами. Енергія любові народжується із зусилля-прагнення єства виконати своє призначення – існування роду, яке сповняється тільки у безперервній взаємовпливі між складовими Всесвіту.

Людина – це єдине із Божих сотворінь, нагороджене силою вибору таких взаємовпливів, і помиляється тільки тоді, коли не вивчає і не дотримується законів природи-Всесвіту, всупереч тому, що Творець/Верховна Мудрість постійно навчає цьому людину як мудрецами, так і людськими жертвами.

Головна тема Пісні 21-ої – **щастя** – це також одна із найдавніших екзистенційних тем людського мислення, яка постійно породжує безліч підрядних запитань: Що таке щастя? Де знаходиться щастя? Кожна людина може досягнути щастя? і т. п. Не менше і відповідей.

Своїм твором Сковорода вписується в оте Верховною Мудрістю призначене зусилля людини-мислителя-віруючого визначити як простір існування щастя, так і суть щастя, у фізичному та метафізичному світах. Для цього український поет-філософ вживає і біблійні символи: книжники, Харрань, Гергесенські поля.

Текст цього сквородинівського дискурсу складають дванадцять строф, розділених на дві частини: перша частина визначає простір, де не можна знайти «щастя», а друга – де можна його знайти і, головню, що воно таке «щастя»!

Кожну строфу складають один двовірш та тривіршовий рефрен, сугестивно адаптований другій частині.

В нумерології цифра два означає гармонію, архетипом якої є миротворець, цифра три – самовираження, архетип – заводило, а цифра п'ять означає зміну, архетипом якої є бунтар. З цієї точки зору екскурс українського поета-мислителя можна вважати духовною спробою відтворення життєвої гармонії людини, відкритої та вказаної на основі власного життєвого шляху, в якому зробила радикальну зміну тільки тоді, коли стала «бунтарем» проти власної екзистенційної траєкторії, а головню, проти згубної виховної концепції – «жирно їсти, солодко пити, тепло одягатись», – нав'язаної тогочасній шкільній молоді.

Перші дві строфі починаються таким давнім і таким же сучасним запитанням: **«Щастя, де ти живеш?»** Курйозним

здавалося б те, що поет звертається, по-перше, до пташиного роду: **«Горлиці, скажіте!», «Голуби, звістіте!»**

Але якщо вважати, що в образно-інтуїтивному світобаченні людини птахи це святі істоти, що пов'язують земний та небесний світи, то можна погодитись, що таким чином наголошується найвеличніша вагомість досягнення щастя для збереження гармонії Всесвіту, а не тільки людського світу. Людина, на жаль, часто вважає «щастям» матеріальні надбання і постійну тілесну розвагу, що український мислитель засуджує легко-помітною іронією: **«В полі вівці пасеш?», «В небі чи пиво ти п'єш?»**

Запитання зростає в серйозності, і Сковорода звертається до «мудрих», до «книжників»: **«Мудрії, скажіте!», «Книжники, звістіте!»** Якщо має на увазі «книжників», які старались і домоглись розіп'яти Правду/Ісуса Христа, то ясно, чому **«Книжники всі мовчать»**. **«Птиці тожє всі німі»** і **«Не говорять, де є мать»**, але вони на волі, оспівують постійно своє «щастя», а хто не пізнає їхню природу, тільки той вважає їх німими. Парадоксом вважалося б те, що «книжники всі мовчать», але їхнє мовчання, якщо має на увазі отих біблійних, це тільки прихована стратегія замовчування Правди, бо сказати її, а не дотримуватись, означало б втратити «престиж», а найголовніше – вагомі привілеї!..

Окремої уваги заслуговує метафоричне визначення «щастя» як «мати і дім» кожної людини, незмінно вживане у рефрені в значенні найсильнішого душевного горіння людини – **любові до рідного**. Тільки це незгасаюче горіння веде до щастя, освітлює життєву дорогу людини і прикрашає її єство: **«О щастя, наш ясний світе,/ О щастя, наш красний цвіте!/ Ти мати і дім, появився, покажися!»** Дієслова, вживані вкінці, вселяють ідею існування в єстві людини природної складової бажання «щастя», а рішення шукати його, то є усвідомленням того, що побачити світло «щастя» та йти за ним дорогою життя можна тільки тоді, коли гориш любов'ю до рідного – де є «мати і дім»!

В дусі народної мудрості Сковорода вважає, що найкоротша дорога до потрібного є відкинення непотрібного, визначає коротко і чітко простір, де не знаходиться «щастя»: **«Щастя нема на землі, ані в далі неба,/ Не замкнулось у вуглі, інде шукать треба»**. Як справжній вчитель, він першим відмовляється від помилкової дороги: **«Небо, місяць і земля, зорі всі – прощайте!/ Ви мені – гавань лиха, далше не чекайте»**. Шоста строфа, остання першої частини, у тому ж учительському дусі закликає людину на основі власного життєвого досвіду не покидати, всупереч всім труднощам, прагнення до «щастя»: **«Всі минув я небеса, може й далше піду,/ В підземелля навіть всі, може, його стріну»**.

Друга частина дебютує щирим зізнанням того, що шукання «щастя» стало улюбленою життєвою енергією поета-мислителя: **«Це мій любий прискор, скаче олень молодий,/ Вище неба, вище гір; крин мій – зелен, чистий і новий»**. Вживаючи епитети-метафори, натхнені символічними ознаками тваринного та рослинного світів, – енергії та чистоти, – Сковорода-поет створює портрет того/свого ества, яке може сягнути «щастя», що виносить його в інший простір: **«вище неба, вище гір»!** Джерелом цього ентузіазму є відчуття, що воно, «щастя», існує, є доступне йому: **«О щастя, світ мій ясний!/ О щастя, цвіт мій красний!/ Ти мати і дім, нині бачу, нині чую!»**

Це рядки рефрену другої частини, в яких Сковорода переходить від стану пасивного прагнення шукання «щастя» до стану безпосереднього його шукача. На основі такого власного сприйняття він створює й етико-моральний портрет «щастя»: **«Солодість його – гортань, очі голубині,/ Весь є любов і Харрань, руки кришталіні»**. Треба зауважити, що головні риси цього – це мудре слово і щирість/моральна чистота. Вони зароджуються тільки в горінні любові до духовного надбання, символом якого є подане місто Харрань – найдавніший центр вавилонської культури, але постійно рефрени посиляють до надбання рідної духовності («ти – мати і дім»).

Створений портрет «щастя» одухотворюється в наступній строфі, входить в діалог з автором, уточнюючи свою тайну/іматеріальну суть: **«Не чіпляйся ти мене, то і зараз звидиш,/ Ззовні не шукай мене, то негайно знайдеш».** До «щастя» треба йти, не чіплятися до нього, а йти йому назустріч і пізнавати дорогу до нього. Прислівником/метафорою «ззовні» «щастя» вказує на простір його існування – внутрішнє єство людини!

Щире шукання «щастя» дало свій плід, і український поет-мислитель глибоким переживанням пробує пізнати його суть: **«Ах! Наверни-но свій ти зір: він мене окрилить,/ Вище стихій, вище гір, він мене підсилить».** Однією із найпотужніших алегорій цього лірично-розмислюючого екскурсу – «Наверни-но свій ти зір» – він домагається, так би мовити, «точки зору» Щастя про гармонію Всесвіту, і, отримавши її, сягнути Його. По суті, це означає побудувати своє інше *Я*, сильніше «стихій» та «вище гір», зробити його рідною складовою власного єства («брате мій») і затримувати його постійним внутрішнім діалогом: **«Сядем собі, брате мій, сядем для бесіди,/ Живе слово – солод твій, всі очистить мені біди».** Епітетом-метафорою «живе слово» Сковорода визначає і головну рису «щастя», і суть його. «Слово», в розумінні його творчої енергії, стає живим тільки тоді, коли народжується з «живого» життя, тобто з правдивого «релігію» – ставлення людини до Всесвіту (природи та свого ближнього) і, в свою чергу, породжує правдиве життя, очищене від всяких бід.

В останній строфі поет-мислитель-віруючий відповідає на головне запитання своєї Пісні 21-ї – **«Щастя, де ти?»** – вже відомим своєрідним баченням, тобто, де воно є і де його немає: **«В полудень ти спиш на горах, стадо пасеш в кринах,/ Не в Гергесенських полях і не в їх долинах».** Тут кожне слово набирає глибокого символічного значення. «Полудень» можна вважати зрілою стадією отого нового *Я*, яке плекає вже «стадо» живих слів на основі власної пречистої/«кринової» – правдивої свідомості.

«Гергесенські поля» – це багата область Палестини навколо м. Гергеса, де, згідно з біблійним текстом, Ісус Христос зцілив двох біснуватих. Вживаючи цей біблійний образ-символ матеріальних достатків, які часто ведуть людину до збіснування, Сковорода повторно уточнює/наголошує, на простір нещастя, але й сугерує вихід/зцілення заблудженим.

Українському поету-філософу вдалось пізнати «щастя»: **«... днесь тебе виджу, днесь тебе чую»**. Це – можливо/доступно і кожному з нас...

* * *

Запитання про «щастя» появилось разом з людиною та існуватиме, скільки і людина, будучи для неї завжди сучасним. Сучасним є і визначення «щастя» Сковородою, яко «живе слово».

На основі слова, нашого чи наших «вождів», ми будемо власне чи суспільне життя. Чи вживаємо «живе слово» сквородиніського значення, показує якість нашого життя, рівень нашої «цивілізації» і вкінці рівень нашого «щастя».

Всесвітня гармонія чимраз частіше порушується смертоносними вчинками. Терористичні акції, прямі чи приховані, проти людини чи проти звіриного та рослинного світів, сіють гибель десятків, сотень або тисяч людей і є прямим наслідком **неживого/мертвого/дерев'яного слова**, тієї погубної псевдополітики затримання світопорядку людськими насильницькими засобами.

ПІСНЯ 22-а – вузька дорога общого діла

**«Пам'ятай про останнє своє і не согрішай»
(Сирах...)**

**«Буває, дорога людині здається простою, та
кінець її – стежка до смерті (пекла)».
(Приповісті...)**

Розпошир удаль твій зір і розум, що світить,
І кінець останній поминай.

Справ твоїх усіх в яку мить стріла улучить,
Усіх бажань спостерігши край.

Речах на яких ти дім поклав?

Якщо камінь, то дім стоятиме.

Якщо на піску твої хороми склав,

З лиця землі їх вихор розмете.

Всяка плоть є пісок і вся мирська слава,
І їх солодість омерзне вкрай.

Полюби вузьку дорогу, бігай общим ділом,

Хай буде Господь твій з Давидом пай.

Якщо вернутись треба у Сіон,

То чому тобі у мир сходжати?

Небезпечна путь є в Єрихон,

Живи в граді, що всіх нас мати.

Якщо ж пустився ти в сію дорогу,
Бог скоро путі перепону вдіє,
Бо знаєш, що зійшовши в бездну многу,
То ум наш в бездні зла не радіє.

О ти, що дух весь є той що єси
І число твоїх не витече літ,
Ти, в нас розбійництва духа зміси!
Хай буря твоя розірве оцю сіть!

* * *

Тема «марноти-марнот», одна із головних, навіть притаманних тем духовного напрямку бароко, в тому числі і літературного, повторно наголошується і в **Пісні 22-ій**, але зовсім з іншої перспективи. Якщо письменники напрямку бароко в більшості виявляли та акцентували на безвихідності життєвого шляху, такий би мовити чорний песимізм навіть перед найсвітлішими реаліями життя-буття, нібито даремно пройденого, то Сковорода пробує, на основі життєвих випробувань власного *Я*, застерегти і приготувати людину до здатності зрозуміти, передбачити і, при потребі, боротись проти такого згубного ставлення до життя-буття.

Структура **Пісні 22-ї** складається із трьох восьмивіршів, кожен з яких складений з двох консенсуально пов'язаних катренів з перехресною римою. В нумерології цифра три означає самовираження, архетипом якої є заводило, а цифра вісім означає чинність, архетипом якої є авторитет. З цієї перспективи, **Пісня 22-а** вважається черговим зізнанням українського поета-мислителя в правдивості власної пройденої життєвої дороги і внаслідок рішучого кроку зміни її напрямку в світлі принципу: Життя – це постійна боротьба, в першу чергу, з собою, за світло розуму. Піднявши будинок життя на такій основі, український поет-мислитель оправдовує свій авторитет вчителя-заводила.

Перший катрен відповідає значенням біблійних повчань книги Сираха та Приповістей, вибраних та поставлених в епіграфі цього поетичного тексту: **«Розпошир удадь твій зір і розум, що світить,/ І кінець останній поминай./ Справ твоїх усіх в яку мить стріла улучить,/ Усіх бажань спостерігши край»**. Життя в баченні Сковороди – це простір, в якому людина перебуває певний час, будуючи в ньому власний життєвий дім, в якому бореться/живе, вживаючи власну «зброю» задля затримання гармонії Всесвіту, частинкою якого є. «Зброя» – це думки, слова та вчинки людини, джерелом котрих є «розум, що світить», єдина сила, спроможна охопити далечинь, широчинь та глибину Простору і Часу, в яким вона, людина, опиняється зовсім не випадково.

Застосуванням метафори «Розпошир удадь твій зір, що світить» поет сугерує існування певної точки зору в кожній людині зокрема, але яка б вона, точка зору, не була, ґрунтувати її треба на Правді, бо «стріла» заподіяних «справ усіх» наших «улучить» усі наші «бажання» за так званим законом бумеранга. Повчання Сковороди – це пам'ятати, що кожна думка, кожне слово і діло людини мають «край», а саме невблаганний момент оцінення, що прямо і безповоротно пов'язаний з обраною життєвою дорогою кожної особи і, напевно, роду/народу в цілому.

Наступний катрен набирає форми алегорії зазначеного повчання: **«Речах на яких ти дім поклав?/ Якщо камінь, то дім стоятиме./ Якщо на піску твої хорони склав,/ З лиця землі їх вихор розмете»**. Сугестивність цього естетичного засобу, специфічного образно-інтуїтивному світосприйнятті людини, забезпечують метафоричні значення слів «камінь», «пісок», «дім» та «вихор», що символізують підряд: камінь – твердість, непохитність, витривалість, правдивість; пісок – нестійкість, нетривалість, мінливість; дім – людське єство, етико-моральні принципи, суспільний статус; вихор – бурхливі історичні часи, життєві випробування. Внутрішнє єство людини ґрунтоване

на Правді – твердить український мислитель – забезпечує їй найпотужнішу роль в суспільному оточенні, в часі і в часах.

В другій строфі часто вживаним підходом Сковорода-вчитель конкретно уточнює оманливі «бажання» людини, їхній «край», але й чітко вказує напрямки правдивої життєвої путі: **«Всяка плоть є пісок і вся мирська слава,/ І їх солодість омерзне вкрай./ Полюби вузьку дорогу, бігай общим ділом,/ Хай буде Господь твій з Давидом пай»**. Плотські пристрасті і «мирська слава» – «це марнота марнот», це «пісок» людського єства, який унеможлиблює знищення «сродних» здібностей, подарованих людині Верховною Мудрістю для гармонійного її життєвого просування у правдивих взаємодіях із всіма складовими Всесвіту.

Мотив «вузької дороги общего діла» Сковорода вживає як в літературних творах, так і в філософських трактатах, в значенні того величезного зусилля, яке витрачає людина для удосконалення «сродної праці». Вартість людських здібностей та умінь виявляється тільки в її діяннях на користь «ближньому». Митці чи ремісники, вожді, герої чи прості особи позначають себе в розмірі Часу тільки «общим ділом»! «Обща» пам'ять не увічнила жодне важливе діло, здійснене в душі вузького, тільки особистого «бажання».

Український поет-віруючий вважає Христові вчення правильним напрямком життєвої дороги, етико-моральним забезпеченням життєвої оцінки, забезпеченням місця в «Сіоні»: **«Якщо вернутись треба у Сіон,/ То чому тобі у мир сходжати?/ Небезпечна путь є в Єрихон,/ Живи у граді, що всіх нас мати»**. Сіон – стародавня фортеця в Єрусалимі, захоплена Давидом і названа містом Давида. В Новому Завіті має значення Небесного Єрусалиму, тобто духовного царства Бога. Кожний віруючий вважає поет, – глибокий знавець значень Святого Письма, – відчуває потребу повернення до Царства Божого, яко останнього його буттєвого кінця, – це потреба, що впливає з істини, закодованої китайською мудрістю в синтагму: Існує одна

й єдина форма невмирущості – це та, котру надає історія. З такої точки зору означає, що людина є те, що говорить про неї мала чи велика історія, і нікому, взагалі, це не байдуже. Це стосується і роду/народу. Звідси випливають і значення запитально-риторичного речення поета і останніх двох застережень. Перше ґрунтується на притчі про милосердного самарянина, який допоміг ближньому, побитому розбійниками в дорозі до Єрихону (Лука 10), і вселяє ідею неминучих, але повчальних, життєвих випробувань людини, а друге, у формі поради, навчає відповідати любов'ю на Велику Материнську – Божу Любов!

Корисно запримітити, що Єрихон, найдавніше людське поселення, яке знаходиться на 250 м нижче рівня моря, набирає тут сенсу антитези в порівнянні з Сіоном – царством божої Правди, розміщеним високо, в небесних просторах. Таким чином, український поет-мислитель-віруючий ставить/пропонує людині вибір!..

І він, чергово, відчуває потребу уточнити істинні зносини Бога з людиною: **«Якщо ж пустився ти в оцю дорогу,/ Бог скоро путі перегороду вдіє,/ Бо знаєш, що зійшовши в бездну многу,/ То ум наш в бездні зла не радіє».**

Допускаючи варіант помилкового обрання людиною життєвої дороги, Сковорода переконливо твердить, що завжди існує «Божя перегорода», тобто правильний вихід: «Розум, що світить-радіє». Це одна із найпотужніших сковородинівських ідей, згідно з якою Боже світло-розум втілюється в естві людини у формі сродних здібностей, котрими вона, людина, долає життєві пристрасті та випробування, тільки плекаючи ті, відмітні їй, Божі дари. Звісним є факт, що людина вживає найефективніше власні розумові здібності в екстремальних ситуаціях. Народна мудрість увічнила цю істину в прислів'ях: «Бог не залишає людину в біді!», «Біда – найкращий вчитель!»

Останнім катреном український поет-віруючий звертається до Всевишнього прямо, від свого і всіх своїх ближніх імені: **«О ти, що дух весь є, той, що єси/ І число твоїх не витече літ,/ Ти,**

**в нас розбійництва духа зміси!/
Хай буря твоя розірве оцю
сіть!»** Бажання позбутися «розбійницьких» облуд здійснюється просто і скоро. Починає признанням вічного існування світла-духу Божої Правди, признанням вчиненого зла, а кінчається різкою зміною життєвої путі, яка б привела до перевтілення внутрішнього єства шляхом Правди.

Сковорода визначає всесущність Господню біблійними словами, почутими Мойсеєм біля неопалимої купини: «Я той, хто є» (Вихід: 3-14). Якщо незмірений є Час його існування, то незмірена є і сила чинити світло-добро. Дієсловом «зміси» в наказовому способі дії поет вселяє ідею всемогутності «бурі»-світла Правди не тільки побороти зло, а й перевтілити його в добро. «Сіті» людських пристрастей – це «марноти марнот», які можна «розірвати», якщо людина прагне «граду, що всіх нас мати»...

* * *

Здається, людство знаходиться ще на початках правильних/правдивих засад життєвих доріг. Ваблять ще плотські пристрасті, неймовірні матеріальні надбання, жахливе стремління людини володіти над людиною. Тяжко збагнути їй, що «число літ не витікає» тільки у Верховній Мудрості Всевишнього, а всім нам літа минають скоро і без вороття...

Українська пісня «Літа минають» на музику та слова Дмитра Циганкова допомогла б, можливо, багатьом усвідомити цю істину...

ПІСНЯ 23-я – могутність Часу!..

**Із цього: «Зникають у марноті днів...
Усвяткуйтеся і урозумійте».**

О дорожчий життя час,
Стільки ми тебе не щадим!
Скільки так, як тягар лишній,
Безоглядно всюди тратим.

Ніби прожитий час прийде назад,
Ніби повернуться ріки до своїх ключів,
Ніби в наших руках літ до прибавки узять,
Ніби вік наш складений з незліченних днів.

Для чого ж ми жити бажаєм,
Літ на світі вісімсот,
Якщо ми їх витрачаєм
На безділля всякий сорт?

Краще мить чесно жить, аніж скверно цілий день,
Краще в святі один день, ніж безбожно рік,
Краще чистим один рік, аніж десять скверен,
Краще в користь десять літ, ніж безплідно цілий вік.

Любий друже, кинь безділля,
Відсічи шкідливе се,
В сію мить берись до діла:
От, от, час твій упливе.

Не наше вже то, що пройшло мимо нас,
Не наше то, що породить будуча пора,
Сущий день тільки наш, а не ранковий час,
Не знаємо, що принесе зоря нічна.

Якщо ж не умієш жити,
Так учись фігури сеї!
Ах, не може всяк вмістити
Розум хитрості цієї.

Знаю, що наше життя повне марноти,
Знаю, що глупа тварюка в світі чоловік,
Знаю, що чим більше жиє, гіршим дураком стає,
Знаю, що сліпий той, хто заклада собі вік.

Rogatus quidam philosophus: quid esset pretiosissimum?
Respondit: tempus. (Запитав хтось філософа: що є найцінніше?
Він відповів: час.)

* * *

Простір і Час появились тільки тоді, коли Верховна Мудрість промовила: Хай буде світло! Основними координатами Простору стали небесна твердь та земна твердь, а Часу – день і ніч.

Божа Мудрість гармонійно наповнила Простір рослинним і тваринним світами, а людині, обдаровуючи її силою мудрості, призначила наповнити гармонійно час. Усвідомила людина могутність та ціну Часу тільки тоді, коли усвідомила дихотомію життя-смерть. Це стало першою проблемою/темою як в її повсякденному житті, так і в її духовному виявленні. Тема Часу стала людині як і самий Час: постійно теперішньою. Існування людини, чи людства, це поділи Часу у їхньому неперервному взаємному впливі! Часто певний Час викликає/визначає певну людину, чи народність, а часто людина, чи народність, позначають певний Час.

Щоб виявити себе в Часі, людина/людство, спрощено, але нерозумно в баченні Сковороди і не тільки, поділяє його на минулий, теперішній та майбутній, і часто та надмірно наголошує на перший та останній відтинок. Час позначає також і вартість чи марноту людських діянь, закарбованих у пам'яті світового духу такими загальнопризнаними висловами, як: Часи єгипетських фараонів, Часи ходіння Ісуса Христа по землі, Часи Олександра Македонського, Юлія Цезаря, Володимира Великого і т. п., Часи монголо-татарського нашествия, тієї чи іншої війни, революції тощо. Можна вважати, що окрема людина, чи народи, відіграють мудро призначені їм ролі, а коли ні, то Верховна Мудрість безпощадно вносить корективи, викреслюючи їх з виміру Часу, встановлюючи гармонію між складовими Всесвіту. Не випадковим є і оте нескінченне число народних прислів'їв стосовно Часу: не марнуй часу; час є на все; кожне діло у свій час; багаті розкрадають час; час біжить; час стікає; час не прощає і т. п.

Щоб людина не помилялась у наповненні Часу, Всевишній в Своїм шестиденнім сотворінні Всесвіту подав за приклад гармонійні взаємовпливи між складовими наповненого Простору і надав людині можливість пізнавати це тайне функціонування, основане на Правді і Порядку. У відношенні до своїх вчинків, людина назвала Час ще Історією, а він/вона пам'ятає/затримує все нам на науку...

Текст **Пісні 23-ї** складається із чотирьох восьмивіршів, кожний восьмивірш маючи структуру подвійного катрену. Перші чотири рядки, відповідно перший катрен, висловлюють драматичний скрик поета-мислителя відносно того, що людина після такої вже довгої історії свого існування ще не усвідомлює та не сприймає правильно цінність Часу, а наступні чотири, відповідно, другий катрен – це щире, не менш драматичне намагання поета-філософа глибоким своїм духовним потенціалом привернути увагу людини, до справжньої вартості Часу, що здається їй невичерпним скарбом.

В нумерології цифра чотири означає творення, її архетипом є трудівник, а цифра вісім означає чинність, архетип – авторитет. З цієї точки зору можна допустити, що Сковорода, розмислюючи про ціну та роль Часу в житті людини, намагається створити в естві свого ближнього правдиве ставлення до Часу і покладається на чинність як народного, так і власного авторитету.

Час і Простір – два незрівнянні вчителі, дані Божою Мудрістю людині. Але тому що вимір Часу вона визначила як безконечність, часто дозволяє собі марнувати його, і це постійно тільки на власну шкоду. Саме це пагубне ставлення людини до Часу викликає драматично-кличне звернення українського поета-мислителя до люду: **«О дорожчий життя час,/ Стільки ми тебе не щадим!/ Скільки так, як тягар лишній,/ Безоглядно всюди тратим!»** Атрибутом-епітетом «дорожчий життя час» Сковорода виносить на перший план справжню ціну існування людини, всупереч такому, скажімо, аксіоматичному сприйняттю, що найдорожче для людини життя!.. Вважаємо це вищим духовним щаблем світосприйняття, бо якщо людина не позначила своє існування у вимірі Часу, то вона там не існувала, і їй залишається тільки розчинитись/стліти у вимірі Простору!

Час не «лишній тягар» людського існування, а навпаки, він головний його показник у формі матеріальних та духовних надбань, а «безоглядна» трата Часу – це людське самознищення. Наступний катрен першої строфи складають, як і в наступних строфах, висновки поета-філософа щодо цінності Часу, які сягають високого семантичного рівня афоризмів: **«Ніби прожитий час прийде назад,/ Ніби ріки повернуться до своїх ключів,/ Ніби в наших руках літ до прибавки узять,/ Ніби вік наш складений з незлічених днів»**. Кожен рядок – це незаперечний аргумент того, що Час не підпорядковується людині, це прямолінійна, неворотна та неблаганна течія. Повторюючи на початку кожного рядка порівняльний сполучник «ніби», український поет-мислитель з легким гумором засуджує віковічну марнотну спробу людини «бути божком на землі!»,

тобто увічнитись не Правдою та Порядком своїх діянь, а свавіллям власних амбіцій... Як це звучить су-час-но!

Друга строфа має вже драматичну запитальну структуру, в ній український поет-мислитель звертається прямо до людини, бажаючої безглуздо замінити якість прожитого/призначеного їй Часу – кількістю цього: **«Для чого ж ми жить бажаєм,/ Літ на світі вісімсот,/ Коли ми їх витрачаєм/ На безділля всякий сорт?»** Латинці увіснили істину використання людиною Часу, і не тільки, звісною сентенцією: «Non multa, sed multum!», – (Не багато [кількісно], але багато [якісно]!) Людина позначає себе в часі своїми добрими чи поганими вчинками. Але, вартість/сила добрих вчинків є значно потужнішою в боротьбі Часу за всесвітні Порядок і Правду. Задля переконання Сковорода протиставить мить – дню, день – року, рік – десятиріччю, а десятиріччя – віку. Здавалося б, що тут значна диспропорція, але в розумінні позначення людини у вимірі Часу – це мудре життєве повчання: **«Краще мить чесно жить, аніж скверно цілий день,/ Краще в святі один день, ніж безбожно рік,/ Краще чистим один рік, аніж десять скверен,/ Краще в користь десять літ, ніж безплідно цілий вік».**

Обурений тим, що людина всупереч повчанням Часу продовжує безглуздо нехтувати ним, нехтуючи – де факто – своїм життям, український поет-мислитель ставить своє ліричне Я в іпостась верховного друга, який застерігає/наказує: **«Любий друже, кинь безділля,/ Відсічи шкідливе се,/ В сію мить берись до діла:/ От, от, час твій упливе!»** «Безділля» він вважає шкідливим не тільки тому, що не приносить людині користі, а і тому, що веде до злого. Цю істину Сковорода висловив/пояснив у такому своєму афоризмі: **«Розум завжди любить до чогось братися, і коли він не матиме хорошого, то звертатиметься до поганого».**

Відповідний катрен цій пораді/наказу складають чотири виїмкові афоризми, рівні найвизначнішим сентенціям про Час та його прямий вплив на життя-буття людини/людства: **«Не наше вже то, що пройшло мимо нас,/ Не наше то, що будуча**

породить пора,/Суций день тільки наш, а не ранковий час,/ Не знаємо, що принесе зоря нічна».

Якщо пояснення, поради, застереження чи накази про мудре ставлення до Часу не допомагають людині, то поет-філософ переходить на сарказм та іронію, але з легкопомітним оптимізмом та сугестивним відношенням щодо різних людських рівнів світосприйняття і щодо можливостей корисно повчитись у мудрих: **«Якщо ж не умієш жити,/ Так учись фігури сеї!/ Ах, не може всяк вмістити/ Розум хитрості цієї».** Інакше людина не зможе «відкупитись» від злого, не зможе «усвяткупватись» та «у-розум-іти»!.. — як гласить епіграф, поставлений в підзаголовок твору.

І вкінці — знову чотири афоризми гострого сарказму, але й сильного проникнення в холодну Правду/неправду і Порядок/непорядок життя людини: **«Знаю, що наше життя повне марноти,/ Знаю, що глупа тварюка в світі чоловік,/ Знаю, що, чим більше жис, гіршим дураком стає,/ Знаю, що сліпий той, хто заклада собі вік».** Подібно мудрому вчителю, Сковорода вживає в першому рядку-афоризмі барокову концепцію про життя-буття людини, підло нав'язану можновладцями того Часу українському народу і, на жаль, нерозумно сприйнятою значною частиною того ж народу, і не тільки, в другім і третім вживає псевдонародне сприйняття долі людини про неможливість піднятись до гідного рівня життя — нав'язуване постійно і «вихованням рабів божих», — але останнім рядком-афоризмом український поет-філософ рве кінську волосинку і Демоклевым мечем розсікає неправду такого погубного розуміння/відношення людини до Часу, призначеного їй Верховною Мудрістю **не** для марнотного існування, **не** для рабських послуг, а для щасливого, розумного життя в гармонії зі всіма складовими Всесвіту. Прикметником-метафорою «сліпий той» поет вселяє ідею розумової сліпоти тієї людини, котра не може збагнути справжній сенс та ціну свого існування, ставлячи його «в заклад» заради можливих суєтних вигод. Потрібно зауважити,

що іменником «вік» вселяється вище значення прожитих років людиною. Вік дорівнює і сторіччю, і кільком сторіччям (середні віки), але і вічності (навіки-віків). За прожитий вік людина своїми вчинками, духом і душею може позначити себе у певному «віку» Часу, або й «навіки-віків!»...

* * *

«Невже ти не чув, що сини віку мудріші від синів дня» – зауважує Сковорода в іншому своєму афоризмі. В наші Часи, коли індустріалізація, компютеризація, роботизація та автоматизація і т. п. звільнили величезну кількість часу, з котрим людина, а головню значна частина молодого покоління, не вміє, не може, чи не хоче правильно розпорядитись, то часто він, Час, наповнюється марнотами. Таким чином, пропадають безліч талантів, а інша частина потужного молодого розуму недооцінюється через брак Правди у суспільному Порядку...

Тож Час «у-розум-іти», щоб не потрапити у прикру суть і такого сквородинівського афоризму: «Тоді лише пізнається цінність Часу, коли він утрачений!...»

ПІСНЯ 24-а – мудрість спокою/спокій мудрості

Римського пророка Горація, перетлумачена
малоросійським діалектом в 1765-му році.

Вона починається так: «Otium divos rogat in
patienti... (Покою просить у богів у відкритому...)»
і так далі.

Містить же благе наставлення до спокійного
життя.

О спокою наш небесний! Де ти скрився від очей?
Взагалі нам всім люб'язний, в різну путь кинув людей.

За тобою то вітрила простирають в кораблях,
Щоб могли тебе ті крила по чужих знайти краях.

За тобою марширують, розруйнують міста,
Цілий вік бомбардирують, а чи зможе хто дістать?

Кажуть, що живуть печалі, де найбільш великий дім;
Більш спокійний домок менший, як потрібні речі в нім.

Ах, ми нічим не задовільні – це є ключ печалей всіх!
Злостей різних розум повний – ось джерела метушні.

Поудержмо дух неситий! Мучити короткий вік!
Що дасть край нам знаменитий? Будеш тоже чоловік.

Вити сум всюди літає, по землі й серед води,
Сей біс швидший всіх стихій, може всюди нас знайти.

Будьмо тим, що Бог дав, раді, жартом смуток бити,
Досить червам нас з'їдати, чаша всього люду – вити.

Славні, наприклад, герої, та побиті на полях.
Довго хто живе в спокої, той стражда в старих літах.

Одарив вас Бог ґрунтами, скоро може то й пропасти,
А мій жереб з голяками, та Бог мудрості дав части.

«Nihil est ab omni parte beatum – Є чаша всім людям».

* * *

Епіграфом **Пісні 24-ї** Г. С. Сковорода зауважує, що його твір є перетлумаченням твору Горація, котрого називає пророком. Поступ українського поета-мислителя здавався б незвичним, якщо не пригадати дещо про видатного римського поета.

Віргілій, Овідій та Горацій – це золота трійця римської літератури старого віку. Віргілій, цінуючи Горація, познайомив його з Меценою, котрий подарував йому невеличку власність в Сабінських горах, де Горацій пізнав справжній спокій і зміг вповні віддатись літературній творчості. Оскільки ще в молодості в Афінах покуштував живої води поетичного вислову Архілоха, Алкея, Сапфо, Анакреона, Горацій вважав їх джерелами-взірцями своєї творчості, а його заслуга, за власним зізнанням, полягає в тому, «що дав друге життя елінській ліриці латинською мовою». На такій основі він вважав, що «поезія здатна дарувати людині безсмертя», а поета можна назвати пророком.

Отже, вірний постулатам «сродної праці» та «безначальної істини», Сковорода вважає, що творити людина може тільки за

умови повного душевного спокою, а життєві дороги до Істини, хоча бувають різними, – притаманними творцеві, – служитимуть щирому Її шукачеві. В літературі, вважає Сковорода, дороги до Істини – це шедеври творців, облагороджених Верховною Мудрістю/Богом, переосмислення котрих може створити в плінні часу нескінченні різновиди правдивої життєвої путі.

Дискурс Пісні 24-ї складається з десяти двовіршів. В нумерології цифра два означає гармонію, архетипом котрої є миротворець, цифра десять дорівнює цифрі один ($1+0=1$), що означає незалежність, архетип – лідер, воїн. З цієї точки зору можна допустити, що вчитель-лідер Сковорода в даному творі вказує для свого малоросійського, тобто українського роду/народу, дорогу до життєвої гармонії, початком якої є повна незалежність, створена душевним спокоєм.

Подібно біблійному декалогу, де вказано, що людині треба чинити, а що заборонено, Пісня 24-а Сковороди вказує причини неспокою та визначає справжній спокій та його добродійства.

Щоб наголосити на особливій вагомості спокою, цього фундаментально умовного духовного і душевного стану творця, Сковорода починає Пісню 24-у драматичним скриком та запитанням: **«О спокою наш небесний! Де ти скрився від очей?»** Пояснення цієї нескритої внутрішньої інтриги знаходимо в тому, що Сковорода з гіркотою в душі бачив, як люди свого часу, головню молодь, помилково сприймають поняття спокою, вбачаючи його в матеріальних достатках, в значних запасах коштовностей, в бездіяльності, в збройній потужності і т. п. Епітет-метафора «спокою наш небесний» звертає з самого початку увагу на нематеріальну есенцію «спокою», на його безмежну кількість, чистоту, зовсім неспільну із земними людськими пристрастями. Помилкове сприйняття спокою веде, на жаль, і понині людину до пагубних вчинків: **«Взагалі нам всім люб'язний, в різну путь кинув людей. / За тобою то вітрила простирають в кораблях, / Щоб могли тебе ті крила по чужих знайти краях. / За тобою марширують,**

розруйновують міста, / Цілий вік бомбардирують, а чи зможе хто дістать?»

Поодинокі спроби, матеріальні зусилля, мобілізування воєнних сил, щоб здобути спокій, кінчались завжди невдало протягом історії людства, а сьогодні прикладів також безліч. Всі «путі», застосовані в пошуках десь-то «спокою», виявились помилковими. Висновок-відповідь на попереднє запитання єдиний: Ні, ніхто не зможе дістать спокою, коли шукає його не там, де потрібно!

Тому, мабуть, український мислитель сугестивно вживає народну мудрість: **«Кажуть, що живуть печалі, де найбільш великий дім;/ Більш спокійний домок менший, як потрібні речі в нім».**

Нагромадження багатства потребує великого зусилля для його збереження/захисту і часто трагічно оплачується обома сторонами!.. Розв'язка дилеми – в останньому рядку, в якому синтагма «потрібні речі» набирає ключового значення в даному вірші-розмислі Сковороди. Суть цього вислову витлумачив та висловив чітко і доречно український філософ і афоризмом: **«Чи є щось необхідніше людині, як дихати. І на те повсюди є повітря... О глибина премудрої благоді, що сотворила потрібне не важким, а важке непотрібним».** І насправді, як би не розглядати життєві потреби людини, те, що найпотрібніше людині, знаходиться в достатній кількості в рослинному і тваринному світах.

В наступних двох двовіршах поет-мислитель, як мудрий вчитель, визначає головні причини людського неспокою, людських страждань: **«Ах, ми нічим не задовільні – це є ключ печалей всіх!/ Злостей різних розум повний – ось джерела метушні!/ Поудержмо дух неситий! Мучити короткий вік!/ Що дасть край нам знаменитий? Будеш тоже чоловік».** Визначаючи причини, визначається й їхнє місце, а це тільки людська душа та людський розум – наше внутрішнє єство. З безмежного інформаційного поля Верховної Мудрості людина

наповняє це єство за власною волею. Основною причиною неспокою є «дух неситий», котрий веде до невдоволення та злих поступків, і кінець-кінцем до скорочення життєвого «віку». Щоб вповні відповісти і на попередні питальні речення підкреслено і те, що справжній спокій не знаходиться ззовні людини, а «край знаменитий» – це народ знаменитий своїм внутрішнім багатством, якого багатства не можна ні примусово «дати», ні пограбувати. «Бути чоловіком», тобто жити спокійно, можна, по-перше, всередині людини, а наслідки такої життєвої дороги проявляються і назовні її буття...

Щоб наблизитись до сенсу першого рядка сьомого двовірша – **Вити сум всюди лігас, по землі й серед води**, – треба зауважити, що підметом цього речення розуміється той же самий «дух неситий» – причина-причин всіх людських печалей, сильна складова нашого дуального світу, яка викликає ще сильнішу волю для викорінення її з власного єства. Поет-мислитель свідомий цього, і в дусі біблійного тлумачення принципу добро-зла, застерігає від цієї небезпечної для людини сили: **«Сей біс швидший всіх стихій, може всюди нас знайти»**.

Запобігти цьому, все ж таки, існуючому спітканню можна тільки наслідуванням «сродної праці» та мудрим ставленням до життя: **«Будьмо тим, що Бог дав, раді, жартом смуток бити,/ Вповні червам нас з'їдати, чаша всього люду – вити»**.

В баченні Сковороди Бог сотворив людину для радості; на те наповнив світ рослинами і тваринами, а людину нагородив розумом, щоб володіла цим світом і через пізнання його сягнула мудрості задля збереження, принаймні, гармонійного співжиття з ним, світом. Справді, жартувати вміє тільки мудра людина, а жарт вживати для поборення смутку – це гарантія знайти спокій, бо мудрим жартом не творитимеш зло.

Шокуючою та малопоетичною може здаватись синтагма «Досить червам нас з'їдати», але з точки зору мислителя, Сковорода чітко розрізняє в єстві людини головне від другорядного, тлінне від нетлінного, тимчасове від вічного. Тілом людина за-

безпечує свій кругообіг в Просторі, і це не потребує глибокого тлумачення, а духом може забезпечити собі існування в Часі. Для цього Бог/Верховна Мудрість оснастила кожную людину окремою «чашею» – своєрідною здатністю пізнати Правду і Порядок та сягнути спокою і бути щасливим, одним словом, – «вити». Якщо вживати пряме та переносне значення цього дієслова, то означає, що людині дано плести з власного досвіду та досвіду людства свій життєвий вінок, куштувати «гірке», щоб оцінити «солодке» і сімейним гніздом забезпечити існування роду. Оце «гірке» та «солодке» і є «чаша» кожної людини – це основний екзистенційний закон людини, в якому вона може знайти і спокій, але й натрапити на неспокій, якщо не наслідуює правдопорядок людського буття, тобто не поборює постійно у власному естві «гірке», часто й жертвуючи цінними їй речами.

Дев'ятий двовірш – це саме приклад, наведений для переконання читача в правдивості цього міркування поета-мислителя: **«Славні, наприклад, герої, та побиті на полях./ Довго хто живе в спокої, той стражда в старих літах».**

Звання героя – це заслуга вічної слави, це безсмертя. Познавати себе вічністю у вимірі Часу може тільки людина, яка зуміла своїм вчинком зберегти Правду і Порядок у людському світі або вказати дорогу до цього. Така безпощадна боротьба вимагає завжди значного пожертвування, часто одного з наших найголовніших складових, а саме тлінної частини людського ества. Але другий рядок викликає неочікувану дилему, вирішення якої вимагає визначення/наголошення найвагомішої ознаки «спокою», а саме потреба його постійного відновлення. В природі функціонує один із найголовніших законів її існування: циклічне відродження/відновлення. Це є причиною і наслідком протидіючих енергій-складових нашого бінарного світу, в основі якого діють запліднююча та відроджуюча сили. У Пісні 20-ій Сковорода твердить, що не існує жодної броні/зброї, яка б захистила стопроцентно життя людини, окрім чистої-правдивої душі/духу. Подібне підтримує і стосовно «спокою».

Спокій не можна створити в людській душі/дусі раз і назавжди в умовах протидії вищеназваних сил. У взаємовідносинах людини з її ближніми, з природою, з Всесвітом взагалі, появляються всякі різновиди «неспокоїв», які потрібно віддаляти від тіла, душі і духу, знешкоджувати їхні руйнуючі впливи. Причини існують різні, від невиховання до незнання, від пристрастей до хворобливих амбіцій. Сковорода вважає, що «довго хто живе в покої», той погано зрозумів правдиве значення «спокою», не проникнув у його «небесну» суть, значить согрішив, і «страждання» появиться неминуче. Ще можна додати те, що в українській мові слово «покої» в другому значенні сугерує «пишне, багате приміщення» (ВТС сучасної української мови, Київ, вид-во «Перун», 2009) і таким чином ще більше наблизитись до сквородинівського повчання.

Останній двовірш висловлює, в котрий раз, незаперечну істину про те, що Верховна Мудрість дала людині землю задля затримання гармонійного її існування, а в противнім разі відбирає цей «дар»: **«Одарив Бог вас ґрунтами, скоро може то й пропасти,/ А мій жереб з голяками, но Бог мудрості дав части».**

Неправильне використання землі примушувало людину не раз протягом історії трагічно покидати рідні території і шукати порятунку в інших просторах, а сьогодні можна навести безліч інших трагічних прикладів в цьому значенні. Останній рядок — це власний досвід поета-мислителя, авторитетом якого він вказує шлях до мудрості, котра відкрила йому справжній «спокій» життя.

Не можна не запримітити метафоричне забарвлення синтагми «а мій жереб з голяками», якою визначає те, що власна мудрість побудована на мудрості свого роду/народу, головно тієї його частини, яка виконує своє існування у прямому, нелегкому, правдивому відношенні до справжніх, а подеколи скривджених тією ж людиною, життєвих правил. Тільки така частина люду знаходить правильну дорогу життя і увічніює її в притчах,

пословицях, висловах і т.п. Скільки б мудрості не дав би Бог людині, вона, по-перше, з причини часу, не може довершитись без мудрості попередників. Останній рядок можна вважати і своєрідною відповіддю Сковороди тим, хто закидував/дорікав йому за близькі і постійні зв'язки з простим людом.

Український мислитель вірив, що окрема людина може здобути глибокі/високі знання, але переконався, що невичерпне джерело мудрості завжди знаходиться в народі.

* * *

«Спокій» чи «покій» та різні його деривати/словоутворення – заспокоїтися чи покаятись і т. п. стосуються тільки семантично внутрішнього єства людини, того душевного/духовного врівноваження, яке б сприяло здійсненню тієї «релігії», тобто правдивого зв'язку людини з Всесвітом, а насамперед зі своїм ближнім.

Якщо взяти зі Святого Письма заклик Ісуса Христа «Покайтесь, бо Царство Небесне близько» (Матей: 4-17), то не можна не пов'язати ці слова з Його іншим повчанням: «Боже Царство всередині вас (між вами)» (Лука:17-21) і, тоді **у-розуміти!..**

ПІСНЯ 25-а – відхідна

Отцю Гервасію Якубовичу, відходящому з Переяслава до Білгорода на архімандрицький та судейський чин, в 1758-му році.

Із цього зерна: «Господь вихід і вхід твій стерегтиме, віднині і повіки».

(Псалом: 121-8)

Їдеш, хочеш нас покинуть?
Їдь здоров, веселий, цілий,
Хай тобі вітри погодні,
Тихі, жаркі, не холодні;
Щасна тобі путь, скрізь веселим будь!

Путьові іщезнуть страхи;
Спіте, подорожні прахи,
Скорослухнянні коні
Хай несуть, як по долоні,
Щасливим слідом, як гладким льодом!

Геть ви хмари, ви невірні!
Не лийтесь, дощі незмірні!
Не жар спеко полуденна,
Світом місяця озорена,
Щасна ся путь буде вночі повсюди!

Той твої направить ноги,
Хто дав землю і дороги,

Кріпко сидячи високо
Захисне путі твоєї око.
Щасний сей відхід, благословить вхід!

Радуйся, стороно щаслива!
Приймеш мужа добротлива.
Заздріснії кинь звичаї!
Увірен його хто впізнає.
Щасен на ступінь, блажен на кінець.

* * *

Пісня 25-а, названа автором ще Відхідна, присвячена отцю Гервасію Якубовичу – визначній особистості церковно-монахальної установи тогочасної України – та вислана в супроводі листа, написаного з «синівської любові», числа 22 серпня 1958 р.

Гервасій Якубович особливо цінив Григорія Сковороду, був його другом, і в певний час запросив його на викладацьку посаду до Харківського колегіуму. В такому контексті даний текст здавався б звичайною вдячно-похвальною піснею, притаманною бароковому періоду, середньовіччю взагалі, але український мислитель вбачає в цій конкретній особі такі загальнолюдські цінності, які формуються та діють в збереженні гармонійного існування людського світу тільки тоді, коли людина насправді впізнає себе та наслідує своє святе призначення, дане Верховною Мудрістю задля збереження гармонії Всесвіту.

Пісня 25-а складається формально з п'яти п'ятивіршів. Якщо розглянути аналітично структуру кожного п'ятивірша, то побачимо, що кожна строфа складається з катрена із парним римуванням та окремого вірша – побажання «щасливої путі», що є одне із найдавніших моральних проявлень української народної етики та добросовісності, насиченої глибокою символікою всебажаного Щастя на людській життєвій Дорозі.

В нумерології цифра чотири означає творення, архетипом якого є трудівник, а цифра один означає незалежність, архетип – лідер. Прокоментувати з цієї точки зору ідейний меседж цього твору можна так: своїм «сродним трудом» людина творить не тільки сам себе, а й свого ближнього, а стати справжнім лідером може тільки незалежна особа.

Похвальна пісня – це своєрідний паросток древнього гімну, яким оцінюються визначні заслуги особистостей певної суспільної сфери. Але Сковорода звертає увагу головно, на те, що уроджені цінні властивості людини не є результатом власної волі, а Боже оснащення для гармонійного проживання її з усіма складовими Всесвіту, а людини з її ближнім в першу чергу. Цінні властивості відповідають Правді і Порядку в структурі Всесвіту, які гармонійно взаємодіють між Небом і Землею, а пристрасті відповідають накопиченню безпорядку та неправди, обраних людиною на життєвій дорозі, що спонукує Верховну Мудрість часто до суворих та непощадних дій, спрямованих на відновлення перших двох.

Пісня 25-а дебютує риторичним запитанням, яким, по суті, ліричне «Я» в особі речника громади висловлює звичайне щире, душевне тужіння за праведною людиною: **«Їдеш, хочеш нас покинуть?»** В своїй мудрості, народ давно і чітко зрозумів, що кожний прихід має і свій відхід, головно коли людина виконала своє призначення, а відходящому годиться побажати, в притаманній і власній українцю манері етики та моралі, здоров'я, доброго настрою та щасливої дороги: **«Їдь здоров, веселий, цілий,/ Хай тобі вітри погодні,/ Тихі, жаркі, не холодні;/ Щасна тобі путь, скрізь веселим будь!»** Тут погляди Сковороди про «щастя» людини в путі співпадають з народними, а саме з тією невидимою тайною внутрішнього людського єства, яка стає видимою тільки тоді, коли людина «здорова», «весела», «ціла» та живе в гармонії з «вітрами» буття.

Мотив дороги/роздоріжжя – це один із головних та найвживаніших літературних мотивів, засобом якого розвивається

нескінченна гама людських випробувань, на основі котрих будується/гартується характер людини, її особистість і, врешті-решт, людина в людині. І, таким чином, у **Пісні 25-ій** Щаслива Путь стає мотивом вільнообраної людиною життєвої дороги, а поет, поставивши деривати слова «щастя» на початку кожного окремого вірша, щоб наголосити на основне значення цього божественного стану людської душі – наслідування «сродної праці», – надає побажання «щасливої путі» валентності лейт-мотиву.

Священик/мудрець-пілігрим у середньовіччі став символічним зображенням покликаної особи пастирити людські душі, а Сковорода, в своїй глибокій любові до «голяків», наслідував таку путь у найважливішій частині власного життя, будучи переконаним, що дотримується своєї «сродної праці». Насправді, це був період щасливого симбіозу народної мудрості, його особливого розуму та надбаних знань попередників, внаслідок яких Сковорода сягнув ступені мудрості («А мій жереб з голяками, но Бог мудрості дав части» – Пісня 24-а).

Щоб здійснилось побажання «щасливої путі», то людині потрібно обирати правдиву життєву дорогу, а на це складають умови і Земля, і Небо, або, як гласить звісний вислів, «улаштовуються планети». Пращури спостерегли це з давніх-давен і зберегли такі міркування в своїх віруваннях, а поет-мислитель-віруючий погоджується з подібним баченням: **«Путьові іщеznąть страхи;/ Спіте, подорожні прахи,/ Скорослухнянні коні/ Хай несуть, як по долоні,/ Щасливим слідом, як гладким льодом!»** Епітети-метафори «путьові страхи» та «подорожні прахи», оснований на народних віруваннях про існування зловмисних сил, сугерованих уособленням «спіте!», видимих чи невидимих, які чинять зло подорожуючому, «іщеznąють» чи «сплять» тоді, коли людина іде правдивим, «як по долоні», шляхом та ще в супроводі щирих, відданих друзів, «скорослухняних коней».

Не менш важливими для «щасливої путі» є небесні сили: **«Геть ви, хмари, ви невірні!/ Не лийтесь, дощі незмірні!/ Не**

жар, спеко полуденна,/ Світом місяця озорена,/ Щасна ся путь буде вночі повсюди!» Відповідно земним «прахам», поет уособлює хмари, головною прикметою яких є невірність! Одним із виявів цього атрибуту є «дощі незмірні», а «спека полуденна» це інша із стихій, яка може завдати шкоди подорожуючому. Коли крізь ці стихії проходить праведна людина, вони ставляться до неї доброзичливо і навіть ніч, «місяцем озорена», робить путь щасливою «повсюди».

Тут ліричне «Я» українського поета виступає уособленням Божої Правди або Праведного Віруючого, єдині ества, спроможні наказувати стихіям Всесвіту.

У четвертій строфі поет висловлюється вустами мудрого віруючого: **«Той твої направить ноги,/ Хто дав землю і дороги,/ Кріпко сидячи високо/ Захисне путі твоєї око./ Щасний сей відхід благословить вхід»**. Якщо в Божій/Верховній Мудрості людина знаходить любий варіант для своєї життєвої дороги, тоді як пояснити людські життєві помилки? Просто, – підказує в підтексті Сковорода, – путь не обрано для справжнього добра, свого та ближніх!.. На цій zasadі – думати, говорити та чинити добро – Всевишній стоїть «кріпко» і, таким чином, є і людським «захисним оком». Синтагма п'ятого вірша, що набирає форми і сили афоризму, сугерує, по суті, мудрість подібного напрямку народних прислів'їв: «Що посієш, те й пожнеш!», «Як постелиш, так і спатимеш!» і т. п.

Останньою строфою ліричне «Я» поета-мислителя-віруючого повертається до іпостасі речника громади, який з щирої, притаманної тільки справжньому віруючому емпатії, радіє краю, до якого приходить священник святого покликання: **«Радуйся, стороно щаслива!/ Приймеш мужа добротлива./ Заздріснії кинь звичаї!/ Увірен його хто впізнає./ Щасен на ступінь, накінець блажен»**. Привертають увагу два речення: перше більш кличне, ніж наказове (Радуйся...), друге – суворо наказове (...кинь...). Різниця наголошує на те, що в отриманні «щастя» не існує компромісних поступків, а це нагадує

сковородинівське мудре повчання: Отримуємо добро тільки викоріненням зла!

Незаперечним з цієї точки зору є те, що допомогти громаді у цьому здатна тільки людина, облагороджена силою «освятити місце». Правду говорить знову український мудрець-вчитель в передостанньому вірші, бо віру може пересадити в душу і дух іншої людини тільки той, хто вирощує та плекає у власних душі/дусі розсаду віри. Мабуть, він захотів дати «іншого життя» латинській сентенції «*Verba docent, exempla trahunt*» (Слова навчають, приклади переконують)».

Форма останнього окремого вірша є варіантом передостаннього, але виокремлюється узагальнюючою силою спостереження людських життєвих доріг, а саме тим, що наступна путь залежить у прямому відношенні від попередньої. Тільки «блаженний кінець» людських вчинків плете вінець вищого «ступеня» громадсько-суспільного визнання...

* * *

Здається дивним те, що після понад двох тисяч років Христової жертви людина, яка думає, говорить та діє по Правді, є ще рідкістю, якщо не винятком! Але існування таких людей, навіть в малій мірі, зробило великий крок для вселюдської життєвої путі: переконало, що в цій дорозі людини Порядок і Правда кращі за все! Значить – виняток знову підтверджує правило!

Потрібен ще один крок...

ПІСНЯ 26-а – прихідна

**Єпископу Івану Козловичу, входящому в град
Переяслав на єпископський престол, із 1753 р.**

**Із цього зерна: «Отож хай просвітиться світло
ваше перед людьми, яко побачуть ваші добрі
діла...»**

Поспішай, гостю, поспішай,
Наші надії ти увінчай,
Як музикальний зв'язний звук
Рухає солодко тіло і дух,
Так всебажаний твій прихід
Здвигнув місто й весь його рід.

Граде печальний, Переяслав!
Часто сирітство власне зазнав,
Вишнього зміни гляди.
Це світлий день тебе озорив,
Твій корабель по хвилях шалів,
В ньому знову керманич засів.

Він направить шлях до небес,
Принісши Христових світло словес.
В нім духовні видно плоди,
Як в чистих дзеркалах води,
Агнцю, що наслідує Христу,
Ніжно очистить нечистоту.

Він і ділом, як і словом,
Зцілив дух твій, труєн гріхом.
Скільки чесніший плоті дух,
Скільки земного небесний круг,
Стільки ворог страстей душі
Вище плотських всіх лікарів.

Христе, витоку благ святий!
Дух твій на пастиря ізлий.
Ти будь йому оригінал.
Щоб, дивлячись на нього, ступав
В паство його всяк чоловік,
Щасливий здовжи йому вік!

* * *

Якщо Сковорда назвав Пісню 25-у Відхідною, то на підставі даного лірико-розмислюючого меседжу **Пісню 26-у** належиться назвати Прихідною.

Як в попередньому, так і в цьому творі ліричне *Я* українського поета-мислителя виконує роль речника громади, але тієї, до якої приходить священник. Це також визнана особистість церковно-монахальних установ тодішньої української державності. Ступаючи на єпископський престол, яко «вінець щасливого кінця» свого пастирського діла, Іван Козлович взяв під свій нагляд і Переяславський колегіум, де попередньо короткий час працював і Григорій Сковорода.

Надія на поміч доброго пастиря в тодішні безнадійні часи поневоленого народу ототожнюється з останньою, але єдиною у вимірі Часу – надією у Бога.

Структуру цього тексту складають п'ять шестивіршів. В нумерології цифра п'ять означає зміну, архетипом якої є бунтар, а цифра шість означає збереження, архетипом якого є учитель. З цієї точки зору коментар може звучати так: священник є «бунтар»,

але блудної душі та духу, і святим повчанням в душі Правди й Порядку може зберегти ці незаперечні цінності в душі людини/ народу тільки вчительським подвигом.

Найбільш підходящим художнім засобом для посилення емоції і найчастіше вживаним є повторення. Ним і звертається ліричне *Я* поета до такого бажаного гостя: **«Поспішай, гостю, поспішай,/ Наші надії ти увінчай,/ Як музикальний зв'язний звук/ Рухає солодко тіло й дух,/ Так всебажаний твій прихід/ Здвигнув місто й весь його рід».**

Бажання мати священника-вчителя основане тут на об'єднуючій силі «надії» народу на блаженне життєве майбутнє всієї громади. Таку силу поет доречно порівнює із «зв'язною» силою музики, що надає незбагненної енергії і «тілу», і «духу». Тільки людина, Богом обдарована такою харизмою, може «здвигнути» народ цілого «міста».

Звернення до міста Переяслава, до його «печальної» в минувшині долі, здавалося б, надає віршу валентності суто похвальної пісні локального характеру: **«Граде печальний, Переяслав!/ Часто сирітство власне зазнав,/ Вишнього зміни гляди».** Але ставлення поета до зміни, що наближається, з третього вірша підіймається до мудрого бачення долі/історії, як окремої людини, так і громад/народностей, ставлячи цю «зміну» під кутом зору Правди і Порядку Всевишнього.

Якщо згідно з біблійним твердженням Бог сотворив людину «за своєю подобою», то з верховної розсудності, мабуть, це для того, щоб наводити/затримувати Правду й Порядок в людському світі Ним обдарованими особами: **«Це світлий день тебе озорив,/ Твій корабель по хвилях шалів,/ В ньому знову керманич засів».** Дієсловом «озорив» поет сугерує не тільки вагомість світла/мудрості в життєвій дорозі людини/люду, а, безсумнівно, і силу мудрості, здатної сотворити нові світлі часи, зорі нової блаженної історії, в котрій без «світлих» «керманичів» не обійшлося – як доводить сама історія. Такі «керманичі» часто наслідували цю свою обдарованість/«сродну працю» через тяжкі

жертви. Тарас Шевченко, наприклад, міг наслідувати тільки свій малярський таланти достатньо заробляти з цього на повсякденний прожиток, але з якоїсь-то тайної причини писав вірші, за котрі так гірко постраждав. Тайна скоро розкрилась: його поетичні пророчі слова розсіялись по українських духовних небесах, і не тільки, та «озорюють» постійно відродження/розвиток рідної культури. Це було його вірогідне Боже покликання!

В наступних строфах **Пісні 26-ої** духовного «корманича» названо загально «він», а в останній строфі – «пастир», уточнюючи його релігійне покликання: **«Він направить шлях до небес,/ Принісши Христових світло словес./ В нім духовні видно плоди,/ Як в чистих дзеркалах води,/ Агнцю, що наслідує Христу,/ Ніжно очистить нечистоту».**

Вважаючи, що Ісус Христос – це втілення Божої Правди і Порядку, «шлях до небес», освітлений Його «словесами», є і правдивою життєвою дорогою, і запорукою блаженної путі. Поет-мислитель передбачає можливе, звичайне запитання: чи можна вірити словам? В тексті він вважає головною саме умову увірення в слова: «В нім духовні видно плоди». Порівняння «Як в чистих дзеркалах води» народного забарвлення знімає останню крихітку сумніву в ефектності особистого прикладу, бо, насправді, переконує тільки «вчитель», який буде «словеса» на підвалинах власного прикладу по-сковородинівськи – « який вчить як жити і живе, як вчить».

В наступній строфі поет буде особистість такої богом обдарованої людини на основі поширеного порівняння, складові якого сягають, задля переконання, гіперболічних вимірів: **«Він і ділом, як і словом,/ Зцілив дух твій, труєн гріхом./ Скільки чесніший плоті дух,/ Скільки земного небесний круг,/ Стільки ворог страстей душі/ Вище плотських всіх лікарів».** Вірити в/і наслідувати Правду і Порядок означає «ніжно очищувати нечистоту» душі/духу і тіла, але боротьба трудна, і на цьому акцентує український поет-мислитель складовими порівняннями, побудованими на прадавній дихотомії людського

ества: плоть і дух (або видиме і невидиме, голова і тулуб, тлінне і вічне), земне і небесне (світле і темне). Висновок Сковороди єдиний і безперечний: передує і «вищий» від всіх є дух, невидиме, голова, вічне, небесне, світле.

Щоб сягнути/отримати це, людина повинна житись «оригіналом»: **«Христе, витоку благ святий!/ Дух твій на пастиря ізлий./ Ти будь йому оригінал./ Щоб, дивлячись на нього, ступав/ В паство його всяк чоловік,/ Щасливий здовжи йому вік!»** Це наука людині житись Правдою – святим джерелом благ – і тому Бог/Верховна Мудрість «ізлив дух» свій на землю, втілюючи його в повчання Ісуса Христа, а того, хто наслідую ці повчання і живиться оцим святим джерелом Правди і Порядку, названо пастирем. Знаком такого «вінця» є тайна сила збирати в своє паство «всяк чоловік». Єдиною нагородою, вповні заслуженою пастирем за подвижницьку роботу душевного/духовного піднесення громади, поет-віруючий вважає, в традиційній народній моралі, «здовження віку» задля громадського та власного життєвого щастя-добра.

* * *

Не раз людина ставить собі запитання: з яких причин одні стають удачниками в житті, а інші невдахами? Ось сквородинівський варіант-відповідь: «...щастя людини полягає в тому, щоб пізнати в собі власну здатність і, згідно з нею, застосувати себе в житті... Звідси... при одному і тому ж стані життя один ублажається, а інший окаянствує, одного військовий сан прославляє, а іншого осоромлює; одному царський вінець приносить благословення, славу, безсмертя, а другого звергає в пільму кромішню з прокляттям імені його; одного богослов'я робить світильником світу, володарем сердець, славним без слави, почесним без почестей, а другого – крутієм, лицеміром, брехуном, хвальком велемудрим; одного наука піднесла до небес, а другого звела до пекла; одному

суддівство принесло ім'я добродійника, а другому розбійника; одному начальствування в похвалу і честь, а другому – в огуду й обмову; одного чернецтво освятило, а другого очорнило і загубило навіки...» (Г. С. Сковорода – Сад божественних пісень, Київ, вид-во Школа, 2007, с. 264)

В такому значенні, тайну життєвої блаженності, постійного життєвого роздоріжжя можна розв'язати так: Або Наркіс, або Пізнай самого себе...

ПІСНЯ 27-а – записка для пам'яті

**Білгородському єпископу Іоасафу Миткевичу,
котрий відвідав сад духовного училища в
Харкові.**

**Із цього зерна: «О Боже сил...! Споглянь із
неба і подивися; навідайсь до лози цієї...»**

(Псалом: 80-15)

**«А плід духа: любов, радість, мир та ін. (довго-
терпіння, лагідність, доброта, вірність, здерж-
ливість)»**

(Посл. ап. Павла до галатів: 5-22)

Вишніх наук саде святий,
Лист рожевий й цвіт твій красний,
Прийми в себе весняний вид!
Се возсія день твій благий!
Озорив світ тебе ясний.
Дух, диха, зверху благословить.
Возвеселися, о полк деревоць,
Більших і менших збір цей увесь.

Пастирю наш, образ Христов,
Милосердний, тихий, благий,
Дзеркало чисте доброт!
Красні ноги неси, готов
Мир благовістить нам твердий.
Глянь на сей святий оплот;
Від тебе весь він помочі жде,
Серце й руки тобі він дає.

Ти сад напувай, сей святий сад.
Потоком вод благочесних
З апостольських саме ключів.
Не допусти єресі ядь.
Віджени всякий рід нечесних,
Нехай родить духовних царів.
Царство царя, простеляючи всіх,
Це пекла скіпетр, викидує гріх.

Хай зрить в ньому твій зір твердий!
При твоїм несплячім зору,
Й лист його не відпаде;
Ні лист на ньому не буде пустий,
Лицемірно звабний, но скоро
Весь плід духовний принесе.
Віру, мир, радість, покірність, любов
Та інший такий весь рід сей святий.

Так ось тобі сам царів цар,
І цього нарід свято просить,
І що ж тобі миліше цього?
Або Христу є кращий дар?
Перший це дар, що приносить
Пастир паству в свято святого.
Він же на діло сам укріпить
І тобі святе життя продовжить.

* * *

Пісня 27-а – це третя похвальна в збірці «Сад божественних пісень». Перші дві визначають вагомість особистості у вихованні як молодого, так і старшого покоління, а остання визначає вагоме, напевно найвагоміше, значення виховної установи у формуванні правдивої життєвої дороги молоді. Така установка в

баченні Сковороди означає викладацький корпус разом із його вихованцями, а в цілому, архітектуру такого місця він символічно називає «святим садом».

Присвячена Білгородському єпископу Іоасафу Миткевичу, наглядачеві Харківського колегіуму, де пізніше проводив викладацьку працю і Сковорода, **Пісня 27-а** висвітлює саме наслідки установчих основ, задуманих єпископом, – слідів, кладених людиною, покликаною вирощувати «святий сад». Власну оцінку пояснив український мислитель в короткому тексті, названому «Записка для пам'яті».

Структуру цього тексту складають п'ять восьмивіршів, але, розглядаючи аналітично, спостерігаємо в кожній строфі один шестивірш, до якого додається один двовірш. З точки зору віршування зазначимо зовсім рідкісне римування в шестивірші: першого рядка з четвертим, другого з п'ятим і третього з шостим. В нумерології цифра вісім означає чинність, архетипом якої є авторитет, цифра шість – збереження, архетип – учитель, цифра два – гармонію, архетип – миротворець, а цифра п'ять – зміна, архетип – бунтар. Прокоментувати можна так: строфа в цілому акцентує незаперечну і загально визнану чинну роль виховної установи в суспільстві, існування/збереження якої вповні залежить від авторитету вчительського колективу, бо це зберігає або наводить гармонію в людському світі, а «бунт»/зміна повинна наслідувати тільки путь від зла до добра.

В тексті поняття «вчитель» виражено словом «пастир» найменше з двох причин: вчення та власний приклад пастиря відгукувалось прямо і в значній мірі на духовне і матеріальне життя «пастви», а найважливіший душевний/духовний пастир в християнськiм «релігiо» – Ісус Христос – був названий вчителем.

Пісня 27-а створює на самому початку, високо поетичним засобом знаменування, зображення виховної установи/колегіуму у формі саду у постійному «веснянному виді». Вживаючи ряд епітетів, метафор, уособлень, кличні синтагми, Сковорода

сугерує алегорично животворчу енергію акту виховання, а саме життєдайну силу народжувати/відроджувати людину в людині. Символом цієї сили вживано поняття «сад»: **«Вишніх наук саде святий,/ Лист рожевий й цвіт твій красний,/ Прийми в себе весняний вид!/
Се возсія день твій благий!/
Озорив світ тебе ясний./ Дух, диха, зверху благословить».**

Уваги заслуговує подвійний епітет іменника в кличній формі «саде», посилений виразом «вишніх наук» та прикметником «святий», які окреслюють координати принаймні двох атрибутів: місце виховання/освіти, яко установу найвищого ступеня, та Божественне походження цього виховного компоненту людського суспільства, беручи до уваги її творчу силу.

Цінність акту виховання впливає з культивування найкращих рис людського ества, а ключ до здійснення цього Божого дару знаходимо в гармонізуванні діянь складових такого заходу – вчителів та учнів, – намічене хроматичними епітетами «лист рожевий» та «цвіт... красний». Єдиною умовою такого поєднання є тільки ввібрання «в себе» «весняного виду», природної сили, спроможної відроджувати/народжувати нові паростки «мислячої тростини». Людина може наближати собі «день благий» тільки будучи «озороною» світлом «ясним», світлом Правди й Порядку! Хто йде таким життєвим шляхом, того «дух ... зверху благословить», тому Бог уділяє своєї Верховної Мудрості.

Сад/колегіум, баченні Сковороди є джерелом народження цього світла, а відродження його в естві кожної молодої людини відбувається за допомогою і на основі світла Верховної Мудрості. Тому, мабуть, український поет, подібно прадавнім колядкам, в яких звеличується/вшановується циклічне відродження світла/Ісуса Христа, закликає дієсловом «возвеселися» живі компоненти виховної установи, «більші і маленькі дерева», бути одним цілим в святому діянні виховання: **«Возвеселися, о полк деревець,/ Більших і маленьких збір цей увесь».**

У Сковороди образи «вчителя» і «пастиря» ототожнюються, а це принаймні тому, що обидва основують виховну працю на

вченні Правди й Порядку: **«Пастирю наш, образ Христов,/ Милосердний, тихий, благий,/ Дзеркало чисте доброт!»** Перелік моральних чеснот вчителя/пастиря сугерує і якості вихователя, і якості вихованця, інакше справжній виховний процес не відбувається! Такими чеснотами Всевишній облагороджує людину, котрій доручає і певне призначення: **«Красні ноги неси, готов/ Мир благовістить нам твердий./ Глянь на сей святий оплот»**. Правильне виховання, фізичне і духовне, завжди стає солідними підвалинами, на котрих будується/опирається суспільне майбутнє, а твердість «миру» залежить від «святості» виховання молодого покоління. Воно природно відчуває потребу цього і з повною довірою, притаманною дитячій невинності/чистоті, вкладає свою долю в руки вихователів: **«Від тебе весь він помочі жде,/ Серце й руки тобі він дає»**.

Виховний подвиг/призначення виражається українським мислителем, алегорією Божественного обов'язку пастиря/вчителя наслідувати путь Правди й Порядку: **«Ти сад напувай, цей святий сад./ Потоком вод благочесних/ З апостолських саме ключів./ Не допусти єресі ядь./ Віджени всякий рід нечесних,/ Нехай родить духовних царів»**. Впливають принаймні три основні цілі/завдання виховного процесу: культивування знань та етичних засад на основі Божої Правди і Порядку – втілені в образі та повчаннях Ісуса Христа, віддалення непокликаних до такого виховання і селекція найобдарованіших для подальшого збагачення викладацької еліти. Ліричне *Я* звертається прямо, особовим займенником «ти», в ролі Верховної Мудрості, щоб вказати пастирю-вчителю зміст виховання та фінальні здібності вихованців, в дух котрих Божественний зародок правдивої освіти вливатиметься «апостолськими ключами-струмками», створюючи «потік благочесних» виховних вправностей, якими він «напуватиме» головно молоді «деревця» цього «святого саду». Метафора «єресі ядь» застерігає від найбільшого ворога виховного заходу: супротив Правді і Порядку. Це, вважає поет-мислитель,

є смертельною отрутою для молодого вихованця, головнo того, який бажає стати саме «духовним царем».

Кінцевий двовірш цієї строфи резонно підкреслює глибинне значення «царя в царстві духа», наголошуючи вживанням антитези на нищівній ролі «земного царя» у вихованні людського ества позбавленням свободи людини, подарованої їй Верховною Мудрістю: **«Царство царя, простеляючи всіх,/ Це пекла скіпетр, викидує гріх».** «Простеляючи»/підкорюючи більшість народу «пекельним скіпетром», земні царі стають джерелом/накопиченням гріхів вулканічної потужності, які розчавлюють будь-яку крихітку людської волі – найголовнішого Богом даного дару. Подібно всеприсутності Сотворителя Всесвіту, і пастирю/вчителю потрібно бути всеприсутнім як в прямому, так і в переносному значеннях, в «саді святому» виховання: **«Хай зрить в нього твій зір твердий!/ При твоїм несплячім зору,/ І лист його не відпаде;/ Ні лист на ньому не буде пустий,/ Лицемірно звабний, но скоро/ Весь плід духовний принесе».** Епітети-метафори «твердий», «несплячий» у сполученні з іменником «зір/зору» наголошують на те, що у вихованні не допускається жодної помилки, бо тільки так забезпечується як чинність, гармонійність/краса «саду» – «лист не відпаде, ...не буде пустий, лицемірно звабний», – так і його виховну ціль – «Весь плід духовний принесе».

Кінцевий двовірш детально перелічує оті духовні плоди: **«Віру, мир, радість, покірність, любов/ Та інший такий, весь рід сей святий».** Це не тільки християнські чесноти, а й загальнолюдські моральні засади, на яких Сковорода наголошує постійно у всій своїй творчості і які створюють етико-моральний пантеон його філософсько-релігійного світобачення.

Сковорода часто твердив: «Я не високо шаную і не поважаю не тільки царів, яким був Ірод, але навіть і хороших царів; проте я шаную небесного учителя, пророка, священика». Багато земних царів, в античності, у середньовіччі і, на жаль, в сьогоденні, називали/називають себе «царями царів», або подібними синонімними словоутвореннями. В останній строфі Сковорода вказує на

справжнього «царя царів», а саме, царя в царстві духа/душі: **«Так ось тобі сам царів цар,/ І цього нарід свято просить,/ І що ж тобі миліше цього?/ Або Христу є кращий дар?/ Це перший дар, що приносить/ Пастир паству в свято святого»**. Безсумнівно, народ бажав і бажає досі тільки царів духу/душі, отих справжніх світловказів-ключів, які б постачали наділену їм мудрість до коренів «більших», а головню «менших деревець». Виховувати в душі Христа – це єдиний дар, який подає Верховна Мудрість через її втілення, це «перше» вчення/вшанування «пастирем» Правди і Порядку. Синтагмою-метонімією «свято святого» сугеруються, принаймні, два найголовніші християнські свята: Народження Ісуса Христа та Його Воскресіння.

Беручи до уваги, що народження Сина Божого символізує втілення в людське єство Божої Правди і Порядку, а Воскресіння – непоборність ніяким людським способом цих основних категорій існування людського світу, основних категорій життя взагалі, зрозуміємо глибинну вагомість виховання людини шляхом таких чеснот.

* * *

Ритуалом запалення свічі при подаванні поминальника віруючі створюють магію воскресіння найпочесніших згадок про усопшого, оживляють Правду і Порядок в його існуванні. Ритуалом занурення світла/вогню свічі у воду священник створює магію освячення води, народження живущої води, що сугерує поєднання небесного і земного, духу і тіла, задля постійного/вічного продовження життя.

Поєднання світла Правди й Порядку з єством людини, головню молодії, забезпечує правдиве/довге її життя і облагороджує «пастиря/вчителя»: **«Він же на діло сам укріпить/ І тобі святе життя продовжить»**.

* * *

Значення виховного акту у власному формуванні людина збагнула від самого її сотворіння. Потреба виховання впливає

з Божого благословіння, даного перволюдям: «Будьте плідні й множтеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі» (Буття: 2-28). Щоб підпорядкувати собі землю, людині був потрібний певний вишкіл, який Верховна Мудрість і здійснила: «Узяв Господь Бог чоловіка й осадив його в Едемському саді порати його й доглядати його» (Буття: 2-15). Знання, з якими перволюди покидають Рай/Школу, можна упорядкувати так:

1. Правда (пізнання добра і зла) не завжди солодка;
2. Власну провину признавати та виправляти, а не нав'язувати ближньому;
3. Заробляти чесно насущний хліб тільки «потом чола»;
4. Продовжувати рід сімейною любов'ю;
5. Блаженності і вічності сягати тільки тим, що є вічне – Правдою і Порядком;
6. Бути гармонійною частиною сотвореного світу, підпорядковувати його в значенні вводити і входити в порядок гармонійних взаємин між його складовими, а не бути його підкорювачем.

Вважаємо Едемський сад праобразом виховної установи/школи, де Верховна Мудрість навчає перволудей Правди і Порядку, а сотворена мудрість/змія навчає про наслідки непослуху, – це момент, з якого починає діяти в людині воля вибору.

Платон заснував свою школу філософії в саді міфічного грецького героя Академоса, звідки залишив світу назву найвищої виховної установи – Академії. Він був учнем Сократа і вчителем Арістотеля, і всі троє стали вчителями/пастирями всієї європейської філософії і не тільки. Появляться кращі від них тільки тоді, коли їхні вчення будуть вичерпані...

Не вичерпано ні вчення Ісуса Христа, «вишні» вчення Правди і Порядку, бо ще багато треба людству «з'їсти яблук» – хоча яблуневі сади найпоширеніші в світі, – щоб глибинно засвоїти едемські повчання і встановити саме на них підвалини свого справжнього «модусу вівенді». Але, світ як світ, комусь-то смакують «яблука», комусь-то ні...

ПІСНЯ 28-а – «нетрудна потрібність...»

**Про таємне внутрі та вічну веселість
боголюбних сердець.**

**Із цих зерен: «Веселість серця – життя
чоловіку, і радування мужа – довгодення; Коли
хто погубить душу свою заради мене, той спасе
її».**

(Лука: 17-33)

**«Яка користь людині, як світ цілий здобуде, а
занепасть свою душу?»**

(Матвій: 16-26)

Возлети на небеса, у Версальські хоч ліса,
Одягни одержу златську,
Надінь шапку хоч і царську;
Як ти невеселий так, то ти нижчий і голяк.

Проживи хоч триста літ, пережий хоч цілий світ,
Що тобі те помагає,
Як внутрі серце ридає?
Як ти невеселий так, то ти мертвий і голяк.

Завоюй весь земний шар, будь усім народам цар,
Що тобі те помагає,
Як внутрі душа ридає?
Як ти невеселий так, то ти підлий і голяк.

Кинь, прошу, все думать ген, чи наш місяць заселен!
Кинь Коперникові сфери,
Глянь в сердечній печери!
Глагол в твоїй душі, з ним і весело тобі!

Бог найкращий астроном, він найкращий економ,
Природа мати блаженна
Не творить ніщо дуренне.
Потрібніше тобі знайдеш то сам в собі.

Глянь, прошу, внутрі тебе, друга бач внутрі себе,
Знайдеш там другу волю,
Знайдеш в злій щасливу долю:
В твоїй тюрмі там світ, в твоїй там грізні цвіт.

Правду Августин співа: пекла не було й нема,
Воля – пекло, твоя клята,
Воля наша – їжа пекла.
Заколи ту волю, друг, ада не буде, ні мук.

Воля! О неситий ад! Всі тобі, а ти їм яд.
День, ніч пашею зіхаєш,
Без погляду всіх лигаєш;
Убий ту душу, брат, так весь освятиш ад.

Боже! О глагол живий! Хто без Тебе не сумний?
Тільки Ти життя і радість,
Тільки Ти всім рай і сладість!
Вбий злу волю в нас, володіє хай твій глас!

Дай сей дар потрібен всім, славим Тя царя царів.
Оспіва Тебе вселенна,
В цім законі сотворена,
Що потрібність не трудна, непотрібність є трудна.

* * *

Тема справжнього життєвого щастя як окремої людини, так і суспільного, є одним із постійних занять Сковороди протягом його пошуків та в усій творчості. В **Пісні 20-ій**, наприклад, український поет-мислитель ставить повторно запитання «Щастя, де ти живеш?», але не як скрик розгубленого полоненого в пошуках щастя, а задля того, щоб на основі власного досвіду-потягу пробудити в душі і в дусі ближнього свого, усвідомити в ньому та привести в рух оту неймовірну енергію-ціль пошуку цього екзистенційного фундаменту людського життя-буття.

Пісня 28-а – це плідне зерно вирощене-виховане українським філософом на основі духовного наслідування доріг, протоптаних визначними мудрецьми світу, та власних випробувань в пошуках щастя, якого з апостольською любов'ю і терпеливістю старався викрити та засіяти в душі і дусі свого ближнього.

Структуру цього тексту складають десять чотиривіршів. Якщо розглянемо його аналітично, то спостерігаємо, що перший рядок з його внутрішньою римою можна вважати двовіршем, а останній рядок стає окремим дороговказом автора до справжнього щастя. В нумерології цифра чотири означає творення, архетипом котрого є трудівник, а цифра десять – це символ Верховної досконалості. Коментар можна скласти так: тільки власним трудом людина стає спроможною осягнути життєвого щастя, дійти досконалості і стати блаженною.

В першій строфі Сковорода чітко окреслює координати облудного щастя, наголошуючи на тому, що ні високі знання, ні матеріальні/дорогоцінні речі, ні найвищі суспільні почесті не спроможні перебороти душевне незадоволення: **«Возлети на небеса, у Версальські хоч ліса,/ Одягни одержу златську,/ Надінь шапку хоч і царську;/ Як ти невеселий так, то ти нижчий і голяк»**. Стан внутрішнього єства є справжнім життям та джерелом справжнього щастя людини, відбиток якого

вкарбовується і в її зовнішність. На перший погляд, поняття «нижчий» та «голяк» здаються синонімними і підкреслюють/наголошують гріке констатування автора про нездатність багатьох побратимів зрозуміти суть щастя.

Останній рядок повторюється тричі вкінці перших трьох строф, але читачу легко помітити, що прикметник-епітет «нижчий» замінюється атрибутами «мертвий» та «підлий». Якщо «нижчий» сугерує, в конотативному значенні, людське внутрішнє єство слабкої здатності сприйняти реальні, правдиві цінності життя-буття, то поняття «голяк» вселяє метафорично, через зовнішній вид неодягнутої людини, абсолютну нестачу етико-моральних цінностей.

Епітетами «мертвий» і «підлий» поет поглиблює свій осуд гострим сарказмом, спрямованим на душевну та духовну порожнечу людей такого сорту, бо вважав, що ця вада шкодить не тільки самій людині, а часто й суспільству.

В наступних двох строфах український поет чіткіше пояснює і викриває інші життєві псевдоцінності, які ще ваблять певний люд: жага матусалемської тривалості життя і войовничо-загарбницької сили.

Прожити довгії-многії літа є нормальним людським бажанням, чудово увічненим в славнозвісній вітальній пісні вшанування роковин з дня народження – «Многая літа!» Але щоб зрозуміти правильно пропорцію між прожитими роками та правдивим життєвим щастям, потрібно розтлумачити правильно латинську сентенцію «Non multa, sed multum!» /Не багато (за кількістю), але багато (за значенням)!/

Сковорода вважає мірилом прожитих літ стан серця людини: **«Проживи хоч триста літ, пережий хоч цілий світ,/ Що тобі те помагає,/ Як внутрі серце ридає?/ Як ти невеселий так, то ти мертвий і голяк».**

«Життя – це рух» – твердить поет. Верховна Мудрість подарувала людині певні здібності, щоб рухатись-діяти у вимірі простору на основі Порядку і творити у вимірі часу на основі

Правди. Людство дотримується цього, але декого випробовує і посьогодні згубна панацея забезпечення історичної значимості та, мабуть, блаженності – параноїчне задоволення від володіння над людьми/народами: **«Завоюю весь земний шар, будь усім народам цар,/ Що тобі це помагає,/ Як внутрі душа ридас?/ Як ти невеселий так, то ти підлий і голяк»**. І так, місце справжнього джерела людського щастя встановлено!..

З четвертої строфи Сковорода пропонує шлях творення нового внутрішнього єства людини, бажаної цього. Перший крок – це відмовлення від зовнішніх пошуків щастя та спрямованість і зосередження на власній внутрішності: **«Кинь, прошу, все думать ген, чи наш місяць заселен!/
Кинь Коперникові сфери,/ Глянь в сердечнії печери!/
Глагол в твоїй душі, з ним і весело тобі!»** Вселено тут нібито консервативне ставлення до наукового поступу, а загальновизнаний закон пізнання – від простого до складного, від близького до далекого. Метафорою «сердечнії печери» поет звертає увагу на глибинний простір людського внутрішнього єства, досліджувати який можна і протягом цілого життя. Застаріла форма «глагол» вживається в значенні «слово Правди», яке існує внутрі людини, хоче чи не хоче цього людина, бо знаходиться воно в прямому зв'язку з інформаційним полем Верховної Мудрості. Людині потрібно тільки прислухатись до нього, і щастя охопить її.

Цю істину розвинено в душі народної, спрощеної, але мудрої концепції про Всесвіт: **«Бог найкращий астроном, він найкращий економ./ Природа мати блаженна/ Не творить ніщо дуренне./ Потрібніше тобі, знайдеш то сам в собі»**. Строфа в цілому підкреслює досконалість будови як макрокосмосу, так і мікрокосмосу, баченого яко складову першого.

Прямим зверненням до свого ближнього Сковорода наголошує в наступній строфі на вагомість почину пізнання із самого себе. Дельфійська максима «Пізнай самого себе», – одна із 147 викарбуваних на стіні храму Аполлона, – стала у Сковороди одним із основних принципів пізнання Всесвіту, розвинутого,

головно, у філософському трактаті «Наркіс. Розмова про те: пізнай себе».

Він шляхетно радить ближньому ступити цим шляхом: **«Глянь, прошу, внутрі тебе: друга бач внутрі себе,/ Знайдеш там другу волю,/ Знайдеш в злій щасливу долю:/ В тюрмі твоїй там світ, в грязі твоїй там цвіт»**. Український філософ зауважує, по-перше, те, що пізнаючи вже добро і зло, людина повинна почати з доброї частини власного ества, а це означає покинути тілесні пристрасті – «тюрму» і «грязь» – і дати пріоритет душевним та духовним цінностям – «світу (світлу)» і «цвіту».

Цього вона може сягнути, якщо вживатиме найпотужнішу силу своєї внутрішності – волю. Для глибшої переконливості Сковорода наводить слова одного із видатних ідеологів християнської церкви: **«Правду Августин співа: пекла не було й нема,/ Воля – пекло, твоя клята,/ Воля наша – їжа пекла./ Заколи ту волю, друг, нема пекла, ані мук»**. Пекло, твердить український мислитель, це воля, спрямована до злих-шкідливих задуму, слова та вчинку – це вади, що «живлять» як душевне, так і тілесне тління/знищення, і людина проклинає таку волю, коли терпить її наслідки. Вихід простий, але рішучий і безпощадний, – застерігає/навчає останній рядок.

Як постійний борець проти злої волі, Сковорода кидає їй прямий осудливий виклик і, на основі власного пережитого, радить своєму побратиму бути непохитним: **«Воля! О неситий ад! Всі тобі, а ти всім яд./ День, ніч пашею зіхасш./ Без погляду всіх лигаєш;/ Убий ту душу, брат, так весь освятиш ад»**.

Бачення «пекла» як внутрішнього стану людського ества, як етико-моральної його складової, що не відповідає Божим Правді і Порядку, ставить українського мислителя-віруючого на ступінь визначніших візіонерів, що зазирали в глибинну суть феномену «ре-лігію» людини до Космосу.

Останні дві строфи – це пряме звернення до найавторитетнішої сили мудрості, без залучення до котрої людина не може сягнути

правдивого життєвого щастя, блаженності кінець-кінцем: **«Боже! О глагол живий! Хто без тебе не сумний?/ Тільки ти життя і радість,/ Тільки ти всім рай і сладість!/ Вбий злу волю в нас, володіє хай твій глас»**. Метонімією «глагол живий» поет акцентує творчу силу слова Верховної Мудрості, слова Правди і Порядку, єдиного спроможного створити в єстві людини істинну «радість/сладість», єдиного віддалити вівіки «злу волю», з якою постійно знаходиться в розділовому відношенні.

Таке ставлення/мислення Сковорода міг закінчити тільки молитовним зверненням во власне ім'я та во ім'я побратимів до Всевишнього: **«Дай сей дар потрібен всім, славим Тя царя царів./ Оспіва тебе вселенна,/ В цім законі сотворенна,/ Що потрібність не трудна, непотрібність є трудна»**.

Він упевнений в істині, що «глас» Правди і Порядку не тільки «потрібен всім», але і доступний «вселенні», тому що одна із головних засад Верховної Мудрості в збереженні Космосу є наддостатність основних життєвих ресурсів в Природі та легка до них доступність для повсякденного гармонійного існування людини. Цей «закон» він перевіряв власним життям, втілюючи його в синтагму, вжиту в останньому рядку **Пісні 28-ї**, що стала одним із його афоризмів, і суть якої в творчості Сковороди стала вагомим принципом ставлення людини однаково як до Природи, так і до свого ближнього – тільки чистими серцем і душею, значить на основі «гласу» Вишнього.

* * *

Якщо правильним є тлумачення, що грецька філософія – це еталон краси людського мислення, що грецькі статуї – це еталон краси людського тіла, а римське право – еталон краси громадського служіння і державного творення, то правильним могло б стати мислення, що вивчення/наслідування людиною таких еталонів краси відкрило б їй, людині, починаючи від тайного всередині її, «потрібність» дороги до щастя!..

ПІСНЯ 29-а – «пристанище» Правди...

Укінець такого: «Повели бурі» та інше. «Хто ж це такий, що вітрам і воді повеліває і вони слухають його?»

(Лука: 8-25)

Човник мій вихр бурі хитає,
То в бездну, то вгору кидає!
Ах, нема мені миру
І нема навкліра.
Се море мене пожирає!

Гора до неба здіймає,
Друга до бездна кидає,
Надія спливає,
Душа іще зає.
Жду – і се не помагає!

О пристанище безбідне,
Тихе, сладке, безнавітне!
О Маріїн сине!
Ти будь єдиний
Кораблю моему берегом.

Ти спіши в моїм кораблі,
Востань! Почуй плач мій!
Ах, закажи морю,

Поміч дай мені скору!
Ах, встань, моя славо!

Спаси мене від напасті,
Смири душі тлінні страсті,
Ці дух мій мучать,
Життя гірчичать.
Спаси мене, Петра, молюся!

Складена 1875 року, вересня, 17 дня, в селі Великім Бурлюці.

* * *

Пісня 29-а відноситься до прадавньої, відомої і постійно діючої теми **Піднесення і Падіння**, в координати якої входять як траєкторії життя-буття кожної людини зокрема, так і кожної народності, а кінець-кінцем всіх людських цивілізацій. Вписуються в цей процес всі вияви нашого живого світу, бо підлягають вони загальному закону пульсації всіх складових Всесвіту.

Всупереч тому, що кожна людина перевіряє власним життям закон Піднесення і Падіння, що усвідомлює в кожному Піднесенні зародок Падіння, а в кожному Падінні народження зернини нового Піднесення, не кожна людина схильна проникати в таїни цього космічного руху-енергії і шукати-знайти Правдивий хід життя в обох ситуаціях, вона часто оцінює своє Піднесення тільки яко власну заслугу, а в Падінні шукає і взагалі знаходить зовнішні причини.

Григорій Сковорода пропонує своєму ближньому зважати на зернину Христового вчення як єдиного Правдивого «приста-нища» для бурі/долі людини.

Структуру **Пісні 29-ї** складають п'ять п'ятивіршів. В нумерології цифра п'ять означає зміну, архетипом якої є бунтар. Прокоментувати цю нумерологічну символіку можна так: Як Піднесення, так і Падіння є головними змінами в житті-бутті

людини; Падіння головно сприймається драматично, подеколи трагічно, тому що людина дуже рідко «повстає» бунтарем проти власних перевищень, помилок, немічностей і таким ставленням не знаходить Правдивого виходу-«пристанища» для «вихрів» долі, не шукає в собі «навікліра» корабля-життя, всупереч тому, **ЩО ВІН ІСНУЄ!..**

Першими двома строфами Сковорода творить так звану класичну алегорію частих життєвих піднесень і падінь в екзистенційній траєкторії людини. «Човник» доленосного буття здається зовсім немічним в постійно бушуючій морі людського існування: **«Човник мій вихр бурі хитає,/ То в бездну, то вгору кидає!/ Ах, нема мені миру/ І нема навікліра./ Се море мене пожирає!»** Зображення відповідає бароковому світобаченню, його ідейному підложжю «Марноти марнот (Vanitas vanitatis)», присутньому в духовному розвитку XVIII-го століття і в Україні.

Поетична синтагма побудована на основі антонімічних понять – то в бездну... то вгору, створюючи драматичну картину непередбачливості динаміки буттєвого просування людини. Вживанням вигуку «Ах» та особового займенника «мені» поет максимально посилює тиск власного душевного неспокою, але, здається, не з причини розміру стихії, а з тієї, що «нема» життєвого керманіча-«навікліра», через що «се море... пожирає» його. Семантичний наголос в останньому рядку паде на вказівний займенник «се», що підтверджує таку істину: життєві стихії «пожирають» тих людей, котрі не знаходять Правдивого «пристанища» для свого існування.

Друга строфа повторює алегоричне зображення життєвої бурхливої долі людини, а повторення, взагалі, посилює ознаки діяння і, внаслідок цього, душевний стан ліричного «Я» сягає ступеня розпачу: **«Гора до неба здіймає,/ Друга до бездна кидає,/ Надія спливає,/ Душа ішезає./ Жду – і се не помагає!»** Слід зауважити, що всі дієслова цієї строфи вжиті в теперішньому часі дійсного виду, а це підтверджує констатацію,

що діяння розвиваються, вони є незакінченими. Інтенсивність переживання сягає критичної межі «або-або...» Свідомий і переконаний у своєму призначенні знаходити і вказувати істину людині, український мислитель вбачає шлях виходу і в останньому рядку повторює, покладаючись на семантичну інверсію, свою концепцію «життя – це рух». Перший крок до виходу із стихії життя – це не «ждати»/стояти, а діяти...

Третьою строфою за допомогою антитези Сковорода створює зображення «пристанища» у «вихру бурі» життя і вказує дорогу до цього: **«О пристанище безбідне,/ Тихе, сладке, безнавітне!/ О Маріїн сине!/ Ти будь єдиний/ Кораблю моєму берегом».** Серія чотирьох атрибутів-епітетів до іменника «пристанище» переконує в тому, що існує такий вихід, а його головні елементи – це відсутність бід та будь-яких перепон до нього, що стелить життю блаженну путь.

Не важко запримітити, що український поет вживає метонімію для вказування дороги-«пристанища» – «О Маріїн сине!» – і це, мабуть, щоб акцентувати ті діяння Втіленої Правди Божої/Ісуса Христа, які є суто притаманні людині і **можливі для неї**: говорити Правду, діяти в дусі Порядку, прощати, допомагати, стримуватись, любити, бути смиренним... Рішення обрати таку життєву путь стає запорукою досягнення спасаючого «берега» власним «кораблем». Варто зауважити і такий нюанс: без «навкліра»-корманіча доля людини – це «човник» серед бурі моря, а з ним стає вже «кораблем»!..

В наступній строфі ліричне «Я» поета вступає у пряме відношення до Божої Правди способом пізнання самого себе та на основі біблійного мотиву «повелівання» стихіям (бурі, морю): **«Ти спіши в моїм кораблі,/ Повстань! Почуй плач мій!/ Ах, закажи морю,/ Поміч дай мені скору!/ Ах, повстань, моя славо!»** Це відношення набирає принаймні три форми: відкриття Божої Правди в собі, у власному житті-«кораблі», блання про поміч та захоплення-милування перед правдивим виходом. Особливе значення тут має вживання двічі дієслова

у наказовому способі дії – «повстань» – у значенні підняття-бунтування внутрішнього єства ліричного *Я* до діяння, до такої боротьби, яка знаходить Правдиву путь життя. Вживання в даній строфі чотирьох кличних звернень та двічі вигуку «ах» надає емоції зустрічі з Правдою незрівняної потужності, поет-віруючий вважає це основою і осягненням найвищої слави свого буття.

Зверненням-благанням до Втіленої Правди український поет-мислитель-віруючий закінчує свій дискурс, в ній він вбачає своє спасіння у формі наслідування її вчень, які вплинуть на зміцнення енергії власного єства в боротьбі проти власних «тлінних пристрастей». Саме вони є причиною того, що людина попадає у «вихрі» життєвого моря, саме вони є причиною життєвих «мук» та «гіркоти»: **«Спаси мене від напасті,/ Смири душі тлінні страсті,/ Ці дух мій мучать,/ Життя гірчичать./ Спаси мене, Петра, молюся!»**

Окремого коментару вимагає останній рядок, головню вживання слова «Петра» у формі власного іменника. На перший погляд, здавалося б, що ліричне «Я» звертається до Петра – одного із апостолів Ісуса Христа. Але згідно з біблійним баченням, Спасителем названо тільки Ісуса Христа Сина Божого, і молити про спасіння апостола Петра не відповідає християнській догматиці, тим більше з таким глибоким обізнанням Сковороди у символіці Святого Письма.

Як досконалий знавець латині український філософ вживає слово «Петра» як власний іменник, посилаючись на латинське «petra = камінь», надаючи йому метафоричного значення «солідної, нерозрушної основи», якою вважає саме Ісуса Христа та Його вчення у християнській релігії, і саме Його молить про спасіння!..

* * *

Верховна Мудрість облагороджує кожную людину певною здібністю і задля збереження гармонії в міжлюдському світі. Це

спостереження/переконання Сковороди стало однією із основних його філософських засад, названу «наслідування сродної праці», в якій він вбачає і щастя людини, і славу, і вічне продовження людського роду. І навпаки, ненаслідування «сродної праці», а головню наслідування праці без поклику до неї, стає причиною життєвих мук, «вихрів» долі, твердить український мислитель.

Надійним «пристанищем» людини у вияві особистого значення в людському світі є, незаперечно, «сродна праця» кожної людини зокрема, але, без етико-моральних відносин в цьому світі, основаних на Правді і Порядку, людина не зможе **ні-ко-ли** вповні виявити власну особистість, бо зайві зусилля завжди руйнують... Сковорода вважає, що основою основ в гармонійному функціонуванні Всесвіту, включно і нашого, є Правдиве вивчення Біблійних притч, всієї Біблійної символіки, яку називає третім світом – після макрокосмосу та мікрокосмосу (єство людини), а зокрема символіки Христового Втілення та Воскресіння.

Щодо Воскресіння Христового, на жаль, християнський світ, і не тільки, зосереджується, здається, більше над «тайною» появи матеріального світла, аніж світла Правди і Порядку в людському світі, до «пристанища» котрого б спішили всі людські «човники» і «кораблі»...

ПІСНЯ 30-а – ключ до людської блаженності

**Із цього давнього вірша:
«Радість май із днів твоїх, бо старіє скоро всяк;
В одне літо із козяти став кошлатий цап».**

Осінь нам проходить, а весна пройшла,
Мати козя родить, як весна прийшла.
Ледве літо запало, а козятко цапом стало,
Цап бородатий.
Ах, відкинемо печалі! Ах, вік наш малий, короткий!
Життя, будь солодке!

Хто журбу в утробі носить завжди,
Той лежить во гробі, той не жив якби.
Ах, утіха й радість! О сердечна сладість!
Пряме ти життя!
Не красне довготою, но красне добротою,
Як пісня так і життя.

Милосердний Бог живий, я його люблю.
Камінь він мені твердий; сладко сум терплю.
Він живий, не вмира, бо живе і з ним жива
І моя душа.
А кому він не служить, то нехай той бідний тужить
Прямо сирота!

Жити хочеш в сласті? Не завидь нікому.
Ситим будь з малої часті, то боятися ні в чому.
Плюнь на гробні прахи й на дитячі страхи;
Спокій – смерть, не знос.
Так прожив афінський, так прожив єврейський
Епікур – Христос.

Складена в час відкриття Харківського намісництва (1780), коли я перебував в усамітненні в монастирі Сіннянському. Григорій Варсава Сковорода.

* * *

Пісня 30-а – це завершальний твір-«дерево» збірки **«Сад божественних пісень»**, у плодах якого Сковорода вмістив смаки та аромати найголовніших життєвих засад, увібраних «всім серцем своїм, всією душею та розумом своїм» із вчень-символів Святого Письма, з джерел античної культури та середньовіччя і, не в останній мірі, з власного способу життя-буття, загадковість якого спонукально посилюється в плині часу.

Цікавим є те, що український поет-мислитель не вживає біблійні цитати тільки в епіграфах до трьох Пісень: 17-ої, 24-ої та 30-ої. Епіграф Пісні 17-ої – це узагальнений вислів про «даремне хвилювання» життєвих пристрастей, Пісня 24-а – це «перетлумачення малоросійським діалектом» вірша римського поета Горація, а в Пісні 30-ій епіграфом служить грецька епіграма, яку він прочитав у бібліотеці Троїце-Сергіївої лаври.

Даним способом Сковорода зауважує-акцентує, що життєві пристрасті існують, їх треба усвідомити і мудро розв'язувати вільно обраним шляхом життя. Римляни покладались на своїх героїв, але пристрасті, моральний занепад, головно суспільної верхівки, перемогла їх. Греки усвідомили існування життєвих пристрастей, мудро втілили їх і вказали шляхи виходу в своїй

літературі, а в державному устрої придумали-встановили демократію!..

Структуру тексту **Пісні 30-ої** складають чотири шестивірші. В нумерології цифра чотири означає творення, архетипом якого є трудівник, а цифра шість – збереження, архетип – учитель. Прокоментувати цю нумерологічну символіку можна й так: «Творити» людину в людині вдається тільки трудом, а зберігати таку моральну цінність вдається тільки постійним черпанням мудрості у Вчителя Правди.

Пісня 30-а розпочинається алегорією, що сугерує короткотривалість життєвого шляху людини в порівнянні з її можливостями визначити себе у вимірах часу і простору: **«Осінь нам проходить, а весна пройшла,/ Мати козля родить, як весна прийшла./ Ледве літо запало, а козлятко цапом стало,/ Цап бородатий».**

Зображення козляти у динаміці життєвих етапів, від весни-народження до повної осені-зрілості, обране українським філософом, служить, принаймні, двом цілям: вселяє неблаганний плин часу і драму цієї неблаганності в значенні неповернення. Пізніше Шевченко повторить цю драматичну істину людського життя-буття незабутніми рядками: **«Часи літами,/ Віками глухо потечуть... Буде каяння на світі,/ Вороття не буде».** Глибокий знавець грецької трагедії, Сковорода вживає зображення цапа (цап = гр. трагос, звідки походить слово *трагедія*), щоб підкреслити саме драматичність неповернення часу.

Але Сковорода-мислитель зазначає двома окличними синтагмами коротко, чітко і без вагання причину цієї драми: **«Ах, відкинь печалі! Ах, вік наш малий, короткий!»** Останнім рядком цієї строфи він підкреслює головну суть людського життя – бути блаженним: **«Життя, будь солодке!»** Інакше сотворений світ губить значення Космосу/Порядку.

Печаль є складовою людського життя. Всевишній/Верховна Мудрість сотворив величезні природні ресурси і потужні уміння людини задля її ошасливлення. У наступних строфах

український філософ, вживаючи надбану мудрість, викарбовує на «дереві життя» свого ліричного Саду божественних пісень світловкази блаженного життя.

Причиною причин життєвих печалей є журба: **«Хто журбу в утробі носить завсідги,/ Той лежить во гробі, той не жив якби»**. Названа сьогодні стресом, журба руйнує ество людини з найранішого її існування і змінює радикально справжній сенс життя. Тому поет вживає повторно окличні синтагми, щоб звернути емоційно увагу на справжню життєву цінність: **«Ах, утіха й радість! О сердечна сладість!/ Пряме ж ти життя./ Не красне довготою, но красне добротою,/ Як пісня, так і життя»**. Сердечна/душевна доброта людини в баченні Сковороди є і єдиною прямою, тобто правдивою життєвою дорогою, що надає незаперечної вартості її екзистенційному пробігу. Порівняння в останньому рядку є красномовнішим, аніж будь-який найвишуканіший коментарій.

Третю строфу можна вважати наріжним каменем концепції Сковороди про Всесвіт, зокрема про місце і роль людини, її постійне ре-лігію до складових сотвореного світу та його творця: **«Милосердний Бог живий, я його люблю./ Камінь він мені твердий; сладко сум терплю./ Він живий, не вмира, бо живе і з ним жива/ І моя душа./ А кому він не служить, то нехай той бідний тужить/ Прямо сирота»**. Це справді мудрий висновок людини, яка усвідомила присутність Творця/Верховної Мудрості в собі та існування себе в Ньому, яка наслідувала вчення втіленої Правди і не почувалась ні на мить самотньою, всупереч тому, що сімейний статус залишився тільки таємним бажанням...

Як справжній вчитель свого роду, і не тільки, Сковорода вміє мудро поставити запитання та дати мудру відповідь, особливо тоді, коли це стосується основних житєвих засад, зокрема людської блаженності: **«Жити хочеш в сласті? Не завидь нікому./ Ситим будь з малої часті, то боятися ні в чому./ Плюнь на гробні прахи й на дитячі страхи;/ Спокій – смерть, не знос»**.

Журбу в душі людини породжують, насамперед, зависть і жадаба збагачення. Позбавитись таких вад не просто, мабуть, через часті недостачі життєвих ресурсів та ризик суспільного недооцінення, факти що викликають глибокий внутрішній страх. Найсильніший страх, взагалі, викликає смерть. Проте Сковорода твердить, що сотворений світ Всевишнім забезпечує достатньо життєві потреби людини (потрібне легке, непотрібне важке!), а упокоїння вважає успокоїнням тілесного «праху» від пристрастей.

В народнім віруванні вважається, що плюнути – це найлегший ритуальний жест, щоб позбутися злого. Асоціація тілесних пристрастей з «дитячими страхами» зводить першого до ірреального, навіть ірраціонального, якого позбавитись за вченням українського філософа можна просто, легко і миттєво.

Переконаний у вічності душі, він вважає тілесну кончину позбавленням «непотрібного», а не «знос», у значенні шкоди, життя.

Закінчує поет-мислитель своє вчення незаперечним аргументом: **«Отак жив афінський, так і жив єврейський/ Епікур – Христос»**. Основним правилом мудрості Епікур вважав вміння уникати незадоволення, а ідеалом – задоволення природних бажань, а не надуманих. Основним правилом мудрості Ісус Христос вважав говорити Правду, а ідеалом – любити ближнього як самого себе. Наслідуючи такі правила, людина може сягнути цих ідеалів, значить блаженності.

* * *

Верховна Мудрість облагороджує певних людей у певних часових вимірах здатністю спостерігати життя у незчисленних його виявах та встановляти мудрі вчення про місце та роль людини як в суспільній її взаємодії, так і у відносинах до решти складових природи. Таким чином, людині забезпечується можливість сягнути бажаної блаженності.

Людство, на жаль, знаходиться тільки на початковому етапі. Дуже мало людей вміють уникати незадоволення, а говорять Правду...

МЕЛОДІЯ – гармонія сфер

На образ зачаття пречистої Богоматері, що має під ногами круг світу, місяць що змалюється і змія з яблуком своїм. Цей образ стоїть у богословській школі в Харкові. Створено цю мелодію 1760-го року, коли я був учителем поетичної школи.

Дивись! Це Діва стоїть, чиста ложеснами!
Яблуко, змій, світ, місяць під її ногами.

Яблуком є плотська солодість безчесна,
До якої вабить, як змій, плоть хитра й облесна,

Круг світу – це образ місива мирських міркувань,
А місяць синь знаменує всіх мирських надбань.

Переможи це! Христос і в тобі вселиться.
Будь чистим, як Діва: мудрість в солодкім
ніяк не міститься.

* * *

«Мелодія» – завершальний вірш збірки «Сад божественних пісень» і містить у стислій формі найглибше філософське бачення Сковороди Божественного призначення людини в крузі її світу, і можливо, не тільки: жити і діяти в душі Правди!

Текст вірша побудований, як уточнюється в епіграфі, на основі ікони, на якій алегорично зображено народження Правди, ікони, яку автор бачив у Харківській школі богословія. В одній із приміток до цього вірша занотовано, що цей образ Богоматері має, в свою чергу, за основу зображення із «Одкровення» Йоана Богослова: «І знамення велике видно було на небі – жінка, одягнена в сонце, і місяць під стопами її... Видно було й інше знамення на небі, от – великий дракон червоний» (12-1). Це останнє знамення замінене на іконі, побаченій в Харківській школі, яблуком та змієм, які стоять біля ніг Богоматері, сугеруючи, мабуть, момент перемоги правди над неправдою. В «Одкровенні» ще уточнюється, що Михайл та його ангели перемогли дракона та його ангелів, і тоді настало «горе вам, земле і море, бо спустився до вас диявол» (12-12).

Небеса очистилися від зла, а Верховна Мудрість втілює свою Божу Правду в образ Ісуса Христа, щоб продовжувати боротися зі злом на «землі і морі». Згідно з біблійним вченням, як дракон на небі, так і змії в Едемському саду пробують «з'їсти» або перечити Правді:

- «І дракон стоїть перед жінкою, яка має родити, щоб, коли народить, дитя її пожерти» («Одкровення»: 12-4).
- «Ні, напевно не помрете! Бо знає Бог, що коли скуштуєте його, то відкриються у вас очі, і ви станете, як Бог, що знає добро і зло» (Буття: 3-5,5).

Але, в дохристиянських віруваннях багатьох народів змії вважались символом мудрості, а яблуко/яблуня вважалися символом жіночої еротично-любовної енергії. В міфах та повір'ях різних культур, і в українській культурі безсумнівно, знаходимо достатньо аргументів.

Можна допустити, що біблійні Божі слова – «з дерева ж пізнання добра й зла не їстимеш, бо того самого дня, коли з нього скуштуєш, напевно вмирати» (Буття: 2-17), означають народження найпотужнішої людської енергії: **продовження/**

увічнення роду; не випадковістю є те, що наступне звернення Бога до жінки стосується її пологів!.. Починаючи народжувати потомство, первородичі, як і всі потім родичі, того чи іншого дня тілесно помирають. Біблійний змій звертається до можливості людини отримати духовну вічність через мудрість. (Друїди, мудреці древніх кельтів, вважали, що з'їсти яблуко означало отримати знання/мудрість предків і в результаті отримати безсмертя). Слова цього змія – це правдива/мудра відповідь на вічно-людське запитання: може людина побороти смерть? Змій, як Боже сотворіння, говорить правду зі своєї точки зору, як хранитель дерева мудрості і володар мудрості він застерігає необізану людину та навчає її.

Практичну відповідь на фактах і на словах дасть Ісус Христос. Він поборює смерть своїми мудрими словами та добрими ділами, бо наслідуює своє Боже призначення – вказувати дорогу Правди через віру в Святого Духа/Верховну Мудрість/Бога: «Я – путь, істина і життя!» (Йоан:14-6).

А наслідувати Правду – означає чинити гармонію своїм словом і ділом (бо жити означає діяти) як в собі, так і навколо себе.

* * *

Найспрощеніша форма характеристики поезії Григорія С. Сковороди обов'язково містить атрибути мелодійності та розмисленності, часто сягаючи філософських конотацій. Щоб осмислити ці незаперечні прикмети у вірші «Мелодія», беру до уваги слова М. Ковалинського, автора «Життя Григорія Сковороди», якими починається робота: «Кожне буття складає особливе коло, або ж власний світ із розбіжностями, подільностями, роздробленостями до незбагненності.

Кожна основа, або всезагальність, цього кола має над собою і в собі найголовнішу, всесвітню, верховну, єдину засаду: вона є в усьому».

Ця єдина засада є Бог/Верховна Мудрість/Святий Дух!

Складові, описані у вірші, – Богоматір, яблуко і змій, земний круг, місяць, – за концепцією Сковороди, оснований на вченнях Святого Письма, це коло Правди, коло Верховної мудрості, коло людських роздумів та вчинків, коло людських примар/облуд/марностей.

Правда чекає втілення і зішестя в людський світ. За допомогою дієслова в наказовому способі дії поет активізує візуальні стимули читача і фокусує світло на образ Богоматері: **«Дивись! Це Діва стоїть, чиста ложеснами!»** Місце народження Правди готове, відтворююча енергія готова прийняти запліднюючу енергію світла/мудрості, «сонячного вбрання»!

Наступне зображення отримує менше освітлення, бо світло правди ще не увійшло в людські світи/кола і вони знаходяться на другорядному плані: **«Яблуко, змій, світ, місяць під її ногами»**.

Якщо в зображенні Діви достатнім є епітет/метафора «чиста ложеснами», то в зображенні/сприйнятті людських кіл/світів поет додає детальні пояснення: **«Яблуком є плотська солодість безчесна,/ До якої вабить, як змій, плоть хитра й облесна»**. Перша частина пояснення частково підтверджує прадавню символіку яблука, уточнену нами на початку. Атрибути плоті – «безчесна», «хитра й облесна» – відповідають християнському тлумаченню Старого Завіту, але суперечать одній із головних цілей всього сотвореного на землі Богом: **«І благословив їх Бог і сказав їм: Будьте плідні і множетеся і наповняйте землю та підпорядкуйте її собі»** (Буття: 1-28).

Вищезазначені атрибути плоті стосуються скоріше «безчесних» етико-моральних рис людини.

«Круг світу – це образ місива мирських міркувань». Круг світу – землі, на якій живемо – складений з двох кіл: кола, сотвореного Богом/Верховною Мудрістю, та кола, сотвореного «міркуванням» людини. Цим образом Сковорода звертається до певної частини кола, сотвореного людиною, а метафоричні сенси синтагми «місива мирських міркувань» вказують, без вагань,

на тілесні та моральні пристрасті людини, яких християнсько-етичні погляди Сковороди засуджують також без вагань.

«А місяць синь знаменує всіх мирських надбань». Ключове слово цього зображення є іменна форма прикметника «синє», а саме «синь», всі інші слова уточнюючи сенс символу в баченні автора. Конотативні значення слова «синь» натякають на маловартість, а головню на непевність отих «мирських» надбань, в яких відсутнє власне світло Правди (Місяць тільки відбиває світло!).

Як мислитель, Сковорода вказує дорогу до мудрості: **«Переможи це! Христос і в тобі вселиться./ Будь чистим, як Діва: мудрість в солодкім ніяк не міститься».** Світло мудрості, як єдина запліднююча енергія Правди, може втілитись тільки у чистім відтворюючій «лоні», а Ісус Христос та Діва є і символами цього.

Український філософ вважає, що людина може сягнути мудрості, тільки якщо переможе в собі тілесні та душевні пристрасті, оті «мирські міркування і надбання». Це умова «вселення» в людину Правди – умова і глибоке значення втілення та прийняття в єство людини Ісуса Христа.

Остання синтагма «Мелодії» набирає форми та символіки афоризму: **«Мудрість в солодкім ніяк не міститься».** Розв'язка цієї метафори лежить в сквородинівському тлумаченні поняття «в солодкім», а це найяскравіше пояснюють інші слова мислителя, якими він кидає свій гірко-сатиричний осуд на тих, котрі вчили спудеїв «пити солодко, їсти жирно та вдягатись тепло!», бо все це стосується тільки задоволення плотських пристрастей, котрі ведуть, на жаль, до прискореного тілесного тління.

Мудрістю треба жити не тільки людський дух, а й плоть. Ось велике вчення Сковороди! Поєднання людського духу і плоті на основі мудрості поведе людину по шляху Правди, а вона, людина, увічніться і виконає таким чином своє Божественне призначення увійти в гармонію космічних сфер.

* * *

Верховна Мудрість так настановила, щоб дати людині можливість будь-коли ступити на дорогу Правди. Навіть оте наше велике життєдайне світло-сонце «відроджується» щорічно і закликає прашчурівськими звичаями бути разом в цьому великому Різді.

Отож, наведім чистоту не тільки в нашому обійсті, в нашій хаті, а насамперед в нашій плоті та в душі, подібно образу Діви, і тоді, напевне, народиться і в нашому єстві дух Правди, і тоді, напевне, зможемо заколядувати разом:

**Бог предвічний народився!
Прийшов днесь із небес,
Щоб спасти люд свій ввесь,
І утішився!**

Зміст

У саяві вчення Григорія Сковороди. 5

ПІСНЯ 1-а – ключ до блаженства.	11
ПІСНЯ 2-а – триблаженна стаття, більше всіх словес.	20
ПІСНЯ 3-я – ключ до всіх утіх.	25
ПІСНЯ 4-а.	30
ПІСНЯ 5-а – тайна блаженного пізнання	36
ПІСНЯ 6-а – міць святої води	42
Образ Спасителя в 7-ій та 8-ій ПІСНЯХ	49
ПІСНЯ 9-а – різномислі правдивої путі.	59
ПІСНЯ 10-а – гімн розуму і совісті.	66
ПІСНЯ 11-а – космічний вимір людського духу	71
ПІСНЯ 12-а – Божественний вимір природи	77
ПІСНЯ 13-а – рай душі – рай землі.	83
ПІСНЯ 14-а – космічний вимір Мудрості	87
ПІСНЯ 15-а – «смертею смерть поборов!»	94
ПІСНЯ 16-а – «вед्रो чистого світла»	99
ПІСНЯ 17-а – дорога «тихої пристані»	103
ПІСНЯ 18-а – стежина «милого віку»	108
ПІСНЯ 19-а – «...проти правителів цього світу темряви»	113
ПІСНЯ 20-а – «сам ти... храм та град».	118
ПІСНЯ 22-а – вузька дорога общего діла	124
ПІСНЯ 23-я – могутність Часу!..	138
ПІСНЯ 24-а – мудрість спокою/спокій мудрості	145
ПІСНЯ 25-а – відхідна.	153
ПІСНЯ 26-а – прихідна	159

ПІСНЯ 27-а – записка для пам'яті	165
ПІСНЯ 28-а – «нетрудна потрібність...»	173
ПІСНЯ 29-а – «пристанище» Правди...	180
ПІСНЯ 30-а – ключ до людської блаженності.	191
МЕЛОДІЯ – гармонія сфер	191